T.C.

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE YÜRÜTÜLEN BÖLGESEL TEŞVİK UYGULAMALARININ KASTAMONU ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ONUR ÇİFTCİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. OZODBEG KARAMATOV

KASTAMONU 2020

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BÖLÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE YÜRÜTÜLEN BÖLGESEL TEŞVİK UYGULAMALARININ KASTAMONU ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Onur ÇİFTCİ

Danışman: Doç. Dr. Ozodbek KARAMATOV
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Serkan DİLEK
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ

KASTAMONU - 2020

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, aynca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

Onur ÇİFTCİ

ÖZET

TÜRKİYE'DE YÜRÜTÜLEN BÖLGESEL TEŞVİK UYGULAMALARININ KASTAMONU ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Onur ÇİFTCİ
Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ozodbek KARAMATOV

Günümüz ekonomilerinde iktisadi ve sosyal bir takım amaçların yerine getirilebilmesi amacıyla devletlere aktif roller yüklenmiştir. Bu durum küreselleşen dünyada, devlet tarafından yürütülen faaliyetlerin miktarını arttırmış ve devletlerin ekonomilerde belirleyici ve destekleyici olarak düzenleme yapmalarına olanak tanımıştır. Teşvikler, devletlerin ekonomik hayatta düzenleme yapabilmelerine olanak tanıyan önemli bir maliye politikası arıcıdır. Devlet tarafından sunulan teşviklerin ekonomik veya sosyal birçok spesifik amacının olmasına rağmen temelde ülkelerin refahında mutlak artış hedeflenmektedir.

Araştırmada yatırım ve teşvik kavramları, teşviklerin sınıflandırılması, teşviklerin sosyal ve ekonomik amaçları, etkin bir teşvik sisteminin taşıması gereken özellikler, teşvik uygulama araçları ile teşviklerin uluslararası ölçekteki uygulamaları literatüre dayalı olarak incelenmiştir. Ayrıca, ülkemizde teşviklerin tarihsel gelişimi incelenmiş olup, bölgesel teşvik uygulamaları açısından önem arz eden 2009/15199 ve 2012/3305 sayılı Karar ile yürürlüğe giren teşvik sistemleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın amacı, Türkiye'de uygulanan eski ve mevcut bölgesel teşvik tedbirlerinin Kastamonu ili özelinde karşılaştırmalı bir analizini yapmaktır. Bu bağlamda, ülkemizde uygulanan eski ve yeni teşvik sistemi kapsamında Kastamonu ilinde uygulanan yatırım teşvik tedbirleri; alınan belge sayıları, istihdam ve sabit sermaye yatırımları verileri dikkate alınarak yıllara, destek sınıflarına, sektörlere, yatırımın cinsine ve aynı bölgede yer alan diğer illere göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teşvikler**,** Yatırım Teşvikleri, Bölgesel Teşvikler

2020, 127 sayfa

ABSTRACT

EVALUATION OF REGIONAL INCENTIVE SCHEMES CARRIED OUT IN TURKEY IN SCALE OF KASTAMONU: A COMPARATIVE ANALYSIS

Onur ÇİFTCİ
Kastamonu University
Institute for Social Sciences
Department of Economics Administration

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ozodbek KARAMATOV

Abstract: In today's economies, states have an active role in fulfilling economic and social goals. This situation has increased the amount of activities carried out by the state in the globalizing world and has allowed states to regulate as a determinant and supportive in economies. Incentives are an important fiscal policy tool that allows states to regulate economic life. Although the incentives offered by the government have many economic or social specific objectives, basically ,it is aimed at an absolute increase in the welfare of countries.

In the research, the concepts of investment and incentives, the classification of incentives, social and economic objectives of incentives, the features that an effective incentive system should have, incentive implementation tools and practices of incentives on an international scale have been examined based on the literature. In addition, the historical development of incentives has been examined in our country, and the incentive systems that came into force with the Decision No. 2009/15199 and 2012/3305, which are important for regional incentive practices, have been emphasized.

The purpose of the study is to make a comparative analysis of former and current regional incentive measures implemented in Turkey, exclusively in Kastamonu province. In this context, investment incentive measures implemented in Kastamonu province within the scope of the old and new incentive system implemented in our country; Considering the number of documents received and data on employment and fixed capital investments, it was analyzed comparatively according to years, support classes, sectors, type of investment and other provinces in the same region.

Key Words: Incentives, Investment Incentives, Regional Incentives

2020, 127 Pages

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında, konunun tespiti aşamasından itibaren bana tecrübeleri ve donanımı ile yol gösteren akademik anlamda deneyimlerini paylaşarak, bu tezin ortaya çıkmasında katkı sağlayan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Ozodbek KARAMATOV' a verdiği emek ve sabrı için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Teşekkürlerin en büyüğünü, tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme sunarım.

Onur ÇİFTCİ

Kastamonu, Eylül, 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ... iv
ABSTRACT ... v
ÖNSÖZ ... vi
İÇİNDEKİLER ... vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ... x
ŞEKİLLER DİZİNİ ... xi
TABLOLAR DİZİNİ ... xii
1. GİRİŞ ... 1
2. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI ... 3
2.1. Yatırım Kavramı ve Tanımı ... 3
2.1.1. Makro Ölçekte Yatırımlar ... 4
2.1.2. Mikro Ölçekte Yatırımlar (Bireyler/Firmalar) ... 5
2.2. Yatırım Türleri ... 6
2.2.1. Entegrasyon Yatırımları ... 6
2.2.2. Komple Yeni Yatırımlar ... 7
2.2.3. Modernizasyon Yatırımları ... 7
2.2.4. Ürün Çeşitlendirme Yatırımları ... 8
2.2.5. Tevsi Yatırımlar ... 8
2.3. Yatırımı Etkileyen Faktörler ... 8
2.4. Yatırım Projeleri ... 9
2.5. Teşviklerin Genel Çerçevesi ... 11
2.5.1. Teşvik Kavramı ve Tanımı ... 11
2.5.2. Teşviklerin Amaçları ... 13
2.5.3. Teşviklerin Özellikleri ... 16
2.5.4. Teşviklerin Sınıflandırılması ... 19
2.6. Teşvik Araçları ... 21
2.6.1. Finansal/Nakdi Teşvikler ... 23
2.6.2. Mali/Vergisel Teşvikler ... 25
2.6.3. Diğer Teşvikler ... 26
2.7. Yatırım Teşviklerinin Uluslararası Alanda Uygulamaları ... 27
2.7.1. Avrupa Birliği'nde Yatırım Teşvik Uygulamaları ... 27

Sayfa

2.7.2. Dünya Ticaret Örgütü'nde Yatırım Teşvikleri 33
3. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI 36
3.1. Yatırım Teşvik Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi 36
3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem 36
3.1.2. Cumhuriyet Dönemi 37
3.1.2.1. 1923-1929 Dönemi 37
3.1.2.2. 1930-1949 Dönemi 38
3.1.2.3. 1950-1960 Dönemi 40
3.1.2.4. 1960-1979 Dönemi 41
3.1.2.5. 1980-1994 Dönemi 43
3.1.2.6. 1995-2009 Dönemi 46
3.2. 2009/15199 Sayılı Karar ile Uygulamaya Koyulan Teşvik Sistemi 52
3.2.1. 2009/15199 Sayılı Teşvik Sistemi Uygulamaları 53
3.2.1.1. Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi 53
3.2.1.2. Bölgesel Teşvik Sistemi 55
3.2.1.3. Genel Yatırım Teşvik Sistemi 58
3.2.2. 2009/15199 Sayılı Teşvik Sistemi Destek Unsurları 59
3.2.2.1. Gümrük Vergisi Muafiyeti 59
3.2.2.2. Katma Değer Vergisi İstisnası 59
3.2.2.3. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği 60
3.2.2.4. Yatırım Yeri Tahsisi 60
3.2.2.5. Vergi (Kurumlar/Gelir Vergisi) İndirimi 61
3.2.2.6. Faiz Desteği 62
3.2.2.7. Taşınma Desteği 63
3.3. Mevcut Yatırım Teşvik Sistemi 63
3.3.1. Mevcut Teşvik Sistemi Uygulamaları 64
3.3.1.1. Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi 65
3.3.1.2. Bölgesel Teşvik Sistemi 66
3.3.1.3. Genel Teşvik Sistemi 69
3.3.1.4. Stratejik Teşvik Uygulamaları 69
3.3.1.5. Öncelikli Yatırımların Teşviki 70
3.3.2. Mevcut Teşvik Sistemi Destek Unsurları 70

Sayfa

3.3.2.1. Gümrük Vergisi Muafiyeti ... 72
3.3.2.2. Katma Değer Vergisi İstisnası ... 73
3.3.2.3. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ... 73
3.3.2.4. Faiz veya Kâr Payı Desteği ... 75
3.3.2.5. Vergi (Kurumlar/Gelir Vergisi) İndirimi ... 76
3.3.2.6. Gelir Vergisi Stopajı Desteği ... 78
3.3.2.7. Yatırım Yeri Tahsisi ... 78
3.3.2.8. Sigorta Primi İşçi Desteği ... 79
3.3.2.9. KDV İadesi ... 79
3.3.2.10. Taşınma Desteği ... 80
3.3.3. Mevcut Teşvik Sistemine Ek Olarak Uygulanan Teşvikler ... 81
3.3.3.1. Proje Bazlı Teşvik Sistemi ... 81
3.3.3.2. Cazibe Merkezleri Programı Kapsamında Teşvikler ... 83
4. TÜRKİYE'DE UYGULANAN BÖLGESEL TEŞVİK TEDBİRLERİNİN KASTAMONU ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ ... 85
4.1. Araştırmanın Amacı ... 85
4.2. Kastamonu İlinin Eski ve Yeni Yatırım Teşvik Sistemindeki Yerinin Karşılaştırılması ... 86
4.3. Türkiye'de Uygulanan Eski ve Mevcut Bölgesel Teşvik Tedbirlerinin Kastamonu İli Ölçeğinde Karşılaştırmalı Analizi ... 88
4.3.1. Yıllara Göre Değerlendirme ... 89
4.3.2. Destek Sınıflarına Göre Analiz ... 92
4.3.3. Sektörlere Göre Analiz ... 94
4.3.4. Yatırımın Cinsine Göre Analiz ... 103
4.3.5. Dördüncü Bölge İlleri Arasında Analiz ... 107
5. SONUÇ ... 111
KAYNAKÇA ... 115
ÖZGEÇMİŞ ... 127

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
AŞ	: Anonim Şirketi
AT	: Avrupa Topluluğu
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EB	: Endüstri Bölgesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IPARD	: Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Aracı
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiyi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöreler
MUSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TL	: Türk Lirası
TOSHP	: Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
S	: Sayfa
Vb.	: Ve benzeri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1.Yatırım kavramının çeşitleri 3
Şekil 1.2. Yatırım projelerinin gerçekleşme aşamaları 10
Şekil 1.3. 2009-2017 yılları arasında AB tarafından yapılan devlet yardımları 32
Şekil 2.1. 2009/15199 Karar Kapsamında yatırım teşvik uygulamalarında bölgeler 57
Şekil 2.2. Mevcut teşvik sistemi kapsamında bölgeler 67
Şekil 2.3. Cazibe Merkezi Programı kapsamında iller..... 83
Şekil 3.1. Eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında sektörler itibariyle Kastamonu İlinde alınan yatırım teşvik belgeleri (%) 100
Şekil 3.2. Eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin sektörler itibariyle istihdam açısından karşılaştırılması (Kişi)..... 101
Şekil 3.3. Eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin sektörler itibariyle sabit sermaye yatırımları açısından karşılaştırılması (Milyon TL) 102
Şekil 3.4. Eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu İlinde alınan yatırım teşvik belgelerinin yatırımın cinsine göre karşılaştırılması (%)..... 106
Şekil 3.5. Eski teşvik sistemi kapsamında bazı 4. Bölge İlleri teşvik verilerinin karşılaştırılması 109
Şekil 3.6. Mevcut teşvik sistemi kapsamında bazı 4. Bölge İlleri teşvik verilerinin karşılaştırılması 110

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo.1.1. Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülkelerin Uyguladığı Teşvik Politikalarının Amaçları 14
Tablo 1.2. Teşviklerin Kullanılan Araçlara Göre Sınıflandırılması 23
Tablo 2.1. Türkiye'deki Teşvik Araçları ve Bunların Uygulama Şekli (1980-2002) 49
Tablo 2.2. 5084 Sayılı Kanun Kapsamında Teşviklerden Yararlanan İller 51
Tablo 2.3. Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi Kapsamında Desteklenecek Sektörler ve Asgari Tutarlar (2009/15199 sayılı Karar) 54
Tablo 2.4. 2009/15199 Karar Kapsamında Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler 56
Tablo 2.5. 2009/15199 Karar Kapsamında Sağlanan Bölgesel Teşvik Araçları 58
Tablo 2.6. 2009/15199 Sayılı Karar Kapsamında Uygulanan Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Uygulama Süreleri 60
Tablo 2.7. 2009/15199 Sayılı Karar Kapsamında Uygulanan Vergi İndirimi ve Yatırıma Katkı Oranları 61
Tablo 2.8. Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi Kapsamında Desteklenecek Sektörler ve Asgari Tutarlar (2012/3305 sayılı Karar) 65
Tablo 2.9. Mevcut Teşvik Sistemi Kapsamında Bölgeler 67
Tablo 2.10. 2012/3305 Karar Kapsamında Sağlanan Bölgesel Teşvik Araçları 68
Tablo 2.11. 2012/3305 Sayılı Karar Kapsamında Sunulan Destek Unsurları 71
Tablo 2.12. Yeni Teşvik Sistemi Kapsamında Uygulanan Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Dağılımı 74
Tablo 2.13. Yeni Teşvik Sistemi Kapsamında Uygulanan Faiz veya Kâr Payı Destek Oranları ve Azami Destek Tutarları 76
Tablo 2.14. 2012/3305 Sayılı Karar Kapsamında Uygulanan Vergi İndirimi ve Yatırıma Katkı Oranları 77
Tablo 2.15. 2012/3305 sayılı Karar'da Sunulan Taşınma Desteğinin Kapsamı ve Uygulama Süreleri 80
Tablo 2.16. Proje Bazlı Teşvik Sistemi Kapsamında Sunulan Teşvik Araçları ve Türleri 82

Sayfa

Tablo 3.1. "2009/15199 Sayılı Karar" kapsamında Kastamonu İli bölgesel teşvik uygulamaları 86
Tablo 3.2. "2012/3035 Sayılı Karar" kapsamında Kastamonu İli bölgesel teşvik uygulamaları 87
Tablo 3.3. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yıllara göre sınıflandırılması 89
Tablo 3.4. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yıllara göre sınıflandırılması 90
Tablo 3.5. Eski ve mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin karşılaştırması 91
Tablo 3.6. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin destek sınıflarına göre sınıflandırılması 92
Tablo 3.7. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin destek sınıflarına göre sınıflandırılması 93
Tablo 3.8. Eski ve mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin destek sınıflarına göre karşılaştırılması 93
Tablo 3.9. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin sektörlere göre sınıflandırılması 94
Tablo 3.10. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yıllar itibariyle sektörlere göre sınıflandırılması 95
Tablo 3.11. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin sektörlere göre sınıflandırılması 97
Tablo 3.12. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yıllar itibariyle sektörlere göre sınıflandırılması 98
Tablo 3.13. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yatırımın cinsine göre sınıflandırılması 103
Tablo 3.14. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yatırımın cinsine göre sınıflandırılması 104
Tablo 3.15. Eski ve mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yatırımın cinsine göre karşılaştırılması 107
Tablo 3.16. Eski teşvik sistemi kapsamında bazı 4. Bölge İllerinin teşvik verileri 108

Sayfa

Tablo 3.17. Mevcut teşvik sistemi kapsamında bazı 4. Bölge İllerinin teşvik verileri 109

1. GİRİŞ

Günümüzde ülkeler, makro ölçekte ekonomik kalkınma ve istikrarı sağlamak, dengeli büyüme hedeflerini gerçekleştirmek, mikro ölçekte ise bölgesel adaletsizliği ortadan kaldırmak gibi amaçlar için yatırımlara önem vermektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma modellerinin çekirdeğini oluşturan yatırımlar, toplam talebin önemli bir bileşeni olup, uzun dönemde ekonomik büyüme için önemli etkilere sahiptir. Bu doğrultuda devletler, ekonomik sistemde önemli bir yere sahip olan özel sektör yatırımlarını, bir takım vergisel (mali) ve nakdi (finansal) araçlar ile teşvik etmektedir. Günümüz ülkelerinin ekonomi politikalarında önemli bir yere sahip olan yatırım teşvikleri, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, ekonomik konjonktür ve ülkelerin öncelikleri gibi birçok etmene bağlı olarak, ekonomik ve sosyal birçok spesifik amaca hizmet etmektedir.

Bu doğrultuda, küresel ölçekte birçok ülke tarafından kullanılan yatırım teşvikleri, ülkemizde de önemli bir uygulama alanı bulmuştur. Ülkemizde uygulanan yatırım teşviklerine tarih korteji içerisinde bakıldığında bu politikaların geçmişi Osmanlı Devleti'ne kadar dayanmaktadır. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte sanayileşme hedefleri doğrultusunda önemi artan teşvik politikaları, özellikle 1960 yılında "Devlet Planlama Teşkilatı" nın kurulmasıyla birlikte geçilen planlı dönemde daha da önem kazanmıştır.

Planlı dönemin başlangıcından itibaren günümüze kadar ülkemizde ki teşvik uygulamaları incelendiğinde, ekonomik, sosyal ve siyasi alanlar da meydana gelen gelişmelerle uyumlu olarak teşvik uygulamalarının amaç, kapsam ve içeriklerinde de değişiklikler görülmektedir. Özellikle 2000'li yıllarda, bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farkların azaltılması hedeflenmiş ve teşvik mevzuatı bu amaca yönelik revize edilmiştir. Bu doğrultuda, özellikle 2009 ve 2012 yıllarında yatırım teşviklerinde köklü değişiklikler yapılmış olup, iller sosyo-ekonomik gelişmişlik endekslerine göre 2009'da 4, 2012 yılında ise 6 farklı bölgeye ayrılmıştır. Bu kapsamda destek unsurları her bir bölge için ayrı düzenlenerek, görece daha az gelişmiş bölgelere yatırım yapılması cazip hale getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmakta olup, ilk bölümünde yatırımın tanımı, teşvik mevzuatında geçen yatırım türleri, teşvik tanımı, teşviklerin kullanım amaçları, etkin bir teşvik sisteminin taşıması gereken temel özellikler ile teşvik araçlarına yer verilmiştir. Yine yatırım teşviklerinin uluslararası alandaki uygulamaları hakkında bilgiler verilerek, yatırım teşviklerinin kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, ülkemizde uygulanan genel ve bölgesel teşvik politikaları dönemler itibariyle ele alınmıştır. Bu doğrultuda yatırım teşviklerinin tarihsel gelişimi, Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar incelenmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda ilk defa hem bölgesel hem de sektörel nitelikleri kapsayan teşvik paketleri hazırlanmış olup, 2009/15199 sayılı ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile yürürlüğe koyulmuştur. Çalışmanın temelini oluşturan bu iki yasal düzenleme; amaçları, kapsamları ve sunduğu destek unsurları açısından yapılan değişikliklerde dikkate alınarak detaylı şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise bölgesel teşvik politikaları Kastamonu İli özelinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, Kastamonu İli'nin 2009 yılında uygulamaya koyulan eski teşvik sistemi ve 2012 yılında uygulamaya koyulan mevcut teşvik sistemlerindeki yeri incelenmiştir. Her iki teşvik sisteminin uygulama sonuçları; alınan belge sayıları, istihdam ve sabit sermaye yatırımları verileri dikkate alınarak yıllara, destek sınıflarına, sektörlere, yatırımın cinsine ve aynı bölgede yer alan diğer illere göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analizin daha doğru ve anlamlı olması amacıyla, eski ve mevcut teşvik sisteminin uygulandığı 30 aylık dönemler belirlenmiş ve bu dönemlere ilişkin uygulama sonuçları "Sanayi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü"nden elde edilmiştir.

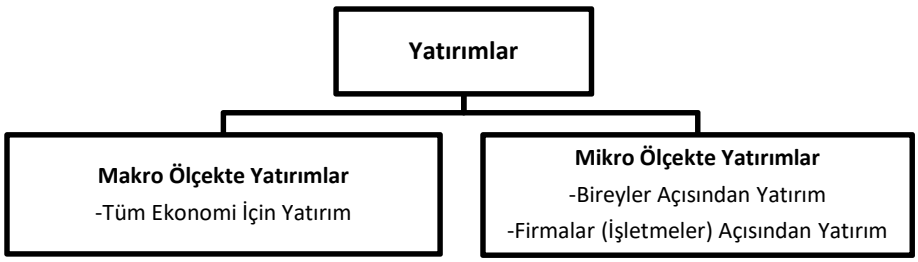
2. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI

2.1. Yatırım Kavramı ve Tanımı

Yatırım kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından; ülke ekonomisinin ya da bir işletmenin üretim gücünü veya sunduğu hizmeti arttıracak nitelikteki aktiflerine yapılan yeni eklemeler şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2020). Yatırım, gelecekte fayda sağlama ümidiyle günümüzde fedakârlık yapmayı ihtiva etmektedir. Yatırımın birçok anlamı ve yönü vardır. Ancak bir yatırımın en önemli iki özelliği cari dönemde yapılan fedakârlık ve bu fedakârlık neticesinde gelecekte sağlanacak faydadır (Bhat, 2009, s. 4).

Günlük hayatın içinde neredeyse her alanda karşımıza çıkan yatırım kavramı, mevcut riskler göz önüne alınarak gelecekte daha fazla tüketim yapabilmek amacıyla bugünkü tüketimden fedakârlık yapılması şeklinde tanımlanmaktadır. Yapılması gereken fedakârlık bellidir ve içinde bulunulan dönemde yapılır, ancak yapılan yatırımdan elde edilecek olan kazanç belirli bir zaman periyodu sonrasında elde edilir ve oranı belirsizdir. Yatırım; kazanç elde edilmesi için beklenmesi gereken periyodu ifade eden zaman ve göze alınması gereken risk olmak üzere iki farklı bileşene sahiptir (Hamurcu, 2015, s.28; Bayar, 2012, s.7).

Yatırım kavramı, literatürde tarandığında değişik bilim dalları için farklı tanımlamalara rastlamak mümkündür. Bu tanımların ortak özelliği yapılan yatırımların gelecek dönemler için kazanç sağlayacağı beklentisidir. Bu çalışmada yatırım kavramı, Şekil 1.1' de yapılan sınıflandırmaya göre; mikro ölçekte firmalar ve bireyler açısından, makro ölçekte ise tüm ekonomi açısından incelenecektir.

Şekil 1.1.Yatırım kavramının çeşitleri
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.1. Makro Ölçekte Yatırımlar

Makro ekonominin bir bütün olarak ekonomiyi ve toplulaştırılmış ekonomik davranışları incelediği düşünüldüğünde (Dilek ve Figan, 2017), bu başlık altında yatırımların tüm ülke ekonomileri için ne ifade ettiğini açıklamak faydalı olacaktır.

Yatırımlar bir ekonominin çekirdeğini oluşturmakta ve ekonomik büyüme modellerinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Toplam talebin önemli bir bileşeni olan yatırımlar, uzun dönemde ekonomi politikaları ve büyüme üzerine önemli etkilere sahiptir (Salahuddin ve Islam, 2008, s. 21).

Ekonomi biliminde yatırım kavramı, ülkelerin milli gelir hesaplamalarında dikkate alınması açısından önemlidir. Makro iktisat açısından yatırımlar; brüt (gayrisafi) yatırımlar ve net(safi) yatırımlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Brüt (gayrisafi) yatırımlar, belirli bir devrede üretilmiş olan ya da ithal edilmiş olan malların tüketime veya ihracata konu olmayan, gelecek devrelere aktarılan kısmıdır. Net (safi) yatırımlar ise, brüt yatırım toplamından aşınma ve yıpranma payı anlamına gelen amortismanların düşülmesi suretiyle bulunan kısmı olarak tanımlanmaktadır (Kabukcuoğlu, 2005, s. 3-4).

Makro iktisadın inceleme alanlarından olan istihdam ve milli gelirin belirlenmesinde dikkate alınan harcama türleri; tüketim harcamaları (C) ve yatırım harcamaları (I) dır. Toplam milli gelir içerisinde yatırım harcamaları, tüketim harcamalarına nispeten daha fazla orana sahiptir. Yatırım harcamalarının milli gelirdeki payının daha çok olmasının sebepleri özetle şu şekilde sıralanabilir (Özçalık, 2016, s.9-10):

- Yatırıma yönelik yapılan harcamaların istihdam ve milli gelir üzerine yaptığı etki tüketime yönelik yapılan harcamalardan daha büyüktür.
- Yatırıma yönelik harcamalar, ülkelerin üretim kapasitesini artırması işlevi nedeniyle daha önemlidir.
- Yatırıma yönelik harcamalar, çarpan etkisi mekanizması sayesinde yapılan harcamadan daha çok gelir ve istihdam hacmi yaratmaktadır.

Ekonomilerde belirli bir zaman periyodunda sahip olunan toplam fiziki sermaye stoklarında artışa sebebiyet veren net ilaveler yatırım olarak tanımlanır. Toplam harcamalar içerisinde önemli bir paya sahip olan yatırım harcamaları, aynı zamanda toplam harcamaların dinamik unsurudur. Yatırımların dinamik olma özelliği, üretim kapasitesinde yaptığı artışlarla ilgilidir. Üretim imkânlarının artışı ise en nihayetinde ekonomik büyüme ve istihdam artışına imkân vermektedir (Özçalık, 2016, s.11).

2.1.2. Mikro Ölçekte Yatırımlar (Bireyler/Firmalar)

Bireyler açısından yatırım kavramı; ellerinde bulundurdukları maddi değerleri, kazanç elde etmek amacıyla taşınır ya da taşınmaz varlıklara tahsis etmek olarak ifade edilebilir (Dilmen, 2018, s. 98.). Aynı şekilde yatırım, bireylerin, cari dönemde yapacağı tüketim ile gelecek dönemde yapacağı tüketimi dengelemek için kullanılan bir araç olarak tanımlanabilir (Yıldız, 2011, s. 5.).

Bir ekonomide küçük tasarruf sahibi bireyler; tasarruf ettikleri fonların büyüklüğü, yatırım yapabilecekleri cazip alanların varlığı, yatırım kabiliyetleri ve bireysel tercihleri doğrultusunda fonlarını değerlendirirler. Bireysel yatırımcılar fonlarını, yeni bir fiziki kapasite yaratma arzusunda olan ya da mevcutlarını daha etkili kullanmak isteyen bir girişimciye kullandırmak suretiyle kazanç elde etmek isteyebilir. Bu sebeple birçok finansal varlık arasından birini ya da birkaçını seçmeye çalışırlar (Yıldız, 2011, s. 7).

İşletmeler; kısa ve uzun vadeli amaçlarını gerçekleştirebilmek, üretim faaliyetlerinde sürekliliği sağlayabilmek, üretim süreçleri ve kullandıkları teknoloji açısından meydana gelen yeniliklere ayak uydurabilmek, finansal açıdan güçlenmek ve optimum kapasitede üretim gerçekleştirebilmek amacıyla yatırım yapmaya yönelirler. Bu yüzden işletmeler tarafından verilen yatırım kararları, ileride karşılaşabilecekleri risklerin boyutunu, karlılığını, gelecekteki başarısını ve mali yeterlilik düzeylerini belirleyebilmesi açısından etkili olabilecek en önemli etmenlerden biridir (Demirlioğlu, 2016, s. 25-26.).

Uzun vadede işletmelere gelir sağlayacak her türlü harcama yatırım olarak kabul edilir. Yapılan bu tanıma göre, işletmelerin üretim faaliyetlerini yürütebilmesi için gereken

duran varlıklar (arsa, arazi, bina vb.) ile her türlü araç ve gereç tedariki için yapılmış harcamalar yatırım olarak değerlendirilir (Balçık, 2003, s.3.).

2.2. Yatırım Türleri

Yatırımcılar tarafından, yatırım kararları verilmeden önce ve yatırım politikasının tespit edilmesi aşamasında yatırım türleri göz önünde bulundurulmalı, mevcut finansman araçları ve olanakları dikkate alınmak suretiyle hareket tarzı belirlenmelidir. Bu nedenle yatırımlar, mevcut imkânlara, yatırım fırsatlarına ve politikalara göre belirlenmekte ve türlü biçimlerde sınıflandırılmaktadır (Uslu ve Önal, 2007, s.4).

Yatırım kavramının, mikro ve makro ölçekte farklı tanımlanması, ilgilenen her grup tarafından çeşitli özelliklerine göre değişik biçimlerde ele alınmasından kaynaklanmaktadır (Aksoy ve Tanrıöven, 2007, s.6). Yatırım kavramı ile ilgili her çeşit sınıflandırmanın geniş olarak incelenmesi çalışmanın amacı dışında kalmaktadır. Çalışma kapsamında incelenecek yatırım türleri; "2012/1 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ" madde 9 da belirtilen; entegrasyon yatırımları, komple yeni yatırımlar, modernizasyon yatırımları, ürün çeşitlendirilme yatırımları ve tevsi yatırımlardır.

2.2.1. Entegrasyon Yatırımları

Entegrasyon yatırımları,"2012/1 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğin" tanımlar başlıklı 2. maddesinde; "mal ve hizmet üreten tesislerin mevcut üretim hatlarında elde edilen nihai ürüne bütünleyici nitelikte ara malı verecek ve/veya üretilmekte olan nihai ürünü ara malı olarak kullanabilecek şekilde, mevcut tesise ileri ve/veya geriye doğru entegre olan, yatırımın konusu ve projenin özelliği dikkate alınarak kaideten aynı il sınırları içinde veya aynı yerde ve aynı tesis bünyesinde olan yatırımlar" şeklinde tanımlanmıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, 2012). Entegrasyon yatırımları, dikey ve yatay entegrasyon yatırımları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Yatay entegrasyon, aynı müşteri tipine hizmet sunan farklı şirketlerin, pazar paylarını artırmak, mevcut risklerini azaltmak ve maliyetlerini düşürmek gibi amaçlarla birleşmeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu tarz yatırımlar, firmaların üretimde kullanılan girdilerin tedarik edilmesinden pazar ve satış aşamalarına kadar tam kapasite çalışmalarını mümkün kılabilmektedir. Dikey entegrasyon yatırımları ise, aynı sektörün farklı alt sektörlerinde müşterisi olan işletmelerin birleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Özsoylu, 2017, s.60.).

2.2.2. Komple Yeni Yatırımlar

Komple yeni yatırımlar, bir şirketin tesislerinde bulunması gereken mal ve hizmet üretimine yönelik yapmış olduğu yatırımlardır. Kuruluş yatırımları olarak da bilinen bu yatırımlar şirketin ana makine ve donanım ile yardımcı tesislerini kapsayan gerektiğinde bina inşaat arsa harcamalarını da kapsama alanına dâhil eden yatırımın gerçekleştirileceği yerde üretim konusunda bütünlük bulunmayan yatırımlardır. Bu yatırımlar işletmenin faaliyet alanında olmadığı için bu yatırımlarla ilgili alınacak olumsuz kararlar şirketin zarar etmesine hatta iflas etmesine neden olabilir (Ergin, 2018, s.10.).

2.2.3. Modernizasyon Yatırımları

Rasyonelleşme yatırımları olarak da bilinen modernizasyon yatırımları, firmaların üretim sürecinde kullandıkları mevcut tesis, makine ve cihazların daha modernleriyle değiştirilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, firmalar tarafından yürütülen üretim faaliyetlerinin eskiye nazaran daha az girdi kullanılmak suretiyle gerçekleştirilebilmesini sağlayan yatırımlardır. Firmaların modernizasyon yatırımlarına yönelmeleri, üretim sürecinde ileri teknikleri kullanabilmelerine olanak sağlayarak üretkenliğin artırılmasını mümkün kılacaktır (Uslu ve Önal, 2007, s.6-7).

Üretkenliğini arttırmak, firmaların iş stratejilerinin merkezindedir. Daha yüksek üretkenlik karlılığı arttıracak, bu da firmanın faaliyet gösterdiği pazarda rekabetçi gücünü artıracaktır. Bir firmanın verimliliğini artırmak için izleyebileceği alternatif stratejiler vardır. Firmaların, üretim kapasitelerini modernize eden ve yükselten fiziki

sermayeye yatırım yapmaya karar vermeleri bu stratejilerden biridir (Ghosal ve Nair-Reichert, 2009, s. 536.).

2.2.4. Ürün Çeşitlendirme Yatırımları

Yatırım teşvik mevzuatında geçen yatırım türlerinden bir diğeri ürün çeşitlendirme yatırımlarıdır. Bu yatırım türü, mevcut tesisler ile altyapı müşterekliği olan, aynı işletmenin mevcut varlıklarına (makine, teçhizat, v.b) ilave yatırımlar yapılmak suretiyle farklı bir nihai ürün elde edilmesini sağlar.

2.2.5. Tevsi Yatırımlar

Tevsi (genişletme) yatırımlar, işletmelerin mevcut üretim düzeyinin artırılması veya yeni bir üretim kapasitesi yaratılması amacıyla yapılan yatırımlardır (Uslu ve Önal, 2007, s.6). Tevsi yatırımlar, müteşebbisler tarafından sadece üretim kapasitesini yükseltmek şeklinde değil, aynı zamanda mevcut üretim kapasitesinin kalite ve niteliğini artırmak şeklinde de yapılabilmektedir.

2.3. Yatırımı Etkileyen Faktörler

Gerek mikro ölçekte bireyler ve işletmeler gerek ise makro ölçekte ülkeler, yatırım kararı alırken ekonomik, siyasi ve hukuki açılardan birçok faktörü göz önünde bulundurmaktadır. Yatırım kararlarını etkileyen bu faktörlerden öne çıkanlar maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

- Yatırım kararlarını etkileyen en önemli unsurların başında faiz faktörü gelmektedir. Girişimciler, yüksek faiz oranlarının olduğu bir ortamda tasarruflarını reel bir yatırıma dönüştürmeden de elinde bulundurduğu tasarruflardan yüksek faiz getirisi elde edebilmektedir. Girişimciler için hiçbir risk barındırmayan bu durum, yatırım kararlarını etkilemektedir. Aynı şekilde yüksek faiz oranları, yatırımını bankalardan ya da dışardan borçlanarak finanse edecek bir girişimci için yüksek maliyetler oluşturacak, yatırımla hedeflenen karlılık düzeyini düşürecektir. Dolayısıyla faiz oranları ile yatırım arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Düşük faiz oranları yatırımları canlandırırken, yüksek faiz oranları ise yatırımları duraklatacaktır (Dağ ve Çelik, 2018, s.868-869).

- Yatırım kararlarını etkileyen bir diğer ekonomik unsur devletler tarafından sunulan yatırım teşvikleridir. Yatırım teşvikleri, düşük faizli krediler ve hibeler gibi nakdi olarak uygulanabildiği gibi vergi muafiyet, istisna veya indirimleri gibi mali teşvikler şeklinde de uygulanabilmektedir. Devletler, bu teşvikler ile girişimcilerin maliyetlerini düşürüp, kâr beklentilerini arttırmak suretiyle yatırımları cazip hale getirmeyi amaçlamaktadır (Dilek ve Kamacı, 2018, s.53).
- Girişimcilerin yatırım kararı alırken göz önünde bulunduracağı bir diğer unsur, siyasi faktörlerdir. Siyasi iktidar ya da iktidarsızlık bir ülkenin yatırım ortamını önemli derecede etkilemektedir. Siyasal belirsizlik ve güvensizlik ortamı girişimcilerin yatırım kararlarını olumsuz yönde etkileyebilirken, siyasal düzen ve istikrar ise girişimcilerin yatırım yapmasını olumlu yönde etkileyebilmektedir.
- Yatırım kararını etkileyen önemli unsurlardan birisi de geleceğe yönelik tahmin ve beklentilerdir. Girişimciler, gelecekte en yüksek karı elde edebilmek için yatırımlarını gerçekleştirirler. Bu doğrultuda, gelecekte piyasada talep artışı olacağını düşündüğü ürün veya hizmetler ile yeni ortaya çıkan ihtiyaçlara yönelik yatırım yaparak, en yüksek karı elde etme çabası içine gireceklerdir. Aynı şekilde, faiz oranları ve enflasyon gibi makro göstergeler ile siyasi istikrara yönelik olumlu ya da olumsuz beklentiler girişimcilerin yatırım kararlarını etkileyecektir.

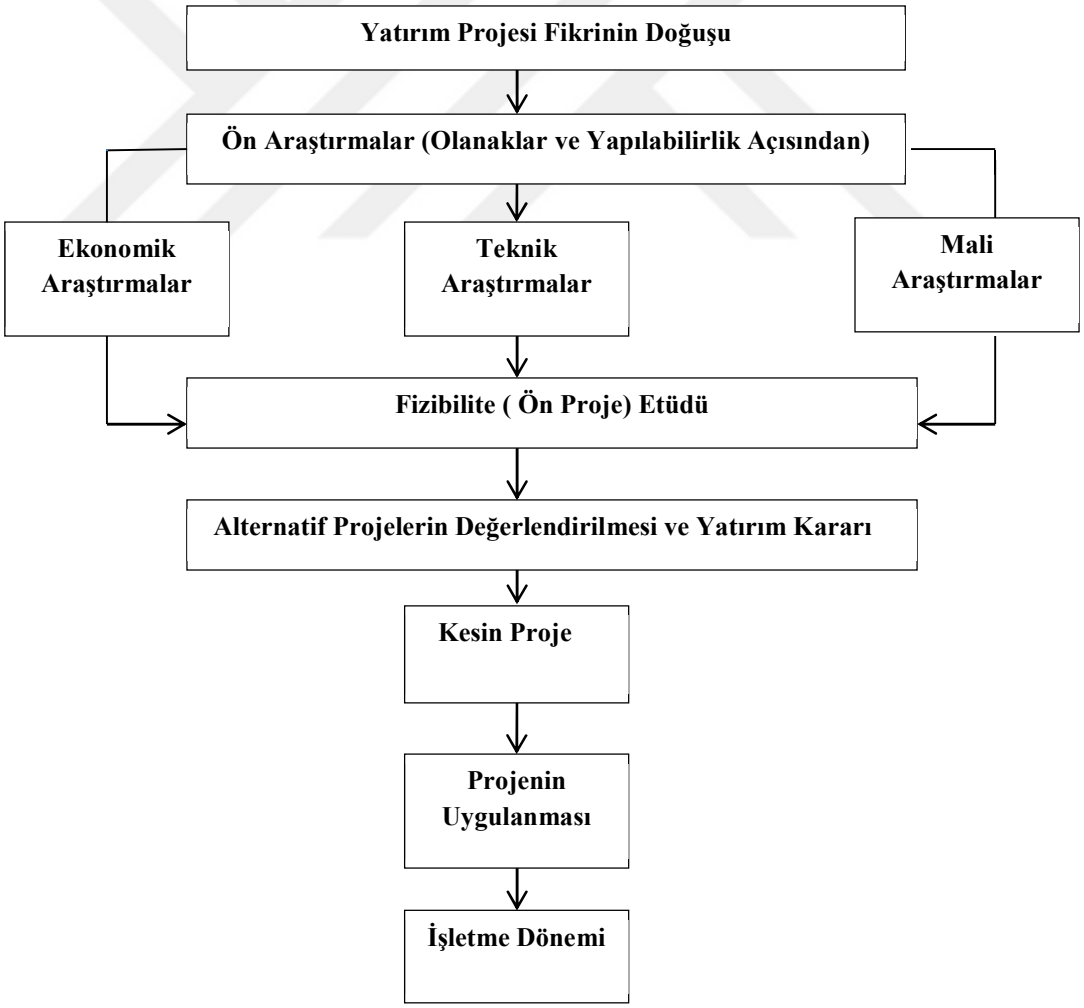
2.4. Yatırım Projeleri

Yatırım projeleri, belirli bir zaman periyodunda, bir plan dâhilinde önceden belirlenen kaynaklarla gerçekleştirilecek, mal veya hizmet üretimine yönelik ve birbiriyle doğrudan ilişkili faaliyetler kümesi olarak tanımlanabilir. Mevcut tesis, makine ve cihazların daha entegre hale getirilmesi veya yeni tesis, makine ve cihaz alımı ya da üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik faaliyetler yatırım projelerine örnek gösterilebilir (Sarıaslan, 2014, s.33.).

Şekil 1.2'den anlaşılacağı gibi rasyonel bir yatarım projesinin gerçekleştirilebilmesi için birbirini izleyen değişik aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Bu aşamalardan herhangi birinin göz ardı edilmesi tutarlı kararlar alınmasını güçleştirecektir. Yatırım projelerinin fikir olarak tasarlanmasından değerlendirilmesine, yatırımın

uygulanmasından işletme dönemine geçişe kadar geçen sürece proje gerçekleştirme aşamaları denir (Balçık, 2003, s.13.).

Yatırım projelerinin gerçekleştirilme aşamaları (Şekil 1.2), müteşebbisin proje düşüncesiyle başlamaktadır. Bu düşünce; olanaklar ve yapılabilirlik açısından ekonomik, mali ve teknik yönleriyle ilgili uzmanlar (ekonomistler, mühendisler v.b) tarafından bir fizibilite etüdüne tabi tutulur. Yapılan fizibilite etüdü sonrasında çeşitli açılardan değerlendirmeler yapılarak yatırım kararı verilir ve kesin projenin uygulanmasına başlanır. Yatırım projelerinin son aşaması işletme dönemidir. Bu aşama itibariyle artık işletmeler piyasaya mal ve hizmet arz eder hale gelmişler diğer bir ifadeyle kuruluşlarını tamamlayarak işletme dönemine geçmişlerdir (Balçık, 2003, s.13-15; Uslu ve Önal, 2007, s.30-32.).

Şekil 1.2. Yatırım projelerinin gerçekleşme aşamaları
Kaynak: Balçık, 2003, s.14; Uslu ve Önal, 2007, s.31.

Yatırım projelerinin hazırlanmasının temel olarak üç amacı vardır (Uslu ve Önal, 2007, s.98; Kabukcuoğlu, 2005, s. 21.);

- Birinci olarak; gerek makro düzeyde ülkeler, gerek ise mikro düzeyde firma ve bireylerden yatırım kararı alacak olanlar, en uygun kaynak kullanımının sağlanması için bir yatırım projesi çalışmasına yani bir fizibilite etüdüne ihtiyaç duyarlar. Bu açıdan yapılacak fizibilite etütleri, yatırım alanının kapısını açan ve yol gösteren bir rehber gibidir.
- İkinci olarak; devlet çeşitli sektörlerde özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi amacıyla yatırım teşvikleri ve krediler verir. Ancak devlet verilen teşvik ve kredilerin amaçlarına uygun olarak doğru yerlere aktarılıp aktarılmadığından emin olmak ve vade tarihi geldiğinde kredilerini geri ödeyebilecek nitelikte yatırım önerilerinin olup olmadığını anlayabilmek için yatırım sahiplerinden yatırım önerilerine ilişkin bir fizibilite etüdü isterler.
- Üçüncü ve son olarak, rasyonel finansman kuruluşları, bir işletmenin arzuladığı yatırımı gerçekleştirmek için kendisine kredi talebinde bulunması halinde, zamanı geldiğinde anapara ve faizini ödeyebilecek nitelikte bir yatırım önerisine sahip olup olmadığını önceden görmek ve emin olabilmek için bir yatırım projesi (fizibilite etüdü) isterler.

2.5. Teşviklerin Genel Çerçevesi

Bu başlık altında; teşvik kavramı ve tanımı, teşviklerin amaç ve özellikleri ile teşviklerin sınıflandırılmasına ait bilgiler verilecektir.

2.5.1. Teşvik Kavramı ve Tanımı

Teşvik kavramı günlük dilde "isteklendirme", "özendirme" anlamında kullanılmakla birlikte literatür incelendiğinde teşvik kavramının; devlet yardımları, sübvansiyon, destek ve mali yardım gibi kavramlarla eş tutulduğu görülmektedir (Karaş ve Karaş, 2019, s.4). Bu bağlamda teşvik kavramı ekonomi biliminde; seçili ekonomik faaliyetlerin diğer ekonomik faaliyetlere kıyasla daha hızlı ve daha fazla gelişmesinin sağlanması amacıyla, kamu otoriteleri tarafından doğrudan ya da dolaylı araçlarla

sunulan maddi ve/veya gayri maddi destekleme ve yardımlar ile özendirme ve yönlendirmeler olarak tanımlanabilir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s.1; İncekara, 1995, s.7.). Aynı şekilde teşvik kavramı; devlet tarafından, yatırımların tercih edilen sektörlere veya bölgelere yönlendirmek veya bu tür yatırımların niteliğini etkilemek gibi amaçlardan dolayı belirli girişimlere veya işletme gruplarına sağladığı her türlü ölçülebilir ekonomik avantajlar şeklinde tanımlanabilir (James, 2009, s.1.).

Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi, devlet tarafından sunulan teşviklerin temeli, kıt kaynakların ülkelerin ekonomileri açısından daha etkin olacağı düşünülen sektör ve alanlara yönlendirilmesidir. Burada en önemli husus, sunulan teşvikler aracılığıyla varılmak istenilen amaçlar ve bu teşvikler karşılığında verilecek ödünlerdir. Devletlerin benimsedikleri ekonomik sistemlere göre sundukları teşviklerin amaçları değişmekle birlikte, genel olarak teşviklerin amacı milli ekonomileri geliştirmek ve halkın refah seviyesini yükseltmektir (DPT, 2007, s.1.).

Teşvikler, temel anlamda, mal veya hizmetlerin üretim maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla devlet tarafından üreticilere yapılan kaynak transferi şeklinde tanımlanabilir. Daha geniş anlamda ise teşvikler, kamu kaynak ve imkânları aracılığıyla belirli bir işletmeyi, üretim süreç ve yöntemlerini, üretim veya faaliyet alanlarını yönlendirmek, girişimcileri üretim için desteklemek ve himaye etmek, nispeten daha az gelişmiş bölgelere yatırımı cazip hale getirmek suretiyle bölgelerin kalkınmasını sağlamak gibi hedeflerle, karşılığında hiçbir edinim beklemeden yapılan her türlü yardımlar şeklinde tanımlanabilir (Leblebici, 2002, s.5.).

Kullanım amacına göre farklı tanımlamalara sahip olan teşvik kavramı, uluslararası ölçekte genel olarak sübvansiyon ya da devlet yardımı olarak kullanılmaktadır (Yavan, 2011a, s.29.). OECD, 2001 yılında hazırladığı çalışmada sübvansiyonların genel kabul görmüş tek bir tanımının olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, kullanılan tanımlara göre sübvansiyonların, "belirli firma veya sektör tercih edilmek suretiyle bir piyasadaki rekabet ortamına etki eden ve genel refahı azaltan bir devlet politikası" şeklinde ortak bir tanımı yapılabilir (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2001, s.18).

UNCTAD, genel anlamıyla teşvik kavramını, bir ülkede hükümet tarafından yatırımcılara sunulan hemen hemen her türlü yardım şeklinde tanımlamıştır. Teşviklerin ülkelerin kalkınma stratejilerini takip edebilmeleri için bir araç olduğunu ve şayet etkin bir şekilde kullanılırsa girişimciler için kolayca çözülemeyecek sorunları telafi edebileceğinden bahsetmiştir. Ayrıca teşviklerin küresel ölçekte ülkeler arasında rekabete yol açabileceğini ve finansal kaynakları kalkınma amacıyla daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için yönlendirebileceğini belirtmiştir (United Nations Conference On Trade and Development, 2004, s.2-11.)

Bir başka uluslararası örgüt olan AB, teşvik kavramı yerine devlet yardımını kullanmış ve bu kavramı birliğe üye bir devlet veya kamu kaynakları aracılığıyla herhangi bir şekilde gerçekleştirilen ve belirli yatırımları ya da belirli ürünlerin üretimini kayırmak suretiyle piyasada rekabeti bozan ya da bozmakla tehdit eden uygulamalar şeklinde tanımlamıştır (DPT, 2007, s.73; Yavan, 2011a, s.30.).

2.5.2. Teşviklerin Amaçları

Devletin ekonomiye müdahalesine karşı olan klasik ekolün aksine, günümüz ekonomilerinde iktisadi ve sosyal bir takım amaçların yerine getirilebilmesi amacıyla devletlere aktif roller yüklenmiştir (Karaş ve Karaş, 2019, s.8.). Bu durum küreselleşen dünyada, devlet tarafından yürütülen faaliyetlerin miktarını arttırmış ve devletlerin ekonomilerde belirleyici ve destekleyici olarak düzenleme yapmalarına olanak tanımıştır. Teşvikler, devletlerin ekonomik hayatta düzenleme yapabilmelerine olanak tanıyan önemli bir maliye politikası arıcıdır. Devlet tarafından sunulan teşviklerin ekonomik veya sosyal birçok spesifik amacının olmasına rağmen temelde ülkelerin refahında mutlak artış hedeflenmektedir. (Yavuz, 2010, s. 86).

Teşviklerin amaçları; ülkelerin benimsedikleri ekonomi politikaları, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ve devletlerin yüklendikleri görevler doğrultusunda değişiklik gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanan teşvik politikaların en önemli amacı, rekabet edebilirlik açısından yetersiz olan sanayilerini gelişmiş sanayi ülkelerine karşı korumak ve ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Bu ülkelerde iç ve dış kaynakların kıtlığı, para ve sermaye piyasalarının yeterli ve etkin işlememesi, girişimcilerin teknik ve mesleki konularda tecrübesiz olması, bölgesel gelişmişlik

farkları ile yüksek nüfus artış hızı karşısında istihdamın yeteri kadar arttırılamaması gibi nedenler teşvik politikaları uygulanmasının gerekçeleridir (İncekara, 1995, s. 15; Topal, 2016, s.37.).Gelişmişlik düzeyine göre ülkelerin uyguladıkları teşvik politikaların temel amaçları Tablo 1.1' de gösterilmiştir.

Tablo.1.1. Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülkelerin Uyguladığı Teşvik Politikalarının Amaçları

Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Teşviklerin Amaçları	**Gelişmiş Ülkelerde Uygulanan Teşviklerin Amaçları**
Ekonomik kalkınmayı sağlamak	Bölgeler arası dengesizlikleri gidermek
Geri kalmış bölgeleri kalkındırılmak	Piyasadan sermaye çıkışını önlemek
Uluslararası alanda ekonomiye rekabet gücü kazandırmak	Teknolojik gelişmeleri artan hızda sürdürmek
Verimlilik artışı sağlamak	Verimlilik artışı sağlamak
Yeni istihdam alanları yaratmak suretiyle işsizliği azaltmak	Ar-Ge faaliyetlerini ve çevresel koruma politikalarını desteklemek
Teknoloji transferi sağlamak	Mevcut uluslararası rekabet gücünü korumak ve arttırmak
İhracatı arttırmak	Mevcut işsizliği azaltmak
Sanayileşme ve yabancı sermaye girişini hızlandırılmak	
Girişimcilerin(beşeri sermayenin) eğitim ve tecrübe kazanmalarını sağlamak	

Kaynak: Karaş ve Karaş, 2019, s.8-9; Küçükoğlu, 2005, s.203-210; Selen, 2011, s.52-53'den yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan teşvik politikaların amacı ise gelişmekte olan ülkelerin aksine ekonomik büyümenin başlatılması değil, mevcut ekonomik büyümenin devam ettirilmesidir. Bu amaçla, gelişmiş ülkelerdeki teşvik tedbirleri, teknolojik gelişmeleri artan hızda sürdürmek, piyasadan sermaye çıkışını engellemek, mevcut rekabet gücünü korumak gibi amaçları içermektedir (Sevinç, 2014,s.34.).

OECD tarafından 2001 ve 2004 yıllarında hazırlanan çalışmalarda, ülkeler tarafından uygulanan teşvik tedbirlerinin bazı temel amaçlarından şu şekilde bahsedilmiştir (OECD, 2001, s.7; 2004, s. 86.);

- **Öncelikli Endüstriler**: Seçilen endüstriler için belirlenmiş sanayi politikalarını ve/veya ekonomik çeşitliliği desteklemek,
- **İhracat:** İhracat temelli kalkınmayı sağlamak ve dış pazarlara erişimi arttırmak suretiyle küresel pazarda daha fazla paya ve rekabet gücüne sahip olmak,
- **İstihdam:** Teşvikler aracılığıyla yatırımları emek-yoğun endüstrilere kanalize ederek istihdamı arttırmak (gençler, kadınlar ve engelliler gibi belirli grupların istihdamı dâhil),
- **Bölgesel Kalkınma:** Diğer bölgelere kıyasla daha az gelişmiş bölgelerde yapılacak yatırımları cazip hale getirerek bölgesel kalkınmayı sağlamak,
- **Teknoloji:** Ülkeye teknoloji ve özel bilgi aktarımını sağlamak, Ar-Ge faaliyetlerini ve inovasyonu desteklemek,
- **Eğitim ve Beşeri Sermaye:** Teknik ve mesleki konularda tecrübesiz olan girişimcilerin eğitilmesine destek vererek beşeri sermayenin gelişimini sağlamak,
- **Çevre Koruma:** Üretim ve çevreyi bütünleştiren daha yeşil üretim tekniklerini desteklemek, doğal kaynakları korumak, etkin bir atık yönetimi sağlayan ve çevresel kirliliği azaltan ekipmanları sağlamak,
- **Diğer:** Teşviklerin yukarıda sayılan amaçları dışında; belirli endüstrilerin gerilemesini yavaşlatmak (örneğin, kömür ve çelik endüstrilerine verilen destekler), piyasa şartlarında teşvik dışı uygulamalarla sağlanamayacak hizmetlerin sunulması (örneğin, ücra bölgelere ulaşım ve haberleşme hizmetleri için sağlanan destekler), tarım sektörü gibi doğal olaylarının etkisinde kalabilen sektörlerdeki dalgalanmaları dengelemek ile üreticilerin çıkarlarını korumak gibi diğer amaçları da vardır.

Ülkemizde uygulanan teşvik tedbirlerinin amaçları ise, 15/6/2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın" birinci maddesinde, yıllık programlar ile kalkınma planlarında belirlenen hedefler doğrultusunda;

- Tasarrufları katma değeri yüksek olan yatırımlara yönlendirmek,
- Üretim miktarını ve istihdam imkânlarını arttırmak,

- Uluslararası ölçekte rekabet gücünü artırabilen ve Ar-Ge içeriği yüksek, büyük ölçekli ve bölgesel nitelikli yatırımlar ile stratejik yatırımları özendirmek,
- Uluslararası doğrudan yatırım miktarını arttırmak,
- Bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin arasındaki farklılıkları azaltmak,
- Ar-ge faaliyetleri ile kümelenme ve çevre korumaya ilişkin yatırımları desteklemek

şeklinde kapsamlı olarak ifade edilmiştir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012).

2.5.3. Teşviklerin Özellikleri

Teşviklerin temelinde kaynakların, mali açıdan belirlenen hedefleri gerçekleştirilmesi için önemli faaliyetlere yönlendirilmesi ve bunun gerçekleşmesi için de devletin ekonomik faaliyetlere müdahalelerde bulunması gerekmektedir. Bu müdahaleler; ekonomiyi ve ekonomik yatırım faaliyetlerini etkileyecek kararların alınması suretiyle doğrudan yapılabileceği gibi, özel teşebbüsleri olumlu ya da olumsuz yönde etkilemek suretiyle dolaylı müdahaleler şeklinde de uygulanabilir. Dolaylı müdahaleler için genellikle teşvik ve yönlendirme tedbirleri uygulanmaktadır (İncekara, 1995, s.9.).

Devletin dolaylı yoldan ekonomiye müdahalelerde bulunmasını sağlayan maliye politikası araçlarından birisi olan teşviklerin belli başlı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri şu şekilde özetleyebiliriz (Aktan, 2001, s.2-3; Duran, 2003, s. 6-7):

- Teşvikler, genellikle devlet tarafından (merkezi yönetim ve/veya taşra teşkilatı) özel teşebbüs sahiplerine verilmekle birlikte kamu teşebbüslerine de verilebilir.
- Teşvikler, mikro ve makro düzeyde devletin belirlediği amaçlar doğrultusunda verilmektedir. Genellikle bir ekonomide üretim faaliyetlerini desteklemek ve devamlılığını sağlamak amacıyla verilen teşvikler, özel kişilerin tüketimine yönelik sağlanan yardımlardan farklıdır. Her hangi bir ekonomik gaye taşımadan yapılan bu tür yardımlar (örneğin, belirli bir gelirin altındaki bireyler ile işsizlere yapılan devlet yardımları) literatürde, “sosyal amaçlı mali yardım” olarak adlandırılmaktadır. Teşvikler, üretim faaliyetlerini destekleme ve

devamlılığını sağlama amacının ötesinde devletler için önemli bir ekonomik politikası aracıdır.

- Teşvikler bir tür "negatif vergi" olarak da ifade edilebilmektedir. Devlet, bir ekonomide belirli kesimleri vergiden muaf tutabilmekte, belirli kesimlere ise elde ettiği vergi gelirlerinden bir kısmını karşılık bekleyerek ya da karşılıksız olarak tahsis edebilmektedir. Bu anlamda teşvikler, bir tür ekonomik amaçlı transfer harcaması olarak ifade edilebilmektedir.
- Teşvikler; maddi parasal yardım, düşük nemalı kredi ve hibe yardımları gibi nakdi olarak yapılan devlet yardımları olabileceği gibi, uygulamaya yönelik kolaylıklar, arsa tahsisi ve karşılıksız tohum veya gübre dağıtımı gibi ayni devlet yardımları şeklinde de yapılabilmektedir.
- Teşvikler, devlet için maddi anlamda ileriye dönük planladığı gelir ve giderleri üzerinde yük oluştururken teşvik alan yatırım sahiplerine olumlu yönde fayda sağlamaktadır.
- Dolaylı ve dolaysız olarak verilebilen teşvikler aleni ya da örtülü bir şekilde de verilebilmektedir.
- Teşvikler, genellikle yatırımın önemini, bölgesini, sektörünü ve büyüklüğünü etkileme amacına yönelik gerçekleştirilir.
- Teşvikiler, devlet için uzun dönemde gelir ve fon kaybını ifade ederken yatırımcılar için bir yararı ifade eder.

Mali teşviklerin bu özelliklerinin yanında daha olumlu fayda sağlayan sonuçlar alınabilmesi için ekonomiye paralel bir şekilde uygun, mantıklı ve doğru teşvik araçlarının tespit edilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Kısacası fayda sağlayan, ülke ekonomisi ile uyumlu bir teşvik sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Aksi bir teşvik sistemi uygulandığında istenilen hedeflere ulaşılamayacak ve ekonomi olumsuzluklarla karşılaşacaktır.

Rodrik 2004 yılında yapmış olduğu çalışmada; ekonomide kalkınmak için etkili ve kaliteli sanayi politikalarının oluşturulması gerektiğini bunun da teşvikler sayesinde etkili hale getirilebileceğinin önemine vurgu yapmıştır. Rodrik' in belirlemiş olduğu niteliklerden yola çıkarak baktığımızda iyi bir teşvik sisteminin nasıl olması gerektiği

ve etkin bir mali teşvik sisteminin taşıması gereken unsurlarının neler olması gerektiğini şöyle özetleyebiliriz (Rodrik, 2004, s.21-25.):

Teşvikler, yeni faaliyetlere sağlanmalıdır. Mali ve ekonomik politika uygulamalarında nihai hedef ekonomide çeşitlilik ve karşılaştırılmalı üstünlük sağlayacak yeni alanların yaratılmasıdır. Bundan yola çıkılarak verilecek mali teşvikler, ülkelerin mali ve ekonomik kalkınması için gerekli olan yeni faaliyetlere yönelik olmalıdır. Yeni faaliyetler denildiğinde sadece ekonomi için yeni olan ürünler değil, ayrıca mevcut ürünlerin üretim sürecinde kullanılacak yeni teknolojilerin de anlaşılması gerekmektedir.

Uygulanan teşvik politikalarının başarılı olup olmadığını ölçebilmek adına açık ölçüt ve kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir. Yeni faaliyet alanlarına yapılan bütün yatırımların kendisini amorti edemeyeceği girişimciliğin doğasında vardır. Bu yüzden devlet tarafından girişimcilere ayni ya da nakdi olarak verilecek teşviklerin bir kısmı başarılı olamayabilir. Teşvik politikalarını yürüten kurumlar, desteklemeye devam etmek için girişimcilere başarılı olma şartı koyabilirler. İşte bu noktada, uygulanan teşvik tedbirlerinin başarılı ya da başarısız olduğunun anlaşılabilesi için açık ve net ölçütlerin/kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Teşvik politikalarının verimli ve etkili olabilmesi için ideal bir uygulama süresi belirlenmelidir. Yatırımlara sağlanan teşvik tedbirlerinin, devlet bütçesinde ileriye dönük bir mali yük oluşturduğu düşünüldüğünde, teşvik tedbirlerinin hem desteği sağlayan devlet tarafı için hem de destekten yararlanan girişimci tarafı için ideal bir uygulama süresinin belirlenmesi gerekmektedir.

Teşvik sağlanan alan ve/veya faaliyetler olumlu dışsallıklara ve özendirme etkisine sahip olmalıdır. Devlet, teşvik politikalarının uygulanması aşamasında dışsallık yaratma ve özendirme etkisine sahip alan ya da faaliyetleri tercih etmelidir. Tercih edilecek bu alan ya da faaliyetlere sağlanacak teşvikler, üretimin arttırılmasının yanı sıra yeni istihdam alanları yaratmak suretiyle işsizliğin azaltılması, doğrudan yabancı sermayenin, bilgi ve teknolojinin ülkeye girmesi gibi birçok olumlu dışsallık sağlayacak ve nihayetinde makro ölçekte tüm ülkenin refahında bir yükselmeye sebep olacaktır.

Teşvik uygulamaları, üst düzey otoriteler tarafından denetlenmelidir. Etkin bir teşvik politikasının uygulanabilmesi adına yürütücü idarelerin özel çıkar veya menfaat sağlama ya da yolsuzluk yapma gibi konularda yakından izlenmesi ve denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca teşvik politikalarını yürütecek idarelerin, özel çıkar gruplarının baskısından uzak ve tarafsız olabilmeleri adına özerk idareler olmaları gerekmektedir. Bu özerklik hesap verilebilirlik ve mali saydamlığın olmadığı anlamına gelmemektedir.

Teşvik politikalarını yürüten idareler ile teşviklerden yararlanan özel kesim arasında sağlıklı işleyen bir iletişim kanalının olması gerekmektedir. Teşvik politikalarının yürütücüsü konumunda olan otoriteler ile bu teşviklerden yararlanan faydalanıcılar arasında kurulacak sağlıklı bir iletişim kanalı, yetkili idarelere iş dünyasının ihtiyaçları ve talepleri gibi konularda yeterli ve düzenli bilgi alabilmelerine olanak tanımaktadır.

2.5.4. Teşviklerin Sınıflandırılması

Küreselleşme sonucunda ortadan kalkan milli sınırların ötesinde oluşan rekabet ortamı ülkeler tarafından uygulanan teşvikleri de etkilemiştir. Ülkeler artan rekabet ortamında ayakta kalabilmek için uyguladıkları teşvik politikalarının sayısını ve çeşitlerini arttırmak zorunda kalmıştır. Teşvik uygulamalarının küresel ölçekte genel kabul görmüş bir standardı olmamakla birlikte, isimleri ile uygulama usul ve esasları bakımından çok sayıda çeşidi vardır.

Teşvikleri farklı kıstaslara göre sınıflandırabilmek mümkündür. Teşvikler temel düzeyde seçici(ihtiyari) ve otomatik(gayri ihtiyari) olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılabilir (Poole ve diğerleri, 1999, s. 10-11).

İhtiyari (seçici) teşvikler, destekleme faaliyetlerini yürütecek idarelere, yürütülecek desteklemelerin kapsamı hakkında karar vermelerine olanak tanıyan yani idareye takdir yetkisi veren uygulamalardır. Bu teşvik türünde, belirli bir proje için verilecek desteklemelerin finansmanı genellikle programı yürüten kurum tarafından geliştirilen bir öncelik belirleme sürecine dayanmaktadır. Bazı durumlarda, verilecek teşvikin

miktarı girişimci ile desteklemeyi yürüten idare arasındaki görüşmeler sonucunda belirlenmektedir (Poole ve diğerleri, 1999, s. 10-11).

Otomatik (gayri ihtiyari) teşvikler ise, yasa koyucu tarafından kural ve sınırları net olarak belirlenen bir başka deyişle yürütücü idareye takdir yetkisi tanımayan desteklemelerdir. Otomatik teşviklerin sunmuş olduğu destek unsurlarından, teşvik mevzuatı kapsamında belirlenen usul ve esasları sağlayan bütün istekliler ayrım yapılmaksızın faydalanabilmektedir. Diğer taraftan, otomatik teşviklerin unsurları (uygulanacak destek konuları, alanları, destekleme tutarı v.b) yasal düzenlemelerle belirlenmiş olduğundan, destekleme uygulamalarını yürüten idare ile bu programlardan faydalanmak isteyen girişimciler arasında müzakere yapılmasına gerek duyulmayacaktır. Dolayısıyla bu tarz teşvikler, daha kolay ve daha hızlı uygulanabilecektir (Berispek, 2019, s. 14; Eser, 2011, s.17.).

Teşvikler bir diğer şekilde; kullanım amaçlarına, kapsamına, uygulama araçlarına, kaynaklarına ya da verildiği döneme göre farklı sınıflandırılabilir (Duran, 2003, s.23-24.):

i. **Kullanım amaçlarına göre teşvikler;** yatırımların ve üretim miktarının arttırılması amacıyla verilen teşvikler, ihracatın arttırılması amacıyla verilen teşvikler, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi amacıyla verilen teşvikler, ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlamak amacıyla verilen teşvikler, bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla verilen teşvikler, girişimcilerin karşılaştığı riskleri azaltmak amacıyla verilen teşvikler, Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) ve teknolojik gelişmelerin sağlanması amacıyla verilen teşvikler, beşeri sermayenin iyileştirilmesi amacıyla verilen teşvikler, mevcut kalitenin ve verimliliğin artışı amacıyla verilen teşvikler, Küçük ve Orta Boy İşletmelere(KOBİ) desteklemek amacıyla verilen teşvikler ile tamamlanmamış yatırımların bitirilmesi amacıyla verilen teşvikler şeklinde sınıflandırılmaktadır.
ii. **Verildiği aşamalara göre teşvikler**; yatırımların maliyetini düşürmek ve finansmanını kolaylaştırmak için verilen *yatırım öncesi teşvikler*, yeni yatırım yapılabilmesi veya mevcut tesis, makine veya cihazları yenilemek ya da

geliştirmek için verilen *yatırım dönemi teşvikleri* ile durgunluk dönemlerinde firmaların devamlılığın sağlanabilmesi için verilen *işletme dönemi teşvikleri* şeklinde sınıflandırılmaktadır.

iii. **Kapsamına göre teşvikler**; genel ve özel amaçlı teşvikler olmak üzere iki şekilde sınıflandırmaktadır. *Özel amaçlı teşvikler*, belli başlı firmaları, bölgeleri ya da sektörleri diğerlerine nazaran daha avantajlı bir duruma getirmek için verilen teşvikler (Araştırma ve Geliştirme yatırımları için sağlanan uygun koşullu krediler, diğerlerine kıyasla daha az gelişmiş bölgeleri daha cazip hale getirmek için verilen teşvikler gibi) şeklinde tanımlanmaktadır. *Genel amaçlı teşvikler* ise, herhangi bir sektör ayrımı yapılmaksızın tüm sektörler için aynı tür ve tutarda verilen teşvikler (KDV istisnası, gümrük muafiyeti gibi) şeklinde sınıflandırılmaktadır.

iv. **Araçlarına göre teşvikler;** *ayni teşvikler* **(**bedelsiz arsa ve arazi temini, iş gücünün eğitimine yönelik verilen teşvikler gibi), *nakdi teşvikler* (hibeler, uygun koşullu krediler gibi), *garanti ve kefaletler* (kredi garantileri ve devlet sigortası gibi) ile *diğer teşvikler* (ucuz enerji desteği gibi) şeklinde sınıflandırılmaktadır.

v. **Kaynaklarına göre teşvikler;** kâr/gelir bazlı, iş gücü bazlı, sermaye yatırımları bazlı, satış bazlı, katma değer bazlı, ithal ve ihraç bazlı, diğer özel harcama bazlı olarak sınıflandırılmaktadır.

2.6. Teşvik Araçları

Teşvik politika araçları, devletlerin bir takım ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirebilmek için piyasa dışı yöntemlerle ekonomiye müdahale etmelerine olanak tanımaktadır. Bu politika araçlarını diğer kamusal politikalardan ayıran en belirgin özellik ise ekonomik düzene doğrudan enjekte edilebilmeleridir. Bu durum uygulanan teşvik araçlarının meydana getireceği etkileri daha kısa bir zaman aralığında ortaya çıkarabilmektedir. Teşvikler; vergi muafiyet ve istisnaları, uygun koşullu krediler ya da karşılıksız verilen hibeler şeklinde olabileceği gibi, arsa-arazi tahsisi, finansman kolaylıkları ile ucuz enerji desteği şeklinde de uygulanabilmektedir. Görüldüğü gibi teşvik politikalarının uygulanmasına yönelik çok fazla araç bulunmakta olup uygulamada bu araçlardan biri ya da birkaçı beraber kullanılmaktadır

(Yayar ve Demir, 2012, s. 121.). Bu araçlar; gelişmişlik düzeylerine, kalkınma ihtiyaçlarına, teşvik etmeyi amaçladıkları sektör ve faaliyetler ile yatırımın aşamasına göre değişiklik arz edebilmektedir. Aynı şekilde teşvik araçları ekonominin gelişme dönemlerine göre de değişiklik gösterebilmektedir. Şöyle ki, ülkeler genellikle kalkınmanın ilk dönemlerinde finansal ve mali teşviklere ağırlık verirken, ileri aşamalarda ise idari ve teknolojik teşvik araçlarına ağırlık verdikleri görülmektedir (Kılıç, 2015, s.41.).

Literatür incelendiğinde teşvik araçlarının sınıflandırılmasına ilişkin birçok farklı yöntem olduğu görülmekle birlikte en sık karşılaşılan sınıflandırma yöntemi; finansal/nakdi teşvikler, vergisel/mali teşvikler ve diğer teşvikler şeklindedir (UNCTAD, 2004, s.6-7; Yavan, 2011a,s.34-38.). Tablo 1.2' de, teşvik politikaların uygulama araçları detaylı şekilde gösterilmiştir.

Tablo 1.2. Teşviklerin Kullanılan Araçlara Göre Sınıflandırılması

Teşvik Araçları	Teşvik Türleri
Finansal/ Nakdi Teşvikler	*Karşılıksız* • Hibeler • Primler *Karşılıklı* • Uygun koşullu krediler(düşük faizli, uzun vadeli) *Garanti ve Kefaletler* • Kredi garantileri • Yüksek ticari risk taşıyan projelere kamu kaynaklı risk sermayesi katılımı • Ekonomik ve ticari riskleri kapsayan ayrıcalıklı kamu sigortası (devalüasyon, politik karmaşa vb.)
Mali/Vergisel Teşvikler	*Gelir ve Kurumlar Vergisi Teşvikleri* • Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi • Vergi muafiyeti • Zarar mahsubu • Hızlandırılmış amortisman • Yatırım indirimi • Bazı harcamaların vergiden düşülmesi (Sosyal güvenlik katkısı, İstihdamla ilgili harcamalar, reklam, tanıtım ve pazarlama, sağlık harcamaları vb.) • Vergi kredisi (finansman fonu) *KDV Teşvikleri* • Sermaye mallarına KDV istisnası • İhracatta KDV istisnası • Gelişmemiş bölgelere ve/veya bazı ürünler düşük KDV oranı *Gümrük Vergisi Teşvikleri* • Makine-teçhizat, hammadde, parça ve yedek parça gibi sermaye mallarına gümrük muafiyeti • Gümrük vergisi iadesi
Diğer Teşvikler	*Ayni Teşvikler* • Arsa-arazi tahsisi • Bina temini *Diğer Bazı Teşvikler* • Alt yapı hazırlanması • Ucuz enerji desteği • Ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar • Yatırım öncesi hizmetler; finansman kaynakları, yatırım projesi hazırlama ve yönetme, Pazar araştırması, hammadde ve alt yapı durumu, üretim projesi ve pazarlama teknikleri, eğitim, know-how veya kalite kontrol geliştirme teknikleri ile ilgili yardımlar

Kaynak: Yavan, 2011a, s.35.

2.6.1. Finansal/Nakdi Teşvikler

Finansal (nakdi) teşvikler, merkezi yönetim bütçesinden ya da devletin kontrolünde ki fonlardan belirli bir girişime, sektör ya da bölgelere sağlanan parasal desteklemelerdir.

Aynı şekilde nakdi teşvikler, yatırımları desteklemek için devlet tarafından girişimcilere doğrudan yapılan kaynak transferi şeklinde de tanımlanabilmektedir. Karşılıksız olarak yapılan hibe ve primler ile geri ödemeli olarak sunulan uygun koşullu krediler, devlet tarafından yapılan bu desteklemelerin en yaygın şeklidir (Duran, 2003, s.31; Özkarabüber, 2003, s.15).

Yatırım kararı alan işletmelerin maliyetlerini hafifletmek ve finansman sağlamak amacıyla sunulan hibe ve primler, geri ödeme yükümlülüğü olmaması nedeniyle karşılıksız teşviklerdir. Dolayısıyla, karşılıksız olarak verilen bu teşvikler, devletten özel sektöre yapılan bir kaynak transferi niteliğindedir. Bu destek unsurları, girişimcilerin gerçekleştirmeyi düşündüğü yatırımlar için gereken finansman kaynağının tamamını ya da çoğunu karşılaması açısından en cazip teşvik araçlarından biridir. Devlet açısından bakıldığında ise daha az gelişmiş bölgeleri yatırım için cazip hale getirmek amacıyla kullanılabilen etkin teşvik araçlarıdır.

Karşılıklı nakdi teşvikler ise, devlet tarafından belirli girişimcilere piyasadaki cari faiz haddinden daha uygun oranlarla sağlanan kredilerdir. Karşılıklı nakdi teşvikler, düşük faiz oranlarına sahip kredi desteklemeleri şeklinde uygulanabileceği gibi kredilerin vadelerinin uzun tutulması ya da vade sonunda sadece anaparanın ödenmesi şeklinde de uygulanabilmektedir. Bu teşvik araçlarını karşılıksız nakdi teşviklerden ayıran en belirgin özellik, devlet tarafından girişimcilere yapılan desteklemelerin sonunda anapara ve faizin geri alınmasıdır (Aktan,2004, s.130.).

Ülkemizde 90'lı yıllarda ortaya çıkan kaynak yetersizliği, yatırımları teşvik etmek amacıyla uygulanan nakdi (finansal) teşviklere ayrılan fonların azalmasına neden olmuştur. Bu durum, 1985 yılında kurulan ve yatırımların çoğunluğunu karşılıksız hibe aktarımı şeklinde destekleyen Kaynak Kullanım Destekleme Primi (KKDP)' nin 1991 yılında kaldırılmasına neden olmuştur. Bu destekleme uygulamasının yerine ise hem bölgesel bazda hem de sektörel bazda katma değeri yüksek öncelikli yatırımların %60'ına varan miktarlara kadar uygun koşullu krediler sağlayan Fon Kaynaklı Kredi uygulamasına geçilmiştir. Ancak Türkiye'nin 1999 yılında AB üyeliği kapsamında aday ülke olarak kabul edilmesi, uygulanan teşvik tedbirlerinde önemli değişikler yaşanmasına sebep olmuştur. Nakdi olarak sunulan hibe, prim ve krediler önemli

ölçüde kullanımdan kaldırılmış yerlerine ise bölgesel teşvik ve mali (vergisel) teşvik tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır (Takım ve Ersungur, 2018, s.728.).

2.6.2. Mali/Vergisel Teşvikler

Vergisel (mali) teşvikler, girişimcilerin belirli projelere, sektörlere ya da bölgelere yatırım yapmalarını sağlamak için katlandıkları vergi yükünü azaltmaya yönelik sunulan desteklemelerdir. Bu teşvikler, genel vergi rejiminin istisnalarıdır. Vergisel teşvikler; girişimcilerin elde edeceği kârlar üzerinden daha düşük oranlarda vergi alınması, hızlandırılmış amortisman, vergi tatili, ithal edilen teçhizat, ekipman ve hammaddeler için indirimli tariflerin uygulanması ya da ithal ikameci yatırım projelerinin korunması amacıyla arttırılmış tarifelerin uygulanması şeklinde yürütülebilmektedir (UNCTAD, 2000, s.12).

Aynı şekilde vergisel teşvikler, makro ekonomik ölçekte belirlenmiş hedefler doğrultusunda, vergi mevzuatında yapılacak değişikliklerle, bazı ekonomik unsurlara ya da girişimlere vergisel kolaylıklar veya ayrıcalıklar sağlanması şeklinde tanımlanabilir. Bu teşviklerin kullanım amaçları farklılık göstermekle birlikte temelde bölgesel ve sektörel yatırımları arttırmak, performansı yükseltmek ve ülkeye teknoloji transferini sağlamaktır.

Yatırım ve üretim imkânlarının kısıtlılığı, yetersiz kurumsallaşma, işsizlik, girişimcilerin eğitimsiz ve tecrübesiz olması, işletmelerin mali yapılarının yetersiz olması ile ekonomik istikrarsızlık gibi gerekçelerle uygulanan vergisel teşvik politikaları, yatırımları uyarmak için kullanılan en yaygın yöntemlerden biridir. Bu teşvik politikaları; vergi muafiyet ve istisnaları, yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, vergi tatili, vergi ertelemesi, vergi indirimi ve vergi iadesi gibi araçlarla uygulanmakta ve nihayetinde yatırımların maliyetlerinde bir düşüş veya karlılığında bir artış meydana getirmektedir (Bozdoğan, 2008, s.23-25.).

Hükümetler tarafından vergi avantajları sağlamak yasal sistemin eksikliklerinin giderilmesinden çok daha kolay olduğu düşünüldüğünde, maliye politikası aracı olarak vergi teşviklerine başvurulması şaşırtıcı değildir. Ayrıca, vergi teşvikleri hükümetler tarafından fiili bir fon harcaması gerektirmez. Girişimcilere karşılıksız olarak sağlanan

hibe ve prim gibi nakdi desteklemeler ile vergisel teşvikler ekonomik olarak benzer nitelikte olsalar dahi, politik ve diğer nedenlerden ötürü, hükümetler için girişimcilere yönelik sağlanacak vergisel avantajlar nakit olarak destek vermekten çok daha kolaydır (Zolt, 2015, s.12).

Ancak maliye politikası aracı olarak vergisel teşvik politikalarının seçilmesi beraberinde bazı maliyetleri de getirmektedir. Bu maliyetler; teşvik edilen yatırımlar ile edilmeyen yatırımlar arasındaki sapmalardan kaynaklanan maliyetler, teşvik sağlamak için vazgeçilen vergi gelirleri maliyeti, vergisel teşvik politikalarının uygulanabilmesi için gereken idari kaynakların oluşturduğu maliyetler ve teşvik mevzuatının kötüye kullanılması suretiyle yozlaşma ve rant kollama gibi faaliyetlerin ortaya çıkaracağı sosyal maliyetler şeklinde sıralanabilir. Bir vergisel teşvik politikasının maliyet etkin olarak değerlendirilebilmesi için sayılan bu maliyetlerin olabildiği kadar düşük olması gerekmektedir (Tekin, 2006, s.302-303).

2.6.3. Diğer Teşvikler

Devlet tarafından işletmelere sağlanan ayni teşvikler; bina, makine, teçhizat ile hazine arsa ve arazilerinin tahsis edilmesi ya da işletmelere yönelik danışmanlık hizmetleri ile işgücünün eğitilmesi gibi nakit ödeme şeklinde olmayan, işletmelere mali açıdan avantajlar sağlayan ve işletmelerin özelikle maliyetlerini düşüren ya da tamamen ortadan kaldıran ayrıcalıklardır. Bu teşvik tedbirlerinde, kamu bütçesinden işletmelere herhangi bir kaynak transferi olmamaktadır. Söz konusu varlıklar devlet tarafından yatırımcılara karşılıksız olarak ya da düşük ücretlerle sunulur (Onay, 2016, s,33.)

Nakdi ve/veya vergisel olarak sunulan teşviklerin dışında devletler tarafından uygulanan birçok teşvik tedbiri vardır. Bunlar; teşvik politikaları kapsamında belirlenen sektörler ya da bölgeler için iletişim, ulaşım, arıtma ve enerji gibi altyapı tesislerinin kurulması, girişimcilere ucuz enerji desteği (tüketim bedelleri üzerinden %20 indirim sağlamak gibi) sağlanması, teşvik edilecek üretim kollarında devlet tarafından destekleme alımlarının yapılması ya da üretilecek ürünlere belirli bir fiyattan satın alma garantisi verilmesi, kamunun mal veya hizmet ihtiyaçlarını tedarik edilmesi sırasında yerli firmalara öncelik verilmesi, çalışanlar ve/veya bunları istihdam eden işverenlerin sigorta primlerinin bir kısmının veya tamamının devlet

tarafından karşılanması gibi uygulamalardır. Ayrınca bu uygulamalara ek olarak özellikle KOBİ'lere yönelik gerçekleştirmeyi düşündükleri yatırımlar için yatırım projelerinin hazırlanması ve yönetilmesi, faaliyet gösterecekleri pazara ilişkin araştırmaların yapılması veya yaptırılması ile pazarlama tekniklerinin uygulanması, çalışanların niteliğinin arttırılması, know-how ile kalite kontrole ilişkin yöntem ve tekniklerin edinilebilmesi ve geliştirilebilmesine yönelik eğitim, rehberlik ya da danışmanlık gibi hizmetlerin verilmesi şeklinde uygulamalar vardır (Tezel, 2014, s.295).

2.7. Yatırım Teşviklerinin Uluslararası Alanda Uygulamaları

Ülkeler küreselleşmeyle birlikte dünya ölçeğinde artan rekabet ortamına uyum sağlamak ve rekabet güçlerini arttırmak için kendi girişimlerini çeşitli uygulamalarla desteklemektedir. Bu destekleme uygulamaları içinde en önemlilerinden biri devlet tarafından sağlanan teşvik tedbirleridir. Bundan dolayı teşvikler, küresel ölçekte ülke ekonomileri için önemli bir maliye politikası aracıdır. Ancak uygulanan teşvik tedbirleri, firmalar arasında haksız ve yıkıcı bir rekabet ortamı yaratmak suretiyle uluslararası ölçekte serbest rekabet ortamını bozmaktadır. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için uluslararası alanda kurulan birlikler ve yapılan ticaret sözleşmeleri ile devlet tarafından firmalara sağlanan teşvik tedbirlerine birtakım sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu başlık altında, Avrupa Birliği (AB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından sunulan teşvik tedbirleri açıklanmaya çalışılacaktır.

2.7.1. Avrupa Birliği'nde Yatırım Teşvik Uygulamaları

Avrupa Birliğinde emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımına olanak tanıyan ortak pazar anlayışının gelişmesi, ekonomik ve parasal politikaların uyumlaştırılması ve ortak para birimi fikirlerinin oluşmasıyla birlikte, Birlik içinde ortak hareket edilmesi amacıyla üye ülkeler tarafından uygulanan bazı ekonomi politikalarını sınırlandıracak kurallar getirilmiştir. Bu kuralların içinde en önemlilerinden biri, üye ülkeler tarafından kendi üreticilerine yönelik yürütülen destekleme politikalarıyla rekabetin iç pazar lehine bozulmasını önlemek adına oluşturulan ve devlet yardımlarının kontrolünü içeren rekabet kurallarıdır (Eser, 2011, s.43; Aygün, 2007, s.12).

Dolayısıyla üye devletler tarafından kendi üreticilerine verilen devlet yardımlarının kontrolü, Avrupa Birliği ortak pazarını oluşturan temel sütunlardan birisidir (Nicolaides, 2002, s.190.). Bu kapsamda oluşturulan yasal düzenlemelerin temelini, AT Antlaşmasının 107(eski 87. madde), 108(eski 88 madde) ve 109(eski 89. madde) ncu maddelerinde bulmak mümkündür AT Antlaşmasının 107(1). maddesine göre devlet yardımları; "İş bu anlaşmada aksine hüküm bulunmadıkça, birliğe üye bir devlet veya kamu kaynakları aracılığıyla herhangi bir şekilde gerçekleştirilen ve belirli yatırımları ya da belirli ürünlerin üretimini kayırmak suretiyle piyasada rekabeti bozan ya da bozmakla tehdit eden her türlü yardım, üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, ortak pazarla bağdaşmaz." şeklinde ifade edilmiştir (European Comission, 2008a).

Yapılan bu geniş tanıma göre ortak pazar ile bağdaşmayan devlet yardımlarının aşağıda belirtilen bazı kurucu unsurları taşıması gerekmektedir (European Commission, 2008b, s.6-7; European Commission, 2016, s.3; Kesmen, 2001, s. 87-88; Öz ve Buyrukoğlu, 2018, s.148-149; Özkumur, 2008, s.4-6.):

- Yapılan yardımlar, devlet kaynaklarından (bütçe, bütçe dışı fonlar v.b) yapılmalıdır.
- Yapılan yardımlar, seçici nitelikte (belirli firma, sektör, bölge ya da ürünlerin kayırılması gibi) olmalıdır.
- Yapılan yardımlar, faydalanıcılara piyasa koşullarında elde edemeyeceği bir ekonomik menfaat sağlamalıdır.
- Yapılan yardımlar, üye devletlerarasındaki ticari faaliyetler ve rekabet üzerinde olumsuz etkilere sahip nitelikte olmalıdır.

AB'de genel kural yapılan devlet yardımlarının ortak pazarla uyuşmadığı yönündedir. Dolayısıyla devlet yardımlarının kontrolü, AB rekabet politikasının ayrılmaz bir parçasıdır ve tek pazarda etkin rekabetin ve serbest ticaretin korunması adına gerekli bir önlemdir. Ancak, ekonomik büyüme ve kalkınmaya olanak tanıyan, iç pazarda rekabeti ve serbest ticareti bozmayan, bir bütün olarak topluluğun ortak çıkarlarını gözeten, etkili ve verimli devlet yardımlarının ortak pazarla uyumlu olabileceği kabul edilmektedir (European Comission, 2013a, s.1; 2019a, s.22). Bu kapsamda, AT

Antlaşmasının; 107(2). maddesinde sınırlı sayıda belirtilen mutlak istisnalar ile 107(3). maddesinde belirtilen takdir yetkisi kapsamındaki istisnalar, devlet yardımlarına ilişkin genel yasağın uygulanmadığı alanlardır.

AT antlaşmasının 107(2). maddesinde sayılan mutlak (ortak pazarla bağdaşır) istisnalar şu şekildedir (Hofmann ve Micheau, 2016, s.234):

a) Ürünlerin menşeine yönelik bir ayrımcılık yapılmaksızın, bireysel tüketicilere sunulan sosyal nitelikteki yardımlar,
b) Doğal afet ya da olağanüstü olaylar neticesinde ortaya çıkan zararların karşılanmasına yönelik yardımlar,
c) Federal Almanya'nın bölünmesinden etkilenen bazı bölgelere, bölünmenin sebep olduğu olumsuzlukların giderilmesi amacıyla gerekli olduğu ölçüde sunulan yardımlar.

Takdir yetkisi kapsamında (ortak pazarla bağdaşabilir) değerlendirilen istisnalar ise adı geçen antlaşmanın 107(3). maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir (European Comission, 2013b, s. 4-5):

a) Hayat standartlarının anormal derecelerde düşük olduğu ya da işsizlik oranlarının ciddi boyutlara ulaştığı bölgelerin ekonomik kalkınmalarını teşvik edebilmek amacıyla yapılan yardımlar,
b) Birliğin ortak çıkarlarını gözeten önemli projelerin gerçekleştirilmesini teşvik etmek ya da Birliğe üye bir devletin ekonomisinde meydana gelen olumsuzlukları gidermek için sağlanan yardımlar,
c) Birliğin ortak çıkarlarına zarar verecek şekilde ticaret koşullarını etkilememek koşuluyla, seçilmiş ekonomik faaliyetler ya da bölgelerin gelişimlerini kolaylaştırmak için sağlanan yardımlar,
d) Birliğin ortak çıkarlarına zarar verecek ölçüde ticaret koşullarını ve rekabet ortamını etkilememek koşuluyla, kültürler değerleri ve mirasları korumak için sağlanan yardımlar,
e) Birliğin ortak olarak belirleyeceği diğer yardımlar.

Bu doğrultuda, AB' de devlet yardımlarına yönelik, AT Antlaşmasının 107(3). maddesinde uygulanan istisnalar değerlendirildiğinde Birlik kapsamında uygulanan yardım türleri şu şekilde sınıflandırılabilir (Kutlu ve Hacıköylü, 2007, s.370-371; Yavan, 2011a, s.64):

- ***Bölgesel Yardımlar***: İlgili maddenin (a) ve (c) bentleri kapsamında yaşam standartları ve işsizlik gibi nedenler ile ekonomik ve sosyal yönden geri kalmış dezavantajlı bölgelerde kalkınmayı desteklemek amacıyla sağlanan yardımlardır. Üye ülkeler tarafından yapılacak bölgesel yardımlar AB Komisyonu tarafından, Birliğin ortak çıkar hedeflerine yönelik sağlayacağı olumlu etkilerinin, Birlik içindeki ticaret ve rekabet üzerindeki olumsuz etkilerini aşıp aşmadığı konusunda değerlendirmeye tabi tutulur. Komisyon bu değerlendirmeyi yaparken bölgesel yardımların; Antlaşmanın 107(3) maddesinde tanımlanmış ortak çıkarlara sağlayacağı katkı, rekabet ve ticaret üzerindeki olumsuz etkilerin önlenmesi, ortak menfaat hedefine uygunluğu, gerekliliği, orantılılığı ve şeffaflığı gibi konuları dikkate almaktadır (Kołodziejski, 2020).

- ***Yatay Amaçlı Yardımlar*:** İlgili maddenin (c) bendi kapsamında; KOBİ'lerin gelişimine yönelik sağlanan yardımlar, eğitime yönelik yardımlar, AR-GE desteklemeleri, çevresel yardımlar v.b desteklemeler şeklindedir. Yatay yardımlar, rekabet şartlarını geliştirmek ya da önemli bir sosyoekonomik yarar sağlamak amacıyla bazı endüstriyel faaliyetlere sağlanan desteklerdir. Bu yardımlar, belirli bir coğrafi bölgeye verilen bölgesel yardımlar ya da belirli bir sektöre verilen sektörel yardımların dışında kalan, AB tarafından belirlenen birtakım politikalarla uyumlu olarak yardım verilecek teşebbüslerin lokasyonlarına ya da sektörel özelliklerine bakılmaksızın belirli girişimcilere sağlanmaktadır (İlhan, 2010, s.107).

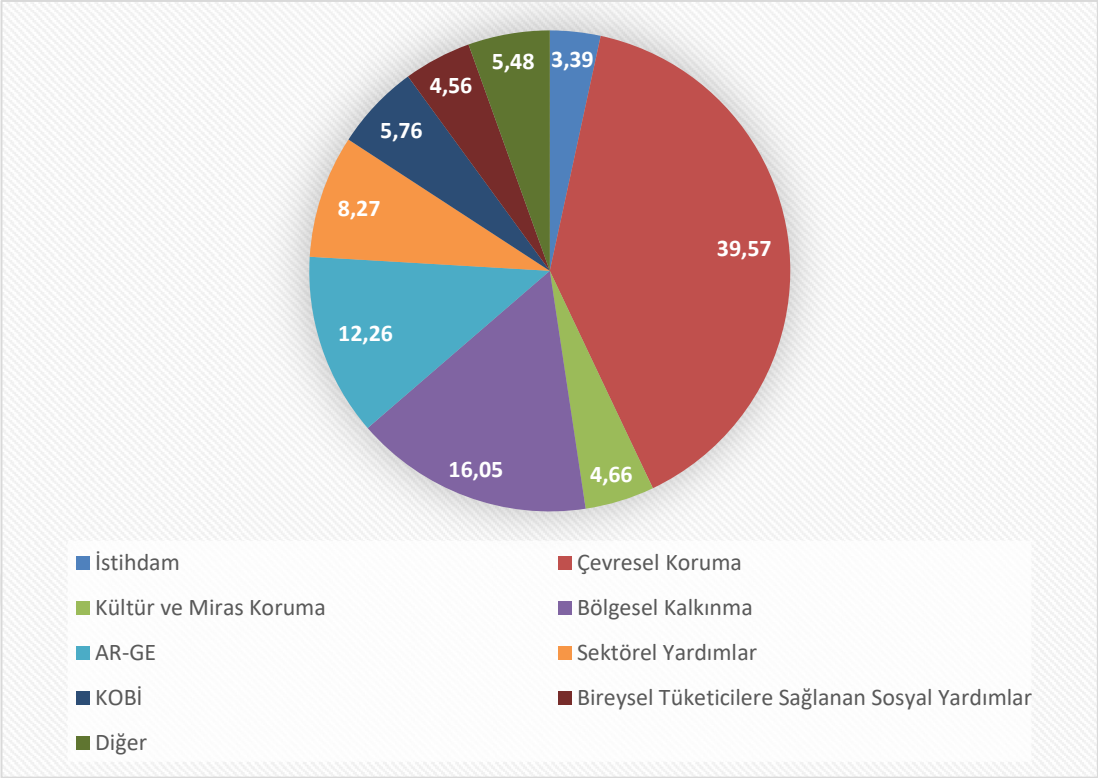
- ***Sektörel Yardımlar:*** İlgili maddenin (c)bendi kapsamında; uluslararası alanda rekabete ayak uyduramamış "motorlu taşıtlar, gemicilik ve sentetik dokuma" gibi sektörlere yönelik sağlanan desteklemelerdir. AB tarafından belirlenen ekonomik ve sosyal hedeflerin serbest piyasa koşullarında gerçekleşmemesi ya da belirlenenden daha uzun vade de gerçekleşmesi durumları ile artan rekabet şartlarının işletmelere zarar verdiği hallerde, Birlik tarafından sektörel devlet yardımları verilebilmektedir.

Bu yardımlar, krizde bulunan sanayilerin yeniden yapılanmalarını kolaylaştırmak için verilen devlet yardımları ile ileri teknoloji saniyelerinin gelişmelerine yardımcı olmak için verilen devlet yardımlarını içermektedir (Özkumur, 2008, s. 15-16).

-İhmal Edilebilir (De Minimis) Yardımlar: Üye devletler tarafından işletmelere sağlanan küçük meblağdaki yardımlardır. Bu yardımların, AB iç pazarında rekabet ve ticaret üzerinde hiçbir etkisi olmadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla üye ülkelerin bu tarz yardımları AB Komisyonuna bildirim yükümlülüğü yoktur. "De minimis" yardımlar, üye ülkeler tarafından üç yıllık herhangi bir süre zarfında her bir teşebbüs için maksimum 200.000 Euro'ya kadar verilebilmektedir (European Commission, 2013c, s.1)

AB'de, 1970' li yılların başından itibaren yatırımların teşvik edilmesine yönelik politikalar yürütülmeye başlanmıştır. Ancak bu alandaki asıl önemli gelişmeler, 1989 yılında yapısal fonlarda gerçekleştirilen reformlar ile ortak pazar ve ortak para birimine olanak tanıyan Maastricht Antlaşması'nın 1993 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte yaşanmıştır. Birlik tarafından sağlanan teşvik miktarı, 90lı yılların başlarına kadar sadece birkaç milyar Euro'yu geçmezken 1990 sonrası dönemde önemli miktarda artış göstermiştir (Yavan, 2011a, s.66-67).

Grafik 1.1'de, AB tarafından 2009-2017 yılları arasında çevrenin korunması, kültür ve mirasın korunması, KOBİ'lerin desteklenmesi ile AR-GE'nin teşvik edilmesi gibi amaçlarla sağlanan yatay amaçlı yardımlar ile bölgesel ve sektörel yardımların Birlik tarafından yapılan toplam devlet yardımlarının içindeki payı gösterilmektedir.

Şekil 1.3. 2009-2017 Yılları Arasında AB Tarafından Yapılan Devlet Yardımları Tarım ve Balıkçılık Sektörü ve Ulaşım Sektörüne verilen devlet yardımları hariç %)
Kaynak: European Commission, 2019b, s.88' den yazar tarafından hazırlanmıştır.

Uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında, AB tarafından sağlanan devlet yardımlarının toplam miktarı 1980'lerden bu yana düşüş eğilimi göstermektedir. 1980'lerde AB GSYİH' sinin yaklaşık% 2'sini oluşturan devlet yardımları, 1990'larda AB GSYİH' sinin yaklaşık% 1'ine düşmüştür. 21. yüzyılın ilk on yılında ise AB GSYİH 'sının yaklaşık% 0.5'i ila% 0.6'sına düşmüştür. AB tarafından sağlanan devlet yardımlarında ki bu düşüş eğilimi, 2014 yılından itibaren özellikle büyük yenilenebilir enerji programlarının uygulanmaya koyulmasıyla birlikte tersine dönmüştür. Bunun nedeni, AB'nin zaman içerisinde çevrenin korunması, enerji verimliliği, AR-GE'nin teşvik edilmesi gibi nedenlerle sağlanan yatay yardımlara daha fazla odaklanmasıdır. Yatay yardımlar, sadece iç pazarda ticareti ve rekabeti daha az bozucu nitelikte olmamakta, aynı zamanda AB'nin akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme stratejik hedefine ulaşılmasına da katkıda bulunduğu için daha çok tercih edilmektedir (European Commission, 2019b, s.9). Gerçekten de Grafik 1.1'e bakıldığında, çevrenin korunmasına yönelik verilen devlet yardımları, 2009-2017 yıllarını kapsayan 9 yıllık periyotta AB tarafından verilen toplam devlet yardımlarının tek başına neredeyse %40 'nı oluşturmaktadır. Ekonomik ve sosyal yönden geri kalmış dezavantajlı bölgelere

sağlanan bölgesel yardımlar ise, 2009-2011 yılları arasından AB tarafından sağlanan toplam devlet yardımlarından en büyük payı almış olmasına rağmen Grafik 1.1'den de görüleceği üzere zamanla toplam yardımlar içerisinde ki payı azalmış ve çevrenin korunması için sağlanan yatay yardımların gerisinde kalmıştır.

2.7.2. Dünya Ticaret Örgütü'nde Yatırım Teşvikleri

1947 yılında Cenevre'de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşması (GATT), küresel ölçekte ticaretin serbestleştirilmesi için ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik düzenlemeleri içermektedir. Ancak ticaretin serbestleştirilmesi amacına yönelik olarak ilgili anlaşma kapsamında uygulanan bazı teşvik tedbirleri haksız rekabet şartlarının oluşmasına da sebep olmuştur. GATT, zamanla teşvik tedbirlerini sınırlamak ve bir standart getirmek için bir takım önlemler almıştır.

Bu amaçla, 1986 yılında başlayan ve sekiz yıl süren Uruguay Round Müzakerelerinde, GATT' ın kuralları ve tamamlayıcı nitelikteki anlaşmalarında, küresel ölçekte değişen ticaret koşullarına uyum sağlayabilmek için güncellemeler yapılmıştır. Uruguay Round Müzakerelerinden önce gerçekleştirilen yedi müzakerede öncelik gümrük vergilerinin düşürülmesiyken, Uruguay Round Müzakerelerinde bu hedefe ek olarak küresel ölçekte ticaretin kural ve disiplinlerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 15 Nisan 1994 yılında Uruguay Round ile GATT yerini kurumsal bir yapı olan Dünya Ticaret Örgütü'ne bırakmıştır (Karaca, 2003, s.86).

DTÖ özelinde, sübvansiyonlar ile ilgili temel çerçeve, dünya ticaretinin geliştirilmesi ve rekabetin korunması gibi amaçlarla Uruguay Round'u sonunda imzalanan "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması" ile düzenlenmiştir (Eser, 2011, s.41). Anlaşmanın 1. Maddesinde sübvansiyon kavramı, "hükümetler ya da kamu kurum veya kuruluşları tarafından doğrudan sağlanan fon transferleri, ödenmesi gerekli olan kamu gelirinden vazgeçilmesi ya da tahsil edilmemesi, hükümetler tarafından genel alt yapı hizmetleri dışında mal veya hizmet temin edilmesi ya da satın alınması, hükümetler tarafından herhangi bir fon mekanizmasına yapılan ödemeler şeklinde veya karşılığında bir menfaat elde edilmesi koşuluyla herhangi bir şekilde (GATT-1994 16. Madde kapsamında) sağlanan gelir veya fiyat desteklemeleri" şeklinde tanımlanmıştır (Green ve Trebilcocks, 2010, s.130).

Anlaşma, sübvansiyonları "trafik ışığı yaklaşımı" kapsamında ele almış ve yasaklanmış sübvansiyonlar (kırmızı ışık), dava edilebilir sübvansiyonlar (sarı ışık) ve dava edilemeyen sübvansiyonlar (yeşil ışık) olmak üzere üçe ayırmıştır (World Trade Organization, 2006, s.191):

1. **Yasaklanmış Sübvansiyonlar (Kırmızı Işık):**Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Antlaşması'nın 3. maddesi kapsamında, ihracat performansına bağlı olarak sunulan sübvansiyonlar veya ithal edilecek mallar yerine yerli mallarının tüketilmesi şartına bağlı olarak sunulan sübvansiyonlar (ithal ikame sübvansiyonları) yasak sübvansiyonlar olarak tanımlanmıştır (Laprévote ve Kang, 2011, s.446).Herhangi bir üye ülke tarafından uygulanan önlemin yasaklanmış sübvansiyon olduğu tespit edilirse, sübvansiyonun gecikmeden geri çekilmesi istenmektedir. Eğer bu sübvansiyonların uygulanmasına belirli bir süre içinde son verilmez ise, şikayetçi tarafın telafi edici önlemler alma hakkı bulunmaktadır (Gelir İdare Başkanlığı, 2009, s.19).

2. **Dava Edilebilir Sübvansiyonlar (Sarı Işık):** Üretime yönelik sağlanan sübvansiyonlar gibi çoğu sübvansiyon uygulaması "dava edilebilir sübvansiyonlar" kategorisine girmektedir. Dava edilebilir sübvansiyonlar kural olarak yasak olmamasına rağmen başka bir Üye ülke üzerinde olumsuz ticari etkilere neden olmaları durumunda, bu sübvansiyonlara karşı bazı tedbirler uygulanabilmektedir. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Antlaşması'nın 5. maddesi kapsamında, üç tür olumsuz ticari etki vardır. Birincisi, şikayette bulunan Üye ülkede uygulanan sübvansiyonlu ithalat nedeniyle ilgili üyenin yerli sanayiine zarar verilmesidir. Diğer bir olumsuz ticari etki ise diğer üyelerin menfaatlerine yönelik ciddi bir zararın oluşmasıdır. İlgili Anlaşmanın 6. maddesi nelerin "ciddi zarar" olarak nitelendirilebileceğini ifade etmektedir. Son olarak, GATT 1994 kapsamında, diğer üye ülkelere tahakkuk eden menfaatlerin geçersiz kılınması veya zarar verilmesidir (World Trade Organization, 2020).

3. **Dava Edilemeyen Sübvansiyonlar (Yeşil Işık**):Dava edilemeyen sübvansiyonlar, Anlaşma'nın 8. ve 9. maddelerini kapsayan IV. bölümünde düzenlenmiştir. Bu kapsamda, belirli işletmelere imtiyaz tanımayan yani spesifik nitelikte olmayan

sübvansiyonlar ile araştırma faaliyetlerinin teşvik edilmesi, dezavantajlı bölgelerin desteklenmesi ve çevrenin korunmasına yönelik sağlanan sübvansiyonlar dava edilemeyen sübvansiyonlar olarak tanımlanmıştır. Ancak ilgili Anlaşma'nın 31. maddesinde, DTÖ Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl geçerli olacağı belirtilen 8. ve 9. maddeleri geçerliliğini kaybetmiştir (DPT, 2007, s. 72).

3. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI

3.1. Yatırım Teşvik Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde Türkiye'de uygulama alanı bulan yatırım teşvikleri, dün ile bugünün sistem ve özellikleri açısından teorik açılımlar sayesinde ele alınacaktır.

3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Türkiye'de uygulanan yatırım teşviklerine tarih korteji içerisinde bakıldığında bu politikaların geçmişi 1860'lı yılların ortalarında kurulan "Islah-ı Sanayi Encümeni" ne dayanmaktadır. Osmanlı Devleti, Islah-ı Sanayi Encümeni"nin kurulmasıyla birlikte; küçük esnafların aralarında birleşerek kendi alanlarıyla ilgili büyük şirketler kurmalarını, malların belirli standartlara uygun olarak daha kaliteli üretilmesi ile nitelikli eleman sağlanabilmesi için teknik öğretimin sağlanmasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda sanayinin gelişimi için kurulan bu kurul, 1873 yılında kaldırılmıştır (Şener, 2007, s.64).

1900'lü yıllarda ise ekonominin mihenk taşının sanayi olduğu ve sanayileşmenin gerekliliği anlaşılmıştır. Bu amaçla İttihat ve Terakki yönetimi sanayi sektörünü bir takım kanunlar ile teşvik etme kararı almıştır. Bu doğrultuda, Cumhuriyet'ten sonra da liberal ekonomik politikaların altlığı olarak kullanılacak olan "Teşvik-i Sanayii Muvakkatı" 1913 yılında çıkarılmıştır. Kanun kapsamında çıkarılan teşvik unsurlarından sanayi sektörünün faydalanması ise bir takım kıstaslara bağlanmıştır. Buna göre özel sektörün sanayi teşviklerinden faydalanabilmesi için; "özel nizamnamesi" uyarınca kurulmuş olması, hammadde veya yarı mamul ürünlerin sanayide mutlaka bir şekle dönüştürülmesi, en az 5 beygirlik güç ile işlenmesi, eklentileri dâhil binalar, araç ve gereçlerin en az 1.000 Lira değerinde olması ve bir yılda 750 iş günü tutarında işçi çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir (Ökçün, 1975, s.27; Susam, 2010, s.107). Bu doğrultuda şartları sağlayan teşebbüslere, bedelsiz yer tahsisi ile bir takım muafiyet ve kolaylıklar sağlanmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve takibinde Kurtuluş Savaşı'nın başlaması nedeniyle uzun süreli olarak uygulanamamıştır.

3.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte savaş döneminde üzerinde durulamayan ekonomik düzenlemelerin uygulanması gerekliliği doğmuş ve sanayileşme adına birtakım atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda bizzat Mustafa Kemal'in önderliğinde 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de büyük bir delege katılımı ile İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Aşağıda dönemler itibari ile Cumhuriyetin ilanına müteakip gerçekleştirilen ekonomik teşvik hareketleri açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1.2.1. 1923-1929 Dönemi

Bu dönemde yukarıda da bahsedildiği üzere Cumhuriyet döneminin ilk ve en önemli ekonomik programlarından olan İzmir İktisat Kongresi' nin düzenlenmesi ve kongrede sanayi sektörünün sübvanse edilmesine yönelik tedbirlerin alınması açısından önemlidir. Kongrede Misak-i İktisadi kararları altında 12 maddelik özel sektör, sanayi ve mavi yakalılara yönelik tedbirler alınmıştır. Zira alınan tedbirler 1927 yılında kabul edilecek olan "Teşvik-i Sanayi Kanunun" hazırlanmasında da etkili olmuştur. İzmir İktisat kongresinde sanayi ve işçi gruplarının talepleri minvalinde "18.05.1927 tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu"'nun çıkarıldığını söylemek hata olmayacaktır. Geçgel (2010) 'in aktardığına göre "Teşvik-i Sanayi Kanunu" kapsamında alınan tedbirler şunlardır;

- Belediye sınırları dışında 10 hektara kadar arsanın bedelsiz, belediye sınırları içinde de, devlet arsalarının bedelleri on yıl içinde ödenmek üzere özel teşebbüslere devri,
- Bu teşebbüslerin bina, arazi, kazanç gibi vergiden muaf tutulması,
- Sınai kuruluşların yatırımda kullanacakları her türlü inşaat malzemesinin ve üretimde kullanacakları hammadde ve malzemelerin gümrük vergilerinden bağışık olarak ithali,
- Sınai kuruluş yapı, makine gibi araç ve gereçlerin yurtiçi demiryolu ve deniz yolunda yüzde 30 indirimle taşınması,
- Bakanlar Kurulu Kararı ile sınai kuruluşlara, yıllık imalat değerlerinin yüzde 10'una kadar prim verilmesi,

- Sınai kuruluşlar için gerekli tuz, ispirto ve patlayıcı maddelerin, cari fiyatlarından indirimle ya da prim karşılığı verilmesi,
- İthal malına oranla yüzde 10 pahalı olsa da devlet kuruluşlarının, belediyenin ve yasadan yararlanan tüm kuruluşların yurtiçi üretim kullanma zorunlulukları (Geçgel, 2010, s. 44-45).

Özel sektör ağırlıklı teşvik modelinin benimsendiği Teşvik-i Sanayi Kanunu, dönemin ihtiyaçlarına göre revize edilerek 1942 yılına değin yürürlükte kalmıştır. Yürürlükte kaldığı dönem boyunca tüm iyi niyetli girişimlere rağmen Türkiye'nin içine sürüklendiği bir takım olumsuzluklar yüzünden istenilen başarıya ulaşamamıştır. Kuzey Amerika ve Avrupa merkezli başlayan büyük ekonomik buhran, özel sektörün altyapı ve deneyim eksikliği, 1925 yılında yapılan vergi reformu ile aşar vergisinin kaldırılarak vergi yükünün tarımdan sanayiye kayması, kanunda bahsedilen finansmanların kaynaklarının belirlenememesi, devletin kıt imkânlarını yabancı sermayenin elinde tuttuğu tekellerin satın alınması için kullanılması gibi nedenler kanunun başarısının önüne geçen nedenler olarak sıralanabilmektedir (Eser, 2011, s.73-74; Geçgel, 2010, s.59).

Yine bu dönemde ülkenin ekonomik politikalarının uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla 1927-1935 yılları arasında faaliyet gösteren "Ali İktisat Meclisi" adı altında ekonomik danışma ve uzlaşma kurulu kurulmuştur. Ancak ekonomi ile ilgili çıkarılacak kanunların meclisin kuruluş amacında var olmasına rağmen meclisin görüşü alınmadan çıkarılması ve meclisin uzun aralıklarla toplanması gibi sebepler ile teoride düşünülenler uygulamaya dönüşmemiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının hayata geçirilmesi ile Ali İktisat Meclisi planın yönelttiği ekonomik politikaları karşısında işlevini kaybederek 1935 yılında kaldırılmıştır.

3.1.2.2. 1930-1949 Dönemi

Ülkemiz Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ekonomik düzende özel teşebbüsü teşvik edici uygulamaları benimsemiş olsa da teşvik tedbirleri ile sanayi üretiminde katma değer yaratamamıştır. Bu dönemlerde yaşanan sermaye kıtlığı ve girişimcilerin sanayi üretimi yerine ticareti benimsemesi de politikaların etkinsizliğine sebebiyet vermiştir. Yaşanan süreç devletin sanayi üretimini kumanda etmesi gerekliliğini ortaya

koymuştur. 1930 yılına gelindiğinde devletin etkin müdahalesinde sanayi üretiminin gerçekleştirmesinin yollarını aramak için 22.04.1930 tarihinde İkinci Sanayi Kongresi düzenlenmiştir. Kongre neticesinde sanayi sisteminde etkinliğin sağlanması için liberal politikalar yerini karma ekonomik politikalara bırakmıştır. Ekonomik düzende meydana gelen değişim teşvik politikalarını da etkilemiştir.

Dağ ve Çelik (2019)' in aktardığına göre benimsenen karma ekonomik model ile devlet kendi sanayi kuruluşlarının yanında özel sermayeli kuruluşları da sanayi sisteminde destekleme kararı almıştır. Ayrıca ekonomik gelişme ve kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla, İkinci İktisat Kongresi'ni takip eden dönemde Merkez Bankası, Sümerbank, Etibank, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Anonim Şirketi, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Anonim Şirketi, Petrol Ofisi ile Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu gibi Türk endüstrisinin temel kuruluşları kurulmuştur (Dağ ve Çelik, 2019, s.37-38).

Ekonomik politikalarda devletçi faaliyetlerin ağır basmasına rağmen özel sektörü teşvik ve özendirmeye yönelik faaliyetlerinde önemli ölçüde devam ettiği bu dönem de uygulamaya koyulan en önemli araç "Birinci Sanayi Planı" dır (Yavan, 2011a, s.73).1934 yılında uygulama koyulan bu Plan, ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için hızlı bir sanayileşme politikasına öncelik vermiştir. Plan, sadece sanayi sektörünü kapsamakta olup tarım ve hizmetler sektörünü içermemektedir. Dolayısıyla "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının" 1930'lu yıllarda GSMH'nın içinde %15'lik paya sahip olan sanayi sektörünü içermesi, ekonominin %85'inin planın dışında kalmasına neden olmuştur. "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı"nın başlıca amaçları şu şekilde sıralanabilir (Özçelik ve Tuncer, 2007, s.260):

- Türkiye'de ana hammaddeleri yetişen ya da kısa bir zaman periyodunda temin edilmesi mümkün olan sanayi dallarının ele alınması,
- Kurulacak fabrikaların büyük sermayeleri ve teknik gücü gerektirmesinden dolayı bu kuruluşların devlete ya da milli kuruluşlara bırakılması,
- Kurulması planlanan fabrikalarda yapılacak üretimin, ihtiyaç ve tüketimle dengeli olması.

Kamu girişimciliğinin daha ön planda olmasına rağmen özel sektörün de desteklendiği bu dönem içerisinde uygulanan teşvik araç ve yöntemleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Selen, 2011, s.209):

- Dolaysız olarak sağlanan kamu yatırım harcamaları,
- Özel sektörü tamamlayıcı nitelikteki yatırım ve harcama politikaları,
- Ucuz girdi fiyatı uygulamaları,
- "Teşvik-i Sanayi Kanunu" kapsamında sunulan destek unsurlarının sürdürülmesi,
- Devlet ve özel sektör rekabetinden uzak durulması,
- Tarım sektöründe destekleme alımları.

3.1.2.3. 1950-1960 Dönemi

Ülkelerde uygulanan ekonomi politikaları siyasal iktidarların değişmelerine paralel olarak değişiklik göstermektedir. Ülkemizde de 1950 yılında siyasal iktidarın değişmesi ile birlikte, tekrar liberal iktisat politikaları önem kazanmıştır. Bu doğrultuda, özel kesimin kullanabileceği kredi imkânlarının arttırılması, Hazine imkânları ve dış yardımların birleştirilerek ekonomiye kanalize edilmesi, alt yapı yatırımlarının hızlandırılması, dış ticarette yatırımcıları özendiren politikaların uygulanması ve tarım sektöründe üretimi destekleyen fiyat politikalarının uygulanması gibi teşvikler ile özel sektörünün yatırım yapması cazip hale getirilmiştir. Liberal ekonomi anlayışı ile 1950'li yıllarda sermaye birikiminin sağlanması ve yabancı sermayenin ülkemize çekilebilmesi amacıyla ilk olarak 1951 yılında çıkarılan ve 1954 yılında değişikliğe uğrayan "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", 1953 yılında "Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu" ve 1954 yılında ise "Petrol Kanunu" yürürlüğe koyulmuştur. (DPT, 1989, s.8; 2000a, s.61;).

Tüm bu yasal düzenlemelere ek olarak özel sektör yatırımlarına finansman sağlayabilmek için "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" da bu dönemde kurulmuştur. Dolayısıyla, 1950-1960 yılları arasında ki 10 yıllık periyotta genel olarak özel sektör yatırımlarına öncelik verildiği düşünüldüğünde, bu dönem için yatırım teşvik politikalarının temelini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Yavan, 2011a, s.74).

3.1.2.4. 1960-1979 Dönemi

Ülkemizde uygulanan teşviklerin tarihsel gelişimine bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan ve sanayinin teşvik edilmesini amaçlayan "Teşvik-i Sanayi Kanunu" bir tarafa bırakıldığında, ülkemizde yatırım ve ihracatın devlet tarafından kapsamlı olarak teşvik edilmesi "Devlet Planlama Teşkilatı" nın kurulduğu 1960'lı yıllarda başlamıştır. 1961 Anayasası' nın getirdiği yeniliklerden biri olan planlı kalkınma ve bu doğrultuda DPT tarafından hazırlanan beşer yıllık kalkınma planları, kamu sektörü için emredici nitelikte iken özel sektör için yol gösterici bir nitelik taşımıştır. Devlet, kalkınma planları aracılığıyla kamu yatırımlarının ülke geneline yayılması ile kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını amaçlamıştır (Hazman ve Kaya, 2018, s.44; Akdeve ve Karagöl, 2013, s.335).

1960'lı yıllar itibariyle başlanan kalkınma planlarıyla ulaşılmak istenilen amaçların başında özel teşebbüsleri özendirmek ve yönlendirmek gelmektedir. Bu amaçlara ulaşmak için kullanılacak temel araç ise teşvikler olmuştur. Bu dönemde, yatırımların teşvik edilmesi için beş yıllık perspektif ile hazırlanan kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde bir takım kararnameler ile tebliğler çıkarılarak teşvik politikaları yürütülmüştür (Topal, 2006, s.107). Bu doğrultuda, 1960-1979 yıllarını kapsayan dönemde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) ile Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) gerçekleştirilmiş olup, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1979-1983) ise ilk yılı tamamlanmıştır.

İlk olarak BBYKP'nin uygulama dönemine bakıldığında, "193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu"'nda değişiklik yapan "19.2.1963 tarihli 202 Sayılı Yasa" ile yatırımları teşvik etmek amacıyla "yatırım indirimi" tedbiri uygulanmaya başlanmıştır. Bu teşvik aracı, yatırımlarda kullanılan öz sermayelerin belirli bir oranına tekabül eden kârın vergi dışında tutulmasına dayanmaktadır. Söz konusu yasal düzenlemeyi, ihracatta vergi iadesine imkân tanıyan"27.6.1963 tarih 261 sayılı Kanun" ile ithal edilen sermaye malları kapsamında alınan vergi ve resimlere taksitlendirme olanağı sağlayan "14.5.1964 tarihli 474 Sayılı Kanun" izlemiştir. Ayrıca sanayileşme sürecinin hızlandırılması, sektörün orta ve uzun vadeli finansman ihtiyaçların karşılanabilmesi

için 1963 yılında "Sınai Yatırım ve Kredi Bankası" kurulmuştur. "Sınai Yatırım ve Kredi Bankası" daha çok özel sektörün finansmanına yöneldiği için, aynı işi yapmak üzere kamu kesimine yönelik olarak 1964 yılında "Devlet Yatırım Bankası" kurulmuştur. Bu plan döneminde, bu gelişmeler dışında, ithalatta kota sistemi getirilmiş ve hızlandırılmış amortisman uygulamasına geçilmiştir. Genel olarak bakıldığında, Birinci plan döneminde daha çok kapasite artışına, sanayileşmenin yaygınlaşmasına ve hızlandırılmasına olanak tanıyan tedbirler üzerinde durulmuştur. (DPT, 1989, s.11-12; Yavan, 2011a, s.75-76).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı döneme bakıldığında, yasal düzenleme olarak en önemli gelişme yatırımları teşvik etmek amacıyla çıkarılan 933 Sayılı "Kalkınma Planlarının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun" olmuştur. Bu Kanun'un 2. maddesi ile bölgesel ve sektörel bazlı olarak uygulanan azami yatırım indirim oranı %80 olarak değiştirilmiş, gümrük vergisi muafiyeti, ihracatta vergi iadesi ile sanayi bölgeleri ve turistlik bölgeler kurulması için arazi istimlakı uygulamaları getirilmiştir. Ayrıca Kanun'un 4. maddesi ile bu kanunda ve diğer kanunlarda öngörülen teşviklerin uygulanması ve uygulamada gereken belgelerin müteşebbislere verilmesi ile görevli olmak üzere Başbakanlık bünyesinde "Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu" kurulmuştur (Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun, 1967). Yapılan bu yasal düzenleme ile 1967 yılına kadar çeşitli kamu kurumları tarafından uygulanan teşvik tedbirleri bir elde toplanarak uygulamada ki dağınıklık ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu büro, 1970 yılında "Teşvik Uygulama Dairesi" olarak DPT'ye bağlanmıştır. Sonraki yıllarda Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'na bağlanan "Teşvik Uygulama Dairesi", bakanlığın kaldırılmasıyla Ticaret Bakanlığı'na devredilmiştir. 1980 yılına gelindiğinde ise söz konusu daire tekrar DPT' ye bağlanmıştır (Yavan, 2011a, s.76).

Ülkemizde uygulanan teşviklerin tarihçesine bakıldığında en kapsamlı yasalardan biri olan 933 Sayılı Kanun'un bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından 1969 yılında iptal edilmiştir. Mevzuat ve uygulamalarda ortaya çıkan boşluğun ortadan kaldırılabilmesi amacıyla "01.11.1969 tarih ve 6/12585 Sayılı Kararname" çıkarılmıştır. Bu kapsamda getirilen en önemli yenilik, yatırım teşvik işlemleri için "Teşvik Belgesi" uygulaması olmuştur (Köseoğlu, 2019, s.38).

Ülkemiz için bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesinin önemli bir konu olduğu düşünüldüğünde, 1960'lı yıllardan itibaren beş yıllık perspektif ile uygulanan kalkınma planlarının bu amaca yönelik hazırlandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Kandemir ve Ergin, 2018, s.2648). Bu doğrultuda, 1968 yılında Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY)" politikası uygulamaya koyulmuştur. Bu destek politikası ile DPT tarafından ülkemizde ki bölgeler arası gelişmişlik farklarının tespit edilmesi ve bunun için önlemler alınması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ülkemizde 22 il Kalkınmada Öncelikli Yöre olarak kabul edilmiştir. Bu sayı 1999 yılında 50 ile çıkarılmıştır. Ülkemizde teşviklere ilk kez bölgesel bir özellik kazandıran bu uygulamada; yatırım indirimleri, gümrük vergisi, KDV, vergi, resim ve harç istisnaları ile enerji desteği ve arsa tahsisi gibi destek unsurları sunulmuştur (Sarı ve Güven, 2007, s.79-80).

Üçüncü kalkınma planının uygulandığı döneme baktığımızda ise, yatırımların özendirilmesine yönelik ilk iki plan döneminden farklı nitelikte ve geniş kapsamlı olarak mevzuat düzenlemesi yapılmamıştır. Bunun nedeni önceki dönemde yatırımların teşvik edilmesine yönelik ana ilkelerin belirlenmesi ve uygulamaların bu ilkelere bağlı olarak yürütüldüğü bir düzenin oluşturulmasıdır. Dolayısıyla bu dönem politika araçları yönünden incelendiğinde, İkinci Kalkınma Planı ile benimsenmiş olan KÖY anlayışı sürdürülmüş, teşvik sistemi ile ilişkilendirilerek "homojen alan" uygulamasına devam edilmiştir. Müteşebbisleri ihtiyaç duyulan alanlara yatırım yapmaları için yeni teşvik tedbirlerinin uygulamaya koyulacağının ifade edilmesine rağmen, bu dönemde teşvik tedbirleri geçmiş dönemler ile paralellik göstermiştir. Ancak bu dönemde yapılan mevzuat düzenlemeleri de mevcuttur. Bu düzenlemeler; 1973 yılında dışsatım garantili yatırım kredilerine yönelik tanınan vergi, resim ve harç istisnaları ile 1978 yılında başlanılan faiz farkı ödemesidir (Bozdoğan, 2008, s.103; DPT, 1989, s. 17-18).

3.1.2.5. 1980-1994 Dönemi

Türkiye'de 1980'li yıllara kadar kalkınma planları büyük ölçüde ithal ikameci teşvik anlayışı ile hazırlanmıştır. Ancak, ülkemizde uygulanmak istenen teşvik politikaları küresel piyasalarda meydana gelen krizler, ekonomimizde ortaya çıkan aksaklıklar ve artan dış borç yükü gibi olumsuzluklar neticesinde başarısız olmuş ve sonrasında "24 Ocak Ekonomi Kararları" alınmıştır. 24 Ocak istikrar politikalarının uygulamaya

koyulmasıyla birlikte ekonominin yapısında radikal değişikler meydana gelmiştir. Bu dönemde Türkiye'de ithal ikamesine dayalı, iç piyasayı koruyan politikalardan vazgeçilerek ihracata yönelik politikalar benimsenmiştir (Akdeve ve Karagül, 2013, 337; DPT, 2004, s.2).

24 Ocak Kararları ile birlikte, faiz oranları ve faiz farkı ödeme oranlarının revize edilerek enflasyon oranlarına göre daha uygun düzeylere indirilmesi ve GATT ülkelerinden yapılan dış alımlarda ithalden alınan damga resmi oranlarının %25'den %1'e düşürülmesi gibi önlemler ile sanayi üretiminin arttırılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu dönemde, istekliler için yatırımları özendirme tedbirlerinden yararlanma konusunda açıklık getirilerek, Teşvik Belgesi'ne dayalı uygulama kolaylaştırılmıştır. Düşük faizli orta süreli kredi sisteminin Teşvik Sistemi' ne bağlanmasıyla uygulamanın yaygınlaştırılması, yatırımlarda "Teşvik Belgesi" etkenini ön plana çıkarmıştır. Yine bu dönemde, döviz kredilerine yönelik kur garantisi sağlamak amacıyla "Dış Kredilerin Kullanımı İçin Kur Farkı Fonu Tesisine Dair Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 27 Sayılı Karar" ve ülkeye yabancı sermaye girişinin teşvik edilmesi amacıyla "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi" gibi mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde, turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesi amacıyla "12.3.1982 tarih ve 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu" yürürlüğe koyulmuştur. Son olarak vergi yasalarındaki değişikliler ile sağlanan destekler incelendiğinde, mali denge ve gider vergileri yürürlükten kaldırılmış, kurumlar ve gelir vergileri oranlarında indirime gidilmiştir (DPT, 1989, s.20-26).

Bu dönemde bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik olarak yürütülen KÖY politikasında da değişiklik olmuştur. 1981 yılına kadar KÖY kapsamındaki iller bir bütün olarak ele alınmış, uygulamada destek unsurları bakımından herhangi bir ayrıcalık söz konusu olmamıştır. Ancak 1981 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY kapsamındaki iller arasında görece daha az gelişmiş olanlar için teşvik tedbirleri bakımından daha fazla önem verilmesi uygun görülmüş ve bu doğrultuda iller 1. Derecede KÖY ve 2. Derecede KÖY olmak üzere iki farklı gruba ayrılmıştır. 1981 yılında 1. Derecede KÖY olarak 20 il, 2. Derecede KÖY olarak ise 5 il desteklerden yararlanmakta iken "21 Nisan 1984 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı" ile 1. Derecede KÖY'ler 10 il'e düşürülmüş, 2. Derecede KÖY'ler ise 17 İl'e çıkarılmıştır. Aynı yıl

içerisinde çıkarılan "12 Aralık 1984 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı" ile 1. Derecede KÖY olan il sayısı 13, 2. Derecede KÖY olan İl sayısı ise 15 olarak değiştirilmiştir (DPT, 2000b, s. 52).

24 Ocak Kararları ile işlerliğini önemli ölçüde kaybeden Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın son yılı olan 1983 yılında hükümet değişikliği yaşanmıştır. 1983 yılı hükümetince, kendi ekonomi politikalarına uygun bir Plan hazırlamak ve hükümete davranış serbestliği sağlamak amacıyla Beşinci Beş Yıllık Plan'ın başlangıcı 1985 yılına ertelenmiş ve 1984 yılı için bir geçiş programı hazırlanarak uygulamaya koyulmuştur (Yücel, 2017, s.316).Bu geçiş programı ile daha çok kalkınmada öncelikli yöreler için uygulanan destek unsurlarının daha yüksek oranda sübvanse edilmesi öngörülmüştür. Yatırım indirim oranı %100'e kadar yükseltilmiş, öz kaynak oranı %30'a kadar düşürülmüş ve işletmelerin kredi gereksinimlerinin karşılanması hususunda kolaylıklar sağlanmıştır. Ayrıca bu geçiş döneminde yeni bir teşvik unsuru olarak, arsa tedarikleri sırasında alınan vergi, resim ve harçlarda istisna uygulamasının getirildiği görülmektedir (DPT, 1989, s. 29).

Ülkemizde uygulanan teşvik politikaları açısından 1985 yılı bir dönüm noktasıdır. Bu yıl içerisinde karşılıksız olarak sunulan ve nakdi (finansal) bir teşvik aracı olan "Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF)" uygulamaya koyulmuştur. Yatırımların yaklaşık %50'sine varan nakit hibe desteklemeleri şeklindeki bu teşvik aracı, KÖY ve OSB'ler ile eğitim, sağlık ve turizm gibi özel önem taşıyan sektörlerde yatırımların ciddi ölçüde artmasına neden olmuştur (DPT, 2000a, 63; Karabıçak, 2013, s.266).

Ülkemizde 1985-1994 yılları arasındaki 10 yıllık periyotta, Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları uygulanmıştır. Bu dönem teşvik politikaları incelendiğinde, Beşinci Plan ile birlikte "negatif liste (desteklenmeyen sektörler)" uygulanırken, Altıncı Kalkınma Planı döneminde ise "pozitif liste" uygulaması görülmektedir. Desteklenmeyen yatırım konuları listesi, o dönemde ülkemizde üretilen ve iç talebi karşılayan sektörlerden oluşmaktadır. Bu sektörlerin dışında kalan ve iç talebin karşılanabilmesi için ithalatın tercih edildiği üretim alanları ise teşvik edilmiştir. 1989-1994 yıllarını kapsayan Altıncı BYKP döneminde uygulanan "pozitif liste" ise mevcut

üretim faktörleri ile ülkenin doğal kaynak ve yatırım iklimi çerçevesinde potansiyel taşıyan ve ülke ekonomisini sırtlayacak sektörlerin ön plana çıkarılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ise üç kategorili bir anlayış belirlenmiştir. Bunlardan ilki; turizm, tekstil, gemi inşa, tarımsal sanayi, otomotiv, kimya, makine ve yassı demir çelik gibi "Özel Önem Taşıyan Sektör" ayrımı yapılmış ve bu kapsamdaki yatırımlar teşviklerden daha fazla yararlanmıştır. İkinci olarak, özel önem taşıyan sektör sınıflandırmasına girmemesine rağmen, bu sektörlere destek sağlaması beklenen bazı yatırım konuları ise daha düşük oranda teşvik edilmiştir. Son olarak bu iki sınıflandırmaya girmeyen sektörler ise hiçbir teşvikten yararlanamamaktadır (Çiloğlu, 2014, s.98). Yine bu dönemde kamuda ortaya çıkan kaynak sıkıntısı, yatırımları teşvik etmek için uygulanan nakdi desteklemelere ayrılan fonların azalmasına neden olmuş ve bu durum yatırımların çoğunluğunu karşılıksız hibe aktarımı şeklinde destekleyen KKDF'nin 1991 yılında kaldırılmasına neden olmuştur. Bu destekleme uygulamasının yerine ise hem bölgesel hem de sektörel tercihlere göre belirlenecek yatırımların %60'ına kadar %10 faizli uygun koşullu krediler sağlayan "Fon Kaynaklı Kredi" uygulamasına geçilmiştir (DPT, 2000a, s.63).

90'lı yıllarda teşvik sistemimizin kurumsal yapısında da birtakım değişikler meydana gelmiştir. 1991'de daha önceden DPT bünyesinde faaliyet gösteren "Teşvik Uygulama Dairesi" 436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile genel müdürlük şeklinde teşkilatlandırılmış ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. 1994 yılında ise "4059 Sayılı Kanun" ile ikiye ayrılmış, ihracata yönelik faaliyet gösteren birimler Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü'ne aktarılırken, yatırıma yönelik faaliyet gösteren birimler ise "Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü" adı altında Hazine Müsteşarlığına bağlanmıştır (Topal, 2006, s.109).

3.1.2.6. 1995-2009 Dönemi

90'lı yıllarda dünya ekonomisi hızlı bir küreselleşme sürecine girmiş ve bu doğrultuda AB ve DTÖ gibi önemli uluslararası kurumlar yatırımlara sağlanan devlet desteklerini kontrol altına almak adına bir takım bağlayıcı tedbirler getirmişlerdir. Ülkemizde uygulanan teşviklerin gelişimi açısından bakıldığında, 1995 yılı Türkiye'nin hem DTÖ'ye üye olması hem de AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalaması bakımından önemli bir dönüm noktasıdır (Kutbay ve Aslan, 2015, s.462). DTÖ ve AB' ye uyum

sürecinde, ülkemizin taraf olduğu bu iki anlaşmanın getirdiği uluslararası yükümlülüklere uyum sağlamak adına uygulanan teşvik politika ve araçlarında bir takım değişiklikler olmuştur. Bu değişikleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Yavan, 2011a, s.80-81):

- Önceki dönemlerde uygulanan nakdi teşvikler ile ihracat performansına dayalı sübvansiyon uygulamaları 1995 yılında büyük oranda kaldırılmıştır. Kaldırılan nakdi teşvik unsurları yerine ise vergi muafiyet ve istisnaları gibi girişimcilerin vergi yükünü hafifleten mali teşvik tedbirleri önem kazanmıştır.
- Özellikle yatırım teşviklerinde "sektörel seçicilik" yaklaşımı terkedilerek, yerine "bölgesel gelişmişlik düzeyleri" esas alınmıştır.
- 1996 yılı itibariyle özellikle KOBİ'lerin gelişimine yönelik desteklemeler teşvik politikalarında yer bulmuştur. Ayrıca, Ar-Ge'nin desteklenmesi ve çevreye yönelik teşvik uygulamaları bu dönemden sonra gerçekleşmiştir.

1995 yılından itibaren hibe ve düşük faizli krediler şeklinde sunulan nakdi destek unsurlarının teşvik sisteminden çıkarılması, KOBİ'ler açısından teşvik sisteminin cazibesini kaybetmesine neden olmuştur. Ancak, KOBİ'leri kalkınma planları ve yıllık programlara uygun olarak korumak, teşvik etmek, üretim standart ve kalitelerini arttırmak ile istihdam yaratmak ve uluslararası ölçekte rekabet etmelerini sağlamak amacıyla 16.10.1996 tarih ve 96/8615 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar" yürürlüğe koyulmuştur. Kapsamlı bir değişiklik olmamakla birlikte,"98/10669 ve 2000/1822 sayılı Kararlar" ile KOBİ' lere yönelik mevcut uygulamaya devam edilmiştir (Eser, 2011, s.79; Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar, 1996).

1995-2000 yılları arası dönemde bölgesel gelişme amacıyla uygulanan teşviklere baktığımızda ilk olarak, 96/8905 sayılı "Yarım Kalmış ve İşletme Sermayesi Yetersizliği Nedeniyle İşletmeye Geçememiş veya Kısmen İşletmeye Geçmiş Yatırımların Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Karar" 24.12.1996 tarihli ve 22857 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu karar ile ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ki bazı illerinde yatırıma başlanıldığı halde yarım kalan ya da işletme sermayesi yetersizliği nedeniyle üretime hiç geçmemiş veya kısmen geçmiş

olan yatırımların ekonomiye kazandırılması suretiyle üretim ve istihdamın arttırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda işletmelere düşük faizli yatırım ve/veya işletme kredisi destek unsurları sunulmuştur (Yarım Kalmış veya İşletme, 1996). Daha sonra ise, 21.01.1998 tarih ve 4325 sayılı "Olağanüstü Hal Bölgesinde veya Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" yürürlüğe koyularak, kanun kapsamındaki bölgelerde yatırım ve istihdamı arttırmak amaçlanmıştır. Genel olarak vergisel teşviklerin ağır bastığı bu kanunda sunulan destek unsurları; belirli şartlarda gelir ve kurumlar vergisi istisnası, çalışanlardan kesilen vergilerin ertelenmesi, teşvik belgeli yatırımlara ilişkin işlemlerde vergi, resim ve harç istisnası, sigorta primi işveren payları desteği ve bedelsiz yatırım yeri tahsisi şeklindedir (Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli, 1998). Bu destek unsurları daha sonra yürürlüğe koyulacak olan "5084 Sayılı Kanun" un temellerini oluşturması noktasında önemlidir (Eser. 2011, s.105). Ayrıca bu dönemde, Olağanüstü Hal Bölgelerinde faaliyet gösteren yatırım teşvik belgesine sahip işletmelere yönelik 97/9955 Sayılı Karar ile Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. ve Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş'den alınacak elektrik enerjisi için satış fiyatı üzerinden %50 indirim desteği sunulmuştur. Yine enerji desteğine yönelik olarak, 1999 yılında 99/12478 sayılı "Teşebbüs, Müessese ve Bağlı Ortaklıklara Konuları ile İlgili Görev Verilmesi Hakkında Karar" yürürlüğe koyulmuştur. Bu karar ile öncelikli olarak Doğu ve Güneydoğu'daki iller olmak üzere yatırım teşvik belgesi kapsamındaki yatırımların tamamlanmasını takip eden 3 yıllık süre ile enerji desteği sağlanmıştır. 3 yıllık süreyi kapsayan enerji desteği, birinci yıl %50, ikinci yıl %40 ve son yıl ise %25 oranında uygulanmıştır. Uygulanan bu destek unsuru da sonraki yıllarda revize edilerek "5084 Sayılı Kanun" kapsamında yer alması bakımından önemlidir (Eser, 2011, s.105; Teşebbüs, Müessese ve Bağlı Ortaklıklara, 1997).

Ülkemizde 2000'li yıllarda yatırım teşviklerinde kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikleri incelemeden önce ülkemizde 1980-2002 yılları arasında uygulanan teşvik araçları ve bunların uygulama şekillerine toplu olarak bakmakta fayda olacaktır. Ülkemizde yatırımları teşvik etmek amacıyla kullanılan destek unsurlarına bakıldığında, sunulan teşvikler bölgesel/yöresel, sektörel ve genel düzeyde farklı uygulama şekillerine tabi olmuştur. Gerçekten de Tablo 2.1' e bakıldığında; gümrük

muafiyeti ve KDV desteği gibi teşvik araçları yöre ya da sektör fark etmeksizin genel olarak uygulanırken, arsa tahsisi ve enerji desteği gibi teşvik unsurları ise bölgesel ve sektörel bir takım kriterlere göre uygulandığı görülmektedir. Yine hızlandırılmış amortisman ve bazı harcamaların vergi indirimine tabi tutulması gibi teşvik araçlarının ise teşvik belgelerine bağlı olmaksızın otomatik olarak uygulandığı görülmektedir (Duran, 2002, s.7).

Tablo 2.1. Türkiye'deki Teşvik Araçları ve Bunların Uygulama Şekli (1980-2002)

Teşvik Türü	**Uygulama Şekli**
Yatırım İndirimi	Yüzde 40, 60, 100 ve 200 olarak bölgesel ve sektörel olarak 4 farklı oranda uygulanmıştır.
Gümrük Muafiyeti	Yüzde 100 oranında genel olarak uygulanmıştır.
KDV Desteği	Yerli ve ithal makine-teçhizat için genel olarak uygulanmıştır.
Vergi Resim ve Harç İstisnası	İhracat taahhüdüne bağlı olarak uygulanmıştır
Uygun Koşullu Kredi	KOBİ, bölgesel amaç ve bazı sektörler için sembolik düzeylerde kısmi uygulanmıştır.
Hibe	1991 yılında beri uygulanmamaktadır
Arsa Tahsisi	KÖY"lerde imkânlar çerçevesinde tahsis edilmiştir
Enerji Desteği	Acil destek ve OHAL illerinde kısmi uygulanmıştır.
Çalışanların Sosyal Güvenlik Katkılarında İndirim	KÖY"lerde kısmen uygulanırken, OHAL illerinin tamamında uygulanmıştır.
Bazı Harcamaların Vergiden Düşülmesi	Vergi sisteminde otomatik olarak uygulanmıştır
Zararın İleriye Aktarılması, Yeniden Değerleme ve Hızlandırılmış Amortisman	Vergi sisteminde otomatik olarak uygulanmıştır

Kaynak: Duran, 2002, s.7

2000'li yıllar itibariyle yatırımların teşvikine yönelik mevzuat düzenlemelerine bakıldığında, 2002 yılında "4367 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı" yürürlüğe koyulmuştur. Bu karar ile uluslararası ölçekte rekabet gücünü arttırmak, bölgelerarası dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve istihdam yaratabilmek için tasarrufları katma değeri yüksek ve ileri teknoloji kullanan yatırımlara yönlendirmek amacı ile yatırımların teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Karar kapsamında yatırımların teşvik belgesine bağlanabilmesi için, KÖY' lerde 200 bin TL, diğer yörelerde ise 400 bin TL asgari sabit yatırım tutarı şartı koyulmuştur (Buyrukoğlu, 2014, s.42). Yine aynı yıl

içinde yatırımların teşviki, yurtdışındaki Türk işçilerinin tasarruflarının ülke içinde yatırıma yönlendirmesi ve ülkeye yabancı sermaye girişinin arttırılması amaçlarıyla "4737 Sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu" çıkarılmıştır (Kılıçer ve Peker, 2019, s.133).Takip eden 2003 yılında ise, yatırım indirimi destek unsurunda kapsamlı değişikler yapan 4842 sayılı "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" yürürlüğe koyulmuştur. Bu kanunla birlikte yatırım indiriminde şu değişiklikler yapılmıştır:

- Vergi idaresinin iş yükünü azaltmak için, yatırım indirim istisnasından yararlanmayı düşünen isteklilerin teşvik belgesi alma zorunluluğu kaldırılmıştır.
- 4842 Sayılı Kanun öncesinde özel önem taşıyan sektörler ile OSB ve KÖY için farklı oranlarda uygulanan yatırım indirim oranı tek oran haline getirilerek, %40 olarak belirlenmiştir (Tekin, 2005, s.394-396.).

4842 sayılı Kanun ile %40 olarak uygulanmaya başlayan yatırım indirim uygulaması, 2006 yılında çıkarılan 5479 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu, Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun, Özel Tüketim Vergisi Kanunu ve Vergi Usul Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile kaldırılmıştır (Kutbay ve Aslan, 2015, s.464).

Ülkemizde diğerlerine nazaran geri kalmış bölgelerde istihdamı arttırmak ve bölgeler arası dengesizlikleri gidermek suretiyle 1968 yılında uygulamaya koyulan KÖY politikasından itibaren yatırımlar teşvik edilmekte ve bu doğrultuda bölgesel gelişme politikaları yürütülmektedir (Yavan, 2011a, s.86). Bu politikalar kapsamında, müteşebbisler için olumsuz yatırım iklimi koşulları taşıyan ülkemizin geri kalmış bölgelerinde yatırım yapmayı cazip hale getirebilmek için 2004 yılında 5084 sayılı "Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" yürürlüğe koyulmuştur (Buyrukoğlu, 2014, s.64).Bu kanunla birlikte; gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi işveren paylarında teşvik, bedelsiz yatırım yeri tahsisi ile enerji desteği olmak üzere 4 adet destek unsuru sunulmuştur. Bu doğrultuda destek unsurlarından; vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteğinden Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen fert başına GSYİH tutarı 1500 ABD Doları veya daha az olan iller (36 il) yararlanabilirken,

bedelsiz arsa ve arazi temini destek unsurundan ise belirtilen iller ile birlikte KÖY kapsamındaki diğer illerde yararlanabilmektedir (Yatırımların ve İstihdamın Teşviki, 2004).

5084 sayılı Kanun'da çeşitli tarihlerde değişiklik yapılmış olup, "Amaç" başlıklı birinci maddesi hariç tüm maddeleri değiştirilmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Türkiye İş Kurumu, 2007 s.10). Yapılan bu düzenlemelerle kanun kapsamında sunulan destek unsurları değiştirilmezken, destek unsurlarının sürelerinde bazı değişiklikler olmuştur. "5838 sayılı Kanun" ile birlikte, 2008 yılsonu itibariyle süresi dolmuş olan gelir vergisi stopajı ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteğinin süreleri 1 yıl uzatılmıştır. Yine "5951 sayılı Kanun" ile birlikte, 2009 yıl sonu itibariyle başvuru süresi dolan 5084 sayılı Kanun'un sadece sigorta primi işveren hissesi destek unsurunun süresi 01.01.2010 tarihinden geçerli olmak üzere 3 yıl süreyle uzatılmıştır (Eser, 2011, s.106-107).

Tablo 2.2. 5084 Sayılı Kanun Kapsamında Teşviklerden Yararlanan İller

5084 Sayılı Kanun Kapsamındaki İller						**5350 Sayılı Kanun İle Eklenen İller**	
İl	**Kişi başı GSYİH ($)**	**İl**	**Kişi başı GSYİH ($)**	**İl**	**Kişi başı GSYİH ($)**	**İl**	**SEGE**
Kırşehir	1488	Osmaniye	1157	Adıyaman	918	Kilis	-0,41175
Sinop	1459	Düzce	1142	Kars	886	Tunceli	-0,40003
Giresun	1443	Çankırı	1136	Van	859	Kastamonu	-0,37558
Amasya	1439	Siirt	1111	Iğdır	855	Niğde	-0,35582
Uşak	1436	Gümüşhane	1075	Yozgat	852	Kahramanmaraş	-0,34968
Malatya	1417	Ordu	1064	Ardahan	842	Çorum	-0,32761
Sivas	1399	Erzurum	1061	Hakkari	836	Artvin	-0,26018
Tokat	1370	Bartın	1061	Bingöl	795	Kütahya	-0,20684
Diyarbakır	1313	Bayburt	1017	Bitlis	646	Trabzon	-0,18582
Afyonkarahisar	1263	Şanlıurfa	1008	Şırnak	638	Rize	-0,17840
Batman	1216	Mardin	983	Muş	578	Elazığ	-0,10131
Erzincan	1158	Aksaray	966	Ağrı	568	Karaman	-0,09852
						Nevşehir	-0,07483

Kaynak: Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Genel Tebliği, 2005'den yazar tarafından hazırlanmıştır.

5084 sayılı Kanun'un kapsamına bakıldığında ise, Tablo 2.2'den de görüleceği gibi, kanunun ilk halinde Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen fert başına GSYİH tutarı 1500 ABD doları veya daha az olan 36 il teşviklerden

yararlanırken, 2005 yılında Resmi Gazete'de yayınlanan "5350 sayılı Kanun" ile DPT Müsteşarlığı tarafından 2003 yılı için belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks (SEGE) değeri eksi olan iller de teşvik kapsamına alınarak teşvikten yararlanan il sayısı 36'dan 49'a çıkarılmıştır (Güven, 2007, s.25). Ayrıca 2007 tarihinde "5615 Sayılı Kanun" ile Çanakkale İlinin Bozcada ve Gökçeada ilçeleri de teşvik kapsamına dâhil edilmiştir.

Yine 2006 yılında, 10921 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" yürürlüğe koyulmuş ve daha önceki düzenlemeler ile yatırım teşvik belgesi ile KOBİ teşvik belgesi şeklinde yürütülen ikili yapının birleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu düzenleme ile yatırımları teşvik etmek için gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası ve faiz desteği olmak üzere sınırlı ve az sayıda destek unsuru sunulmuştur. Ancak çeşitli idari ve kaynak yetersizlikleri gibi nedenlerden dolayı "faiz desteği" hiç uygulamaya girememiş ve bundan dolayı bu Karar ile uygulanan teşvikler oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır (Eser, 2011, s.81).

Bu tarihten sonra ülkemizde ilk defa hem bölgesel hem de sektörel nitelikleri kapsayan teşvik paketleri hazırlanmış olup, 2009/15199 sayılı ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile yürürlüğe koyulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde uygulama sonuçları açısından karşılaştırılmalı analizi yapılan bu iki teşvik paketinin; amaçları, kapsamları ve sunulan destek unsurları ile birlikte detaylı olarak incelenmesinde fayda olacaktır.

3.2. 2009/15199 Sayılı Karar ile Uygulamaya Koyulan Teşvik Sistemi

2008 yılında dünya ölçeğinde meydana gelen mali krizin yanısıra, ülkemizde gerek bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik olarak uygulanan KÖY politikasının başarılı olamaması, gerek ise AB'ye üyelik ve uyum süreci gibi nedenler yeni bir teşvik modeline geçiş için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu doğrultuda hazırlanan yeni teşvik sistemi 16 Temmuz 2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanan "2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" ile yürürlüğe girmiştir. Bu teşvik sistemi ile birlikte ülkemizde ilk defa sektörel-bölgesel bazda teşvik sistemi benimsenmiştir. İllerin özellikleri ve potansiyellerini dikkate alan bu yeni teşvik paketi, bölgeler bazında kademelendirilmiş teşvik tedbirleri ile

desteklenen bir sistemden meydana gelmektedir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009; Yavan, 2011b, 141).

2009 yılında uygulamaya koyulan teşvik paketi ile birlikte, kalkınma planları ve yıllık programlar ile uluslararası antlaşmalara uygun olarak;

- Tasarrufların katma değeri yüksek olan yatırımlara yönlendirilmesi,
- Üretim ve istihdamın arttırılması,
- Yatırım eğiliminin devamlılığı ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması,
- Uluslararası ölçekte rekabet gücünü arttıracak teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımların özendirilmesi,
- Doğrudan yabancı yatırımların arttırılması,
- Bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi,
- Çevrenin korunmasına yönelik yatırımlar ile Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi, gibi amaçlar belirlenmiştir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009).

3.2.1. 2009/15199 Sayılı Teşvik Sistemi Uygulamaları

2009/15199 sayılı Karar ile yürürlüğe koyulan teşvik paketi yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda, "Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi", "Bölgesel Teşvik Sistemi" ve "Genel Yatırım Teşvik Sistemi" olmak üzere üç ana bileşenden oluşmaktadır.

3.2.1.1. Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi

2009 yılında yürürlüğe koyulan teşvik paketi ile uygulanan "Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Sistemi" ile uluslararası ölçekte rekabet edebilirliği artıracak niteliğe sahip, teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek olan büyük ölçekli yatırımları özendirmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda sektörlere göre farklılaştırılmış bir teşvik sistem oluşturulmuştur (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009). Bu sistemle birlikte 12 ana sektör belirlenmiş ve her bir sektör grubu için asgari yatırım tutarı belirlenmiştir. Örneğin, Tablo 2.3'den de görülebileceği gibi makine imalat ve madencilik sektörlerindeki yatırımlar için asgari 50 Milyon TL belirlenirken, liman ve liman hizmetleri ile motorlu kara taşıtlarının imalatını içeren yatırımlar için 250

Milyon TL, rafine edilmiş petrol ürünleri imalatını kapsayan yatırımlar için ise 1 Milyar TL asgari yatırım tutarı belirlenmiştir.

Ayrıca büyük ölçekli yatırımlar gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi (kurumlar/gelir vergisi) indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği ve yatırım yeri tahsisi destek unsurları ile teşvik edilmiştir.

Tablo 2.3. Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi Kapsamında Desteklenecek Sektörler ve Asgari Tutarlar (2009/15199 sayılı Karar)

Sıra No	Sektörler	Asgari Sabit Yatırım Tutarları (Milyon TL)
1	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	
1a	Ana Kimyasal Maddelerin İmalatı	1000
1b	Diğer Kimyasal Ürünlerin İmalatı	300
2	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
3	Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	50
4	Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı Yatırımları	250
5	Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	50
6	Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	250
7	Elektronik Sanayi Yatırımları	
7a	LCD/Plazma Üretimi Yatırımları	1000
7b	Modül Panel Üretimi Yatırımları	150
7c	Lazer Televizyon, Üç Boyutlu Televizyon ve OLED Televizyonlar ve benzeri Televizyon Üretimi Yatırımları	50
7d	Diğer Elektronik Sektörü Yatırımları	50
8	Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	50
9	İlaç Üretimi Yatırımları	100
10	Hava ve Uzay Taşıtları İmalatı Yatırımları	50
11	Makine İmalat Yatırımları	50
12	Madencilik Yatırımları Maden Kanununda belirtilen IV/c grubu metalik madenlerle ilgili nihai metal üretimine yönelik izabe (cevher işleme) tesisleri ile bu tesislere entegre maden üretimine yönelik (istihraç+işleme) yatırımlar (AKÇT kapsamı ürünler hariç)	50

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009.

3.2.1.2. Bölgesel Teşvik Sistemi

2009 teşvik paketi kapsamında uygulanan bir diğer sistem olan "Bölgesel Teşvik Sistemi", bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesini amaçlamıştır. Bu teşvik sisteminin temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Yavan, 2011b, 143-144):

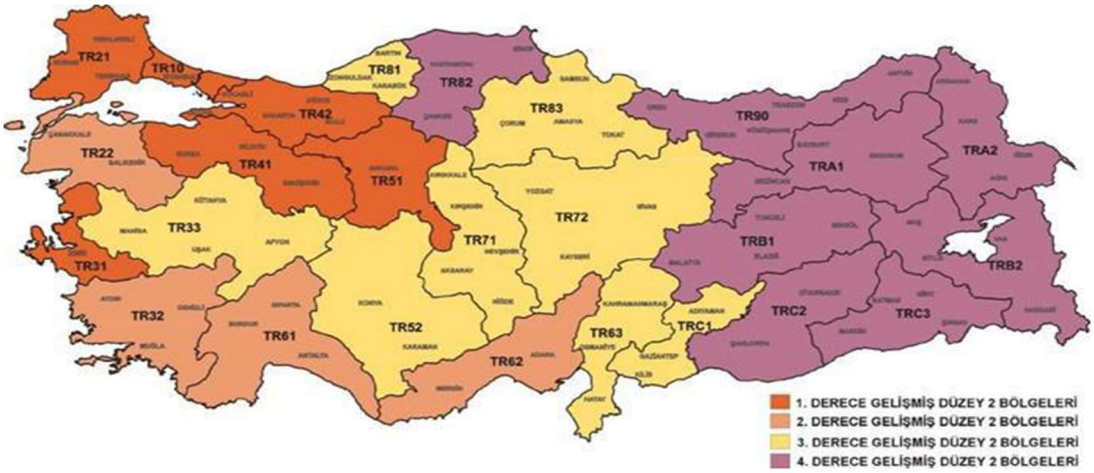
- Bu sistem, Türkiye geneli 81 ili kapsamına almış ve iller İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2 bölgeleri esas alınarak dört bölgeye ayrılmıştır (Bakınız, Tablo 2.4 ve Şekil 2.1).
- Her bir bölge için teşvik edilecek sektörler belirlenmiş ve bu doğrultuda her bölge için değişen ve kademeli olarak artan destek unsurları sunulmuştur.
- Destek unsurları dört bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre farklılaştırılarak uygulanmıştır. Diğerlerine nazaran daha az gelişmiş bölgelerde uygulanan sektörel ve büyük ölçekli yatırımlara sunulacak teşvikler, gelişmiş bölgelere kıyasla daha yüksek oranda belirlenmiştir. Böylelikle daha az gelişmiş bölgelerde yatırımlar daha cazip hale getirilmeye çalışılmıştır.
- Teşvik edilecek sektörler, illerin potansiyellerine ve ekonomik büyüklüklerine dikkat edilmek suretiyle belirlenmiştir.
- Eğitim ve sağlık ile 3 ve üzeri yıldızlı konaklama yatırımları, İstanbul İli hariç olmak üzere istisnasız tüm yörelerde teşvik edilmektedir. Tekstil sektöründe, iplik ve dokumaya yönelik modernizasyon dışında ek kapasite oluşturacak yatırımlar, teşviklerin kapsamı dışında tutulmuştur.
- 1 ve 2. bölgelerde asgari 50 kişilik istihdam sağlayan mevcut tekstil ve giyim eşyası (konfeksiyon ve deri) konularında faaliyet yürüten tesislerin 4.bölge'ye taşınması teşvik edilmektedir.
- Bölgesel destek unsurlarından yararlanan yatırımlar için işletmeye geçişlerine müteakip asgari 5 yıl bölgede faaliyette bulunması şartı aranmaktadır.

Tablo 2.4. 2009/15199 Karar Kapsamında Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler

I.Bölge	**II.Bölge**	**III.Bölge**	**IV.Bölge**
TR10 (İstanbul)	TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	TR52 (Konya, Karaman)	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	TR62 (Adana, Mersin)	TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	TRA2 (Ağrı, Kars, Ardahan, Iğdır)
TR31 (İzmir)		TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)
TR51 (Ankara)		TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)
		TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)
		TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)
			TR22 (Çanakkale İli Bozcaada, Gökçeada İlçeleri)

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009.

Tablo 2.4' de baktığımızda, 2009/15199 sayılı Karar kapsamında, yatırım teşvik uygulamaları açısından ülkemizdeki illerin 4 bölgeye ayrıldığı görülmektedir. Bu ayrım yapılırken "28/8/2002 tarihli ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı" nda yer alan İBBS-Düzey 2 bölgelerini oluşturan 26 alt bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri dikkate alınmıştır. Bu bölgeleri, Şekil 2.1'de Türkiye haritası üzerinde incelediğimizde, İstanbul ve Sakarya gibi gelişmiş illeri kapsayan Marmara Bölgesi ve Ankara'yı içine alan İç Anadolu'nun kuzeybatısı ile İzmir birinci bölgeyi oluştururken, Ege ve Akdeniz sahil bölgeleri ikinci bölgeyi oluşturmuştur. Ege ve Akdeniz Bölgelerinin iç kısımları ve İç Anadolu'nun büyük bölümü ise üçüncü bölgeyi oluşturmuştur. Son olarak dördüncü bölgeye baktığımızda, ülkemizin doğusu (Doğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Karedeniz Bölgesi'nin tamamı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin büyük çoğunluğu) ile Kastamonu-Çankırı ve Sinop illerini içeren Tr-82 Bölgesinden oluştuğu görülmektedir (Eser, 2011, s.137).

Şekil 2.1. 2009/15199 Karar kapsamında yatırım teşvik uygulamalarında bölgeler
Kaynak: Cangöz, 2009, s.20.

Bu bölgelerde teşvik edilecek sektörler farklılık arz etmekte olup, birinci bölge için gelişmişlik seviyesi dikkate alınarak ağırlıklı olarak motorlu kara taşıtları ile bunların yan sanayi, elektronik, ilaç, makine ve imalat ile tıbbi, hassas ve optik alet yatırımları gibi ileri teknoloji gerektiren yatırımlar teşvik edilirken, ikinci bölge için ise teknoloji yoğun sektörler tercih edilmiş ve bu doğrultuda makine imalat, akıllı çok fonksiyonlu tekstil ve kağıt, gıda, içecek imalatı ile metalik olmayan mineral ürünler (cam, seramik, yalıtım malzemeleri gibi) sektörler teşvik edilmiştir. Genel olarak ülkemizin iç bölgelerini kapsayan üçüncü bölgesi ile ülkemizin doğu kısmını kapsayan dördüncü bölgesinde; tarım ve tarıma dayalı imalat sanayi, konfeksiyon, deri, plastik, kauçuk ve metal eşya gibi daha çok emek yoğun sektörler ile turizm, sağlık ve eğitim yatırımları teşvik edilmiştir (Cangöz, 2009, s.19).

Tablo 2.5. 2009/15199 Karar Kapsamında Sağlanan Bölgesel Teşvik Araçları

Teşvik Araçları		31/12/2010 tarihine kadar başlanılan yatırımlar				31/12/2010 tarihinden sonra başlanılan yatırımlar			
		1. Bölge	**2. Bölge**	**3. Bölge**	**4. Bölge**	**1. Bölge**	**2. Bölge**	**3. Bölge**	**4. Bölge**
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	20	30	40	60	10	15	20	25
	Vergi* İndirim Oranı (%)	50	60	80	90	25	40	60	80
Sigorta Primi İşveren Desteği		2 Yıl	3 Yıl	5 Yıl	7 Yıl	-	-	3 Yıl	5 Yıl
Faiz Desteği	TL Kredisi	-	-	3 Puan	5 Puan	-	-	3 Puan	5 Puan
	Döviz Kredisi	-	-	1 Puan	2 Puan	-	-	1 Puan	2 Puan
Yatırım Yeri Tahsisi		Bölgesel destek kapsamındaki tüm yatırımlar				Bölgesel destek kapsamındaki tüm yatırımlar			
KDV İstisnası		Tüm Bölgelerde Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar				Tüm Bölgelerde Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar			
Gümrük Vergisi Muafiyeti		Tüm Bölgelerde Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar				Tüm Bölgelerde Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar			
Taşınma Desteği		Sadece 4. Bölgeye taşınacak tekstil ve konfeksiyon sektörü için				-			

*Kurumlar ve Gelir Vergisi

Kaynak: Yavan, 2011a, s.105 ve Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009'dan yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.5'de bölgelerin yararlanacağı destek unsurlarına baktığımızda, bazı teşvik araçları için 2010 yıl sonuna kadar başlanılan ve 2010 yılından sonra başlanılan yatırımlar olarak ayrıma gidilmiş ve 2010 yılına kadar başlanılan yatırımlar daha yoğun teşvik edilmiştir. Birinci ve ikinci bölge için "vergi indirimi", "sigorta primi işveren hissesi desteği" ile "yatırım yeri tahsisi" teşvik araçları sunulurken, üçüncü ve dördüncü bölgeler için ise bu teşvik araçlarının yanı sıra "faiz desteği" sunulmuştur. Ayrıca 2010 yıl sonuna kadar sadece 4. bölgeye taşınacak tekstil ve konfeksiyon sektörü için taşınma desteği sunulmuştur (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009). Destek unsurları, ayrıntılı olarak çalışmanın ileriki başlıkları altında incelenecektir.

3.2.1.3. Genel Yatırım Teşvik Sistemi

Genel Yatırım Teşvik Sistemi'nin kapsamına baktığımızda, asgari yatırım tutarlarının üzerinde olması şartıyla genel teşvik sisteminde teşvik edilemeyecekler ile aranan

şartları sağlamayanlar hariç olmak üzere ülke çapında tüm yatırımları içermektedir. Bu teşvik sistemi, belirtilen şartları sağlayan yatırımlara yönelik bölge ayrımı yapılmaksızın "gümrük vergisi muafiyeti" ve "Katma Değer Vergisi (KDV) istinası" destek unsurlarını sunmuştur (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009).

3.2.2. 2009/15199 Sayılı Teşvik Sistemi Destek Unsurları

2009/151199 sayılı Karar kapsamında yürürlüğe koyulan teşvik paketi ile vergi (Kurumlar/Gelir vergisi) indirimi, sigorta primi işveren hissesi teşviki, yatırım yeri tahsisi, gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, faiz desteği ve taşınma desteği olmak üzere 7 teşvik aracı ile yatırımlar desteklenmiştir. Kullanılacak teşvik aracı, sistemin çeşitli bölümleri için farklılık arz etmektedir. Şöyle ki, büyük ölçekli yatırımlar; gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği ve yatırım yeri tahsisi destek unsurları ile teşvik edilirken, bölgesel teşvik sistemi içerisindeki yatırımlar (3. ve 4. bölgeler) bu destek unsularına ek olarak faiz desteği ile teşvik edilmiştir. Ayrıca, araştırma ve geliştirme ile çevreye yönelik yatay amaçlı yatırımlara KDV istinası, gümrük vergisi muafiyeti ve faiz desteği teşvikleri sunulmuştur.

3.2.2.1. Gümrük Vergisi Muafiyeti

2009/15199 sayılı Karar kapsamında uygulamaya koyulan destek unsurlarından biri olan "gümrük vergisi muafiyeti", ilgili Karar'ın 6. maddesinde ele alınmış olup kapsam ve şartları belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Müsteşarlık tarafından yapılan değerlendirmeler sonucu düzenlenen yatırım teşvik belgesi kapsamındaki yatırım mallarının ithali, Gümrük Vergisi'nden muaf tutulmuştur.

3.2.2.2. Katma Değer Vergisi İstisnası

KDV istinası, yatırımların maliyetini düşürmek için bu teşvik paketi kapsamında uygulanan bir başka vergisel teşvik aracıdır. Bu destek unsuru, "3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu" gereğince, yatırım teşvik belgeleri kapsamında uygun görülen makine-teçhizatın ithal edilmesi ile yerli teslimlerinin KDV'den istisna edilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Aynı hüküm, teşvik belgelerinin ya da teşvik belgesi

kapsamında ki makine-teçhizatın devir işlemlerinde de uygulanmıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, 2009).

3.2.2.3. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Bu teşvik aracı, teşvik belgesi kapsamında öngörülen istihdam ile tutarlı olmak kaydıyla; komple yeni yatırımlar için kuruluşlarını tamamlayarak işletme dönemine geçtikleri, diğer yatırımlar için ise yatırımlarını tamamlamalarına müteakip yaratılan istihdamlar için ödenecek sigorta primi işveren hissesinin, asgari ücrete tekabül eden kısmının Hazine tarafından karşılanması şeklinde uygulanmıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009). Bölgesel uygulamalar kapsamında desteklenen yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlar bu teşvik aracından yararlanmıştır.

Tablo 2.6. 2009/15199 Sayılı Karar Kapsamında Uygulanan Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Uygulama Süreleri

Bölgeler	**31/12/2010 tarihine kadar başlanılan yatırımlar**	**31/12/2010 tarihinden sonra başlanılan yatırımlar**
1. Bölge	2 yıl	-
2. Bölge	3 yıl	-
3. Bölge	5 yıl	3 yıl
4. Bölge	7 yıl	5 yıl

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009.

Bu teşvik aracı, yatırımların gerçekleştirildiği bölge ile yatırıma başlanılan zamana göre farklılaştırılarak uygulanmıştır. Tablo 2.6'da görüleceği gibi, 31/12/2010 tarihine kadar başlanılan yatırımlara yönelik dört bölgenin tamamında sırasıyla iki, üç, beş ve yedi yıl süreyle uygulanırken, 31/12/2010 tarihinden sonra 1. ve 2. bölgelerde başlanılan yatırımlar için uygulanmamış, 3 ve 4. bölgeler için ise daha az süreyle (sırasıyla üç ve beş yıl) uygulanmıştır.

3.2.2.4. Yatırım Yeri Tahsisi

2009/15199 sayılı Karar kapsamında sunulan bir diğer destek unsuru ise yatırım yeri tahsisidir. Bu destek unsuru, teşvik belgesi düzenlenen büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşviklerden yararlanan yatırımları kapsamakta olup, Maliye Bakanlığı tarafından belirlenecek usul ve esaslar doğrultusunda uygulanmıştır. Ancak, ilgili kararda yatırım yeri tahsisi destek unsuru için istisnalar da getirilmiştir. Bu doğrultuda,

finans ve sigortacılık alanlarında faaliyette bulunan kurumlar ve iş ortaklıkları ile bazı kanunlarda düzenlenen Yap-İşlet ve Yap-İşlet-Devret modelleri ile yapılan yatırımlar için yatırım yeri tahsisi destek unsuru uygulanmamıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, 2009).

3.2.2.5. Vergi (Kurumlar/Gelir Vergisi) İndirimi

2009 yılında "15199 sayılı Karar" ile yürürlüğe koyulan teşvik paketinin sunmuş olduğu bir diğer teşvik aracı vergi indirimidir. İlgili Karar'ın 10. maddesinde kapsam ve istisnaları belirlenen bu teşvik aracı, büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulamalar kapsamında yürütülen yatırımlar için uygulanmıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009). Bu destek unsuru, teşvik belgesine bağlı yatırımlardan elde edilen kazançlar için uygulanmış olup, büyük ölçekli ve bölgesel uygulamalar kapsamındaki yatırımlarda uygulanan kurumlar ve gelir vergisi oranlarını, yatırıma katkı payı aracılığıyla önemli derecede düşürmüştür (Yavan,2011a, s.105).

Tablo 2.7. 2009/15199 Sayılı Karar Kapsamında Uygulanan Vergi İndirimi ve Yatırıma Katkı Oranları

Teşvik Araçları		**31/12/2010 tarihine kadar başlanılan yatırımlar**				**31/12/2010 tarihinden sonra başlanılan yatırımlar**			
		1. Bölge	**2. Bölge**	**3. Bölge**	**4. Bölge**	**1. Bölge**	**2. Bölge**	**3. Bölge**	**4. Bölge**
Bölgesel Uygulama	Yatırıma Katkı Oranı (%)	20	30	40	60	10	15	20	25
	Vergi* İndirim Oranı (%)	50	60	80	90	25	40	60	80
Büyük Ölçekli Yatırımlar	Yatırıma Katkı Oranı (%)	30	40	50	70	25	30	40	45
	Vergi İndirim Oranı (%)	50	60	80	90	25	40	60	80

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009'dan yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yatırımların vergi yükünü hafifleterek teşvik edilmesini amaçlayan bu destek unsurunda, Tablo 2.7'den de görülebileceği gibi gelir ve kurumlar vergisi oranlarında %25-%90 arası indirim imkanı ile %10-%70 arası yatırıma katkı oranı sağlanmıştır. Bu oranlar, bölgelerin gelişmişlik seviyeleri ile ters orantılı olup, diğerlerine nazaran daha az gelişmiş illeri içeren bölgeler için daha yüksek uygulanmıştır.

Bu teşvik aracının uygulama usulüne baktığımızda, indirilen gelir ya da kurumlar vergisi tutarları, yatırımlara sağlanan katkı tutarlarına ulaşıncaya kadar uygulamaya devam edilmektedir. Bu durumu örnekle açıklamak gerekirse, bir firmanın 2009 yıl sonu itibariyle Kastamonu'da 1.000.000,00-TL'lik bir yatırım yaptığını varsayalım. Bu doğrultuda; Kastamonu ilinin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksine göre 4. bölgede yer alması ve yatırımın 31.12.2010 tarihinden önce yapılması itibariyle, bu firmaya uygulanacak kurumlar vergisi indirim oranı %90, yatırıma katkı oranı ise %60 olacaktır (Bakınız; Tablo 2.7). Ayrıca bu yatırım şayet teşvik belgesi kapsamında yapılmasaydı uygulanacak kurumlar vergisi oranı %20 olacaktı. Bu doğrultuda, firma normal şartlarda uygulanması gereken %20'lik kurumlar vergisi oranının %90'ına tekabül eden kısmından muaf olacak, dolayısıyla bu firma için uygulanacak kurumlar vergisi oranı %2 olacaktır. Diğer taraftan firmanın yaptığı 1.000.000,00-TL'lik yatırım için, devlet tarafından 600.000,00-TL (1.000.000 x %60) yatırım katkısı yapılacaktır. Bu doğrultuda firma, ödediği kurumlar vergisinin kümülatif toplamı, yatırıma katkı tutarı olan 600.000,00-TL'yi buluncaya kadar %2 kurumlar vergisi oranı üzerinden vergisini ödeyecektir.

Son olarak bu destek unsurundan yararlanamayacak istisnalara bakıldığında; arsa, arazi, royalti, yedek parça ile amortismana tabi olmayan diğer harcamalar indirimli vergilendirme uygulamasından yararlanamayacaktır. Ayrıca indirimli vergi oranları, stopaj suretiyle yapılan vergilendirmeler için de uygulanmamaktadır. Yine finans ve sigortacılık alanlarında faaliyette bulunan kurumlar ve iş ortaklıkları ile bazı kanunlarda düzenlenen Yap-İşlet ve Yap-İşlet-Devret modelleri ile yapılan yatırımlar da bu destek unsurundan yararlanamayacaktır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009).

3.2.2.6. Faiz Desteği

"Faiz desteği" teşvik aracı, talep edilmesi halinde bölgesel uygulamalar açısından sadece 3 ve 4. bölgeler ile Ar-Ge ve çevreye yönelik yatırımlar için uygulanmıştır. Bu destek aracı, kapsam dâhilindeki yatırımlar için bankalardan kullanacakları kredilerin teşvik belgelerinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'inde kadar ödeyecekleri faiz ya da kar payının, kullanılan kredinin TL ya da döviz kredisi olup olmadığına bağlı olarak farklı oranlarda bütçe kaynaklarından karşılanmasıdır. Bu oranlar; 3. bölgede yapılan

yatırımlarda TL kredileri için 3 puan, döviz ya da dövize endeksli krediler için ise 1 puan şeklinde uygulanırken, 4. bölge yatırımlarına yönelik TL kredileri için 5 puan, döviz ya da dövize endeksli krediler için ise 2 puan şeklinde uygulanmıştır (Bakınız Tablo 2.5). Ancak, Ar-Ge yatırımları ile çevreye yönelik yatırımlar için herhangi bir bölge ayrımına gidilmemiş ve TL kredileri için 5 puan, döviz ya da dövize endeksli krediler için ise 2 puan olarak uygulanmıştır. Azami olarak 5 yıllık bir süre için uygulanacak bu destek unsurunun üst limiti, Ar-Ge ve çevre yatırımları için proje bazında üçyüz bin TL, 3 ve 4. bölgelerde ki yatırımlar için ise proje bazında beşyüz bin TL olarak belirlenmiştir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, 2009).

3.2.2.7. Taşınma Desteği

2009 teşvik paketi kapsamında uygulanan son destek unsuru taşınma desteğidir. 1 ve 2. bölgelerde tekstil, konfeksiyon ile hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyet gösteren firmalardan, 2010 yılı sonuna kadar 4. bölge kapsamındaki illere bütünüyle taşınan ve asgari 50 kişilik istihdam sağlamış olanlara şu destek unsurları sunulmuştur:

- Gelir veya kurumlar vergisi, %75 oranında ve 5 yıl süreyle indirimli olarak uygulanır,
- "2009/15199 sayılı Karar" kapsamında yer alan usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir,
- Çalışanların asgari ücrete tekabül eden sigorta primi işveren hissesinin tamamı taşınma tarihine müteakip beş yıl devlet tarafından karşılanır,
- Son olarak, destek kapsamındaki işletmelerin taşınma işlemlerini 2009 yıl sonuna kadar tamamlamaları halinde taşınma giderleri devlet tarafından karşılanır.

3.3. Mevcut Yatırım Teşvik Sistemi

2009 yılında yürürlüğe koyulan eski teşvik paketinin etkinliğinin azalması ve bölgeler arası dengesizliklerin değişmesi gibi nedenlerden dolayı yeni bir teşvik paketinin hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda, özel sektörün de ihtiyaç ve talepleri de dikkate alınarak yeni bir teşvik sistemi hazırlanmış ve 2012/3305 sayılı

Bakanlar Kurulu Kararı'nın "19.06.2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete'de" yayınlanması ile yürürlüğe koyulmuştur. Bu teşvik sisteminin içeriğine baktığımızda, eski teşvik sisteminde olduğu gibi sunulan destek unsurları teşvik edilecek bölgeye ve yatırımın ölçeğine göre değişiklik göstermektedir. Uygulama alanı ve hedef sektörler itibariyle eski teşvik sistemine göre daha kapsamlı olan bu sistem, gerek bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, gerek ise teknolojik değişimi üretimin yapısına yansıtacak uygulamaları içermektedir (Akdeve ve Karagöl 2013, 341).

2012 yılında yürürlüğe giren yeni teşvik paketi ile birlikte, kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda;

- Tasarrufların katma değeri yüksek olan yatırımlara yönlendirilmesi,
- Üretim ve istihdamın arttırılması,
- Uluslararası ölçekte rekabet gücünü arttıracak teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesi,
- Uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına,
- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına,
- Kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi,

şeklinde amaçlar belirlenmiştir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012).

Bu amaçlar, 2009 yılında yürürlüğe giren teşvik paketi ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak yeni sistemin amaçları arasına "kümelenme faaliyetlerinin desteklenmesi" eklenirken, "yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak" ise amaçlar arasından çıkarılmıştır.

3.3.1. Mevcut Teşvik Sistemi Uygulamaları

"2012/3305 sayılı Karar" ile yürürlüğe giren mevcut teşvik sistemi, yerli ve yabancı yatırımcıların yararlanabileceği beş alt programdan oluşmaktadır. Önceki teşvik paketinde, "Genel Yatırım Teşvik Sistemi", "Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi" ve "Bölgesel Teşvik Sistemi" uygulamaları yer alırken, yeni teşvik paketi ile "Stratejik Yatırımların Teşviki" ile "Öncelikli Yatırımların Teşviki" uygulamaları da kapsama eklenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s.18).

3.3.1.1. Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi

2012 yılında yürürlüğe giren teşvik paketi ile uygulanan "Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Sistemi" ile uluslararası ölçekte rekabet edebilirliği artıracak niteliğe sahip, teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek olan büyük ölçekli yatırımları özendirmek amaçlanmıştır. Bu sistemle birlikte 12 ana sektör belirlenmiş ve her bir sektör grubu için asgari yatırım tutarı belirlenmiştir. Örneğin, Tablo 2.8'den de görülebileceği gibi 4b-12. maddeleri arasındaki yatırımlar için asgari 50 Milyon TL belirlenirken, liman ve liman hizmetleri, motorlu kara taşıtlarının imalatı ile kimyasal madde ve ürünleri imalatını içeren yatırımlar için 200 Milyon TL, rafine edilmiş petrol ürünleri imalatını kapsayan yatırımlar için ise 1 Milyar TL asgari yatırım tutarı belirlenmiştir.

Tablo 2.8. Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi Kapsamında Desteklenecek Sektörler ve Asgari Tutarlar (2012/3305 sayılı Karar)

Sıra No	**Yatırım Konuları**	**Asgari Sabit Yatırım Tutarları (Milyon TL)**
1	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
2	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	200
3	Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	
4	Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı Yatırımları	
4a	Motorlu Kara Taşıtları Ana Sanayi Yatırımları	200
4b	Motorlu Kara Taşıtları Yan Sanayi Yatırımları	50
5	Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	50
6	Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	
7	Elektronik Sanayi Yatırımları	
8	Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	
9	İlaç Üretimi Yatırımları	
10	Hava ve Uzay Taşıtları ve/veya Parçaları İmalatı Yatırımları	
11	Makine (Elektrikli Makine ve Cihazlar Dahil) İmalatı Yatırımları	
12	Metal Üretimine Yönelik Yatırımlar: [Maden Kanununda belirtilen IV/c grubu metalik madenlerin cevher ve/veya konsantresinden nihai metal üretimine yönelik yatırımlar (bu tesislere entegre madencilik yatırımları dahil)]	

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012.

Dünyada ve ülkemizde, büyük ölçekli yatırımlar ve istihdam çoğunlukla gelişmiş bölgeler ile kentlerde yoğunlaşmıştır. Bu durum başta birinci bölge olmak üzere

gelişmiş büyük şehirlerde kentleşme ve çevre gibi birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2012 yılında yürürlüğe giren mevcut teşvik paketi ile bu sorunların önüne geçmek ve büyük ölçekli yatırımların bölgeler arasındaki dağılımında adaleti sağlamak amacıyla, diğerlerine nazaran daha az gelişmiş bölgeler daha fazla teşvik edilmiştir. Bu doğrultuda altıncı bölgede ki yatırımlar özelinde uygulanmak üzere, gelir vergisi stopajı desteği ile sigorta primi (işçi hissesi) desteği teşvikleri sunulmuştur (Akdeve ve Karagöl, 2013, s. 346). Sadece 6. bölgede gerçekleştirilen büyük ölçekli yatırımlar için uygulanan bu teşvik araçlarının yanısıra, mevcut teşvik paketi ile büyük ölçekli yatırımlar; gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi (kurumlar/gelir vergisi) indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği ile yatırım yeri tahsisi destek unsurları ile teşvik edilmiştir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012).

Mevcut teşvik paketi ile öncelikli yatırım konularının kapsamının genişletilmesi, büyük ölçekli yatırımları teşvik sisteminin önemini göreceli olarak azaltmıştır. Bu doğrultuda, "06/08/2019 tarih ve 1402 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı" ile büyük ölçekli yatırımlar teşvik mevzuatından çıkarılmıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019). Bu tarihten itibaren yeni yatırım teşvik belgesine başvuracak müteşebbisler, büyük ölçekli yatırımlar kapsamında başvuru yapamayacaktır.

3.3.1.2. Bölgesel Teşvik Sistemi

İl bazında bölgesel gelişmişlik dengesizliklerinin ortadan kaldırılmasını, illerin üretim ve ihracat potansiyellerinin arttırılmasını, gelişmişlik seviyelerine göre illerdeki yardım yoğunluklarının farklılaştırılmasını, illerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri çerçevesinde il bazında desteklenecek sektörlerin belirlenmesini amaçlayan yeni sistem, 61 değişken ile hazırlanan SEGE 2011 verileri doğrultusunda İBBS düzey-3 bölgelerini esas almış (Bakınız, Şekil 2.2) ve gelişmişlik endeksi en yüksek olandan başlayarak 6 bölgeye (Bakınız, Tablo 2.9) ayrılmıştır (Bozdoğan, 2014, s.72).

Şekil 2.2. Mevcut Teşvik Sistemi kapsamında bölgeler
Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2012, s.25.

Mevcut teşvik sisteminin getirdiği yeniliklere baktığımızda ilki, bölge ayrımında göze çarpmaktadır. 2009'da yürürlüğe giren eski teşvik paketi bölgesel adaletsizliğin ortadan kaldırılması konusunda yeterli olamamış ve 4 olan bölge sayısı 6'ya çıkarılmıştır. Bölge sayısının arttırılması, birçok ilin daha avantajlı bölgelere kaydırılmasına yol açmıştır. Ancak bazı iller (Antalya, Muğla, Kayseri, Konya, Trabzon) mevcut teşvik sistemi ile önceki sınıflandırmaya göre daha az avantajlı üst bölgelere kaydırılmıştır. Ülke ekonomisinin büyük çoğunluğunu oluşturan İstanbul, Ankara, Kocaeli gibi illerinde içinde bulunduğu 24 il ise aynı bölgede kalmıştır.

Tablo 2.9. Mevcut Teşvik Sistemi Kapsamında Bölgeler

1. Bölge	**2. Bölge**	**3. Bölge**	**4.Bölge**	**5. Bölge**	**6. Bölge**
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale*	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzece	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada
			Sivas		Gökçeada
8 İL	**13 İL**	**12 İL**	**17 İL**	**16 İL**	**15 İL**

*Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri Hariç
Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012.

2012'de yürürlüğe giren mevcut paket ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında getirilen diğer değişikliklere baktığımızda; desteklenen sektörler güncellenmiş, öncelik arz eden yatırım konuları ve kümelenme anlayışı benimsenmiş, sunulan destek unsurlarında süre ve oranlarda değişiklilere gidilmiş, sosyo-ekonomik açıdan diğerlerine nazaran daha az gelişmiş 6. bölgeye daha cazip destekler sunulmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2012, s.23).

Tablo 2.10. 2012/3305 Karar Kapsamında Sağlanan Bölgesel Teşvik Araçları

Destek Unsurları			**Bölgeler**					
			1.	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**	**6.**
Gümrük Vergisi Muafiyeti			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
KDV İstisnası			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB ve EB* Dışı	15	20	25	30	40	50
		OSB ve EB İçi	20	25	30	40	50	55
	Vergi** İndirim Oranı (%)	OSB ve EB Dışı	50	55	60	70	80	90
		OSB ve EB İçi	55	60	70	80	90	95
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Destek Süresi	OSB ve EB Dışı	2 Yıl	3 Yıl	5 yıl	6 Yıl	7 Yıl	10 Yıl
		OSB ve EB İçi	3 Yıl	5 yıl	6 Yıl	7 Yıl	10 Yıl	12 Yıl
Yatırım Yeri Tahsisi			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Faiz veya Kâr Payı Desteği***	TL Kredisi		YOK	YOK	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
	Döviz Kredisi				1 Puan	1 Puan	2 Puan	2 Puan
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 Yıl
Sigorta Primi Desteği			YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 Yıl
Taşınma Desteği****			YOK	YOK	YOK	VAR	VAR	VAR

*İmalat sanayine yönelik olarak Endüstri Bölgesinde gerçekleştirilen yatırımlar
**Kurumlar ve Gelir Vergisi
***"7 Ağustos 2019 tarihli ve 30855 Sayılı Resmi Gazete"'de yayınlanan "06/08/2019 tarih ve 1402 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı" ile "Faiz Desteği" ibaresi "Faiz veya Kâr Payı Desteği" olarak değiştirilmiştir.
****7 Ağustos 2019 tarihli ve 30855 Sayılı Gazete"'de yayınlanan "06/08/2019 tarih ve 1402 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı" ile getirilen geçici madde kapsamında 31/12/2020 tarihine kadar ilgili Karar'da belirtilen şartları taşıyan yatırımların, Karar'da belirtilen illere taşınması halinde uygulanır.
Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012 ve Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019'dan yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu teşvik paketi ile bölgesel teşvikler kapsamında uygulanan destek unsurları, oranları ve uygulama süreleri Tablo 2.10'da özet şeklinde gösterilmiştir. Mevcut teşvik paketi ile 2009'da yürürlüğe giren eski teşvik sisteminde sunulan bölgesel destek unsurlarına ek olarak "gelir vergisi stopajı desteği" ve "sigorta primi desteği" eklenmiş ve bölgesel yatırımlara sağlanan destek unsuru 7'den 9'a çıkarılmıştır. Bölgelerin potansiyelleri ve gelişmişlik düzeylerine göre belirlenen destek unsurları, Tablo 2.10'dan da görülebileceği gibi daha az gelişmiş bölgelere daha yoğun uygulanmıştır. Bu doğrultuda, gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği ve yatırım yeri tahsisi gibi teşvik araçları tüm bölgeler için uygulanırken, faiz veya kar payı desteği (3,4,5 ve 6. bölgeler), taşınma desteği (4,5 ve 6. bölgeler), gelir vergisi stopajı desteği ve sigorta primi desteği ise sadece görece daha az gelişmiş 6. bölgede ki yatırımlar için uygulanmaktadır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012).

3.3.1.3. Genel Teşvik Sistemi

"2012/3305 sayılı Karar" kapsamında yürürlüğe giren mevcut teşvik paketi ile "Genel Yatırım Teşvik Sistemi" uygulamasına devam edilmiş ve ilgili Karar'ın 4. Maddesi (2) bendinde kapsam ve destek unsurları belirlenmiştir. Genel Yatırım Teşvik Sistemi'nin kapsamına baktığımızda, asgari yatırım tutarlarının üzerinde olması şartıyla genel teşvik sisteminde teşvik edilemeyecekler ile aranan şartları sağlamayanlar hariç olmak üzere ülke çapında tüm yatırımları içermektedir. Bu teşvik sistemi ile belirtilen şartları sağlayan yatırımlara yönelik bölge ayrımı yapılmaksızın aşağıdaki destek unsurlarını sunulmuştur (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019):

- "KDV istisnası" ve "Gümrük Vergisi Muafiyeti",
- 6. bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için "gelir vergisi stopajı desteği" ve
- Tersanelerin gemi inşa yatırımları için ise "sigorta primi işveren hissesi desteği".

3.3.1.4. Stratejik Teşvik Uygulamaları

Mevcut teşvik sisteminin getirdiği yeniliklerden biri olan "Stratejik Teşvik Uygulaması" ithal bağımlılığı yüksek malların üretimini teşvik ederek, cari açığın

azaltılmasını amaçlamaktadır. Bir yatırımın stratejik yatırım olarak değerlendirilebilmesi için aşağıdaki kriterlerin tamamını sağlaması gerekmektedir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012):

- Asgari sabit yatırım tutarının 50 milyon TL'nin üzerinde olması,
- Yatırım konusu malın yurt içinde üretim kapasitesinin ithalattan az olması,
- Yatırım ile sağlanması beklenen katma değerin asgari %40 olması (rafineri ve petrokimya yatırımları için bu hüküm aranmaz)
- Yurt içinde üretimi olmayan ürünler hariç olmak üzere, son bir yıl içinde yatırım konusu malın toplam ithalat tutarının 50 Milyon ABD Dolarının üzerinde gerçekleşmiş olması.

Kamu kurum ve kuruluşlarının gerçekleştirdiği yatırımlar ile teşvik edilemeyeceği belirtilen yatırımlar, bu teşvik uygulaması kapsamında değerlendirilmemiş ve istisna tutulmuştur. Son olarak bu teşvik uygulaması kapsamında sağlanan destek unsurlarına bakıldığında; vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi ile faiz veya kâr payı desteği tüm bölgeler için uygulanırken, gelir vergisi stopajı desteği ile sigorta primi desteği 6. bölgedeki yatırımlar için, KDV iadesi ise 500 milyon TL üzerindeki bina-inşaat harcamaları için sunulmaktadır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019).

3.3.1.5. Öncelikli Yatırımların Teşviki

Mevcut teşvik paketi ile getirilen bir diğer değişiklik "Öncelikli Yatırım Konuları" uygulamasıdır. Bu uygulama ile belirli yatırım konuları öncelikli olarak değerlendirilmiş ve gerçekleştirildiği bölgeye bakılmaksızın 5. bölge destek unsurları ile teşvik edilmiştir. Ancak 6. bölge kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar, bulunduğu bölge destek unsurları ile teşvik edilmiştir."2012/3305 sayılı Karar" kapsamında öncelikli yatırım konusu olarak değerlendirilen yatırımlar, ilgili Karar'ın 17. maddesinde tahdidi olarak sayılmıştır.

3.3.2. Mevcut Teşvik Sistemi Destek Unsurları

2012/3305 sayılı Karar ile yürürlüğe giren mevcut teşvik sisteminde, eski teşvik paketinde 7 olan destek unsuru sayısı, "gelir vergisi stopajı desteği" ve "sigorta primi

işçi desteği" teşvik araçlarının da eklenmesi ile 9'a çıkarılmıştır. Ayrıca 7 Ağustos 2019 tarihli ve 30855 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "06/08/2019 tarih ve 1402 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı" ile getirilen geçici madde kapsamında 31/12/2020 tarihine kadar ilgili Karar'da belirtilen şartları taşıyan yatırımların, Karar'da belirtilen illere taşınması halinde "taşınma desteği" sunulmuştur.

Tablo 2.11. 2012/3305 Sayılı Karar Kapsamında Sunulan Destek Unsurları

Destek Unsurları	Büyük Ölçekli Yatırımlar	Bölgesel Teşvik Sistemi	Genel Teşvik Sistemi	Stratejik Yatırımların Teşviki	Öncelikli Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi	✓	✓		✓	✓
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	✓	✓	✓	✓	✓
Yatırım Yeri Tahsisi	✓	✓		✓	✓
Faiz veya Kar Payı Desteği		✓		✓	✓
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	✓	✓	✓	✓	✓
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği	✓	✓		✓	✓
KDV İadesi				✓	

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020a, s.9 ve Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012' den yazar tarafından oluşturulmuştur.

Destek unsurları, sistemin uygulamalarına göre farklılık arz etmektedir. Tablo 2.11'de görülebileceği gibi genel teşvik sistemi kapsamında "KDV istisnası", "gümrük vergisi muafiyeti", "sigorta primi işveren hissesi desteği" ve "gelir vergisi stopajı desteği" olmak üzere 4 adet destek unsuru sunulurken, bölgesel teşvik sistemi ile stratejik yatırımların teşviki için bu destek unsurlarına ek olarak "vergi indirimi", "sigorta primi işçi hissesi desteği", "faiz veya kar payı desteği" ile "yatırım yeri tahsisi" destek unsurları sunulmuştur. Stratejik yatırımların teşviki için ise, bölgesel uygulamalar için sunulan destek unsurlarının yanısıra "KDV iadesi" destek unsuru sunulmuştur. Ayrıca,

araştırma ve geliştirme ile çevreye yönelik yatay amaçlı yatırımlara "KDV istinası", "gümrük vergisi muafiyeti" ve "faiz veya kâr payı desteği" teşvikleri sunulmuştur. Bu yatırımların 6. bölge kapsamında gerçekleştirilmesi halinde ise ayrıca "gelir vergisi stopajı" ve "sigorta primi destekleri" de sunulmuştur.

"2012/3305 sayılı Karar" ile kümelenme yaklaşımı kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar için sunulan destek unsurlarına ayrıcalık tanınmıştır. Bu doğrultuda, ilgili Karar'ın ilk halinde bölgesel veya büyük ölçekli yatırımlardan, OSB içinde gerçekleştirilenler ile sektörel işbirliğine dayalı olarak gerçekleştirilenler (aynı sektörde faaliyet gösteren en az 5 gerçek/tüzel kişinin ortak olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilen ve ortak faaliyet gösterilen alanda entegrasyonu sağlayan yatırımlar) vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulunduğu bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde teşvik edilmiştir. Ancak bu yatırımların 6. bölgede gerçekleştirilmesi halinde bir alt bölge olmadığı için, sigorta primi işveren hissesi desteği, bölgede geçerli olan süreye iki yıl ilave edilmek, vergi indirimi desteği ise bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına beş puan ilave edilmek suretiyle uygulanmaktadır. 2016 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile endüstri bölgelerinde gerçekleştirilecek imalat sanayine yönelik yatırımlar da kapsama alınmıştır. Ayrıca 2019 yılında 3305 sayılı Karar'da değişiklik yapılarak "büyük ölçekli yatırımlar" teşvik mevzuatından çıkarılmıştır.

3.3.2.1. Gümrük Vergisi Muafiyeti

Eski ve yeni teşvik paketlerinde yer alan "gümrük vergisi muafiyeti", 2012/3305 sayılı Karar'ın 9. maddesinde ele alınmış olup, kapsam ve şartları belirlenmiştir. Bu doğrultuda, yatırım teşvik belgesi kapsamındaki yatırım malı makine-teçhizatın ithalatı, yatırım dönemi içinde kalmak şartıyla otomobil ve hafif ticari araç yatırımlarında monte edilmemiş haldeki aksam ve parçaların ithalatı ile gemi ve 50 metrenin üzerindeki yat inşasına yönelik yatırımlarda tekne kabuğu ithalatı, Gümrük Vergisi'nden muaf tutulmuştur (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012).

3.3.2.2. Katma Değer Vergisi İstisnası

KDV istisnası desteği, "3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu" gereğince, yatırım teşvik belgeleri kapsamında uygun görülen makine-teçhizatın ithali ve yerli teslimlerinin KDV'den istisna edilmesi şeklinde uygulanmıştır. 2017 yılında "2012/3305 sayılı Karar"'da yapılan değişiklik ile teşvik belgesi kapsamındaki yazılım ve gayri maddi hak satış ile kiralamaları da, "KDV İstisnası" destek unsurunun kapsamına alınmıştır. Bu destek unsuru, teşvik belgelerinin ya da teşvik belgesi kapsamında ki makine-teçhizatın devir işlemleri içinde uygulanmaktadır.

3.3.2.3. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

2012/3305 sayılı Karar kapsamında uygulanan bir diğer teşvik aracı "sigorta primi işveren hissesi desteğidir". Bu destek unsuru, tamamlanan teşvik belgelerinde kayıtlı istihdamın aşılmaması kaydıyla; komple yeni yatırımlar için belge kapsamında yapılan yatırım ile yaratılan, diğer yatırımlar için ise yatırımlarını tamamlamalarına müteakip yaratılan istihdamlar için ödenecek sigorta primi işveren hissesinin, asgari ücrete tekabül eden kısmının devlet tarafından karşılanması şeklinde uygulanmıştır. Bu destek unsurundan yararlanabilmek için projelerin tamamlanmış olması ve tamamlama vizelerinin yapılmış olması gerekmektedir. Yeni teşvik paketinin ilk halinde, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar ile bölgesel uygulamalar kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar bu destek unsurundan yararlanmıştır. Ancak yatırımların başladığı tarih ve yatırımın gerçekleştiği bölgeye göre destekten yararlanılacak süre farklılık arz etmiştir. 2013 yıl sonuna kadar başlanılan yatırımlar, 2014 yılı itibariyle başlanılan yatırımlara göre daha yoğun teşvik edilmiş ve yine 1. bölgeden daha az gelişmiş 6. bölgeye gidildikçe sigorta primi işveren hissesi desteği süresi artmıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012).

Yeni teşvik paketinde yapılan mevzuat düzenlemeleri ile birlikte bu destek unsurunun kapsam ve içeriğinde bir takım değişikler yapılmıştır. Bu doğrultuda yapılan en güncel değişiklik, 7 Ağustos 2019 tarihli ve 30855 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" dır. Bu karar ile birlikte "büyük ölçekli yatırımlar" teşvik mevzuatından çıkarılmış, dolayısıyla sigorta primi işveren hissesi desteğinin kapsamı stratejik

yatırımlar ve bölgesel uygulamalar kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar olarak değiştirilmiştir. Yine bu karar ile birlikte destek unsurunun içeriğinde de değişiklikler yapılmıştır. Son değişiklik ile "sigorta primi işveren hissesi desteği" uygulama süre ve azami oranları Tablo 2.12' de gösterilmiştir.

Tablo 2.12. Yeni Teşvik Sistemi Kapsamında Uygulanan Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Dağılımı

Bölgeler	**Bölgesel Teşvik Uygulamaları**		**Stratejik Yatırımlar**	
	Uygulama Süresi	Desteğin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	Uygulama Süresi	Desteğin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)
1	2 yıl	10	7 yıl	15
2	3 yıl	15	7 yıl	15
3	5 yıl	20	7 yıl	15
4	6 yıl	25	7 yıl	15
5	7 yıl	35	7 yıl	15
6	10 yıl	-	10 yıl	-

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012 ve değişiklerden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.12 incelendiğinde, bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında destekten yararlanma süresi daha az gelişmiş 6. bölgeye gidildikçe artmaktadır. Bu süreler boyunca yararlanılacak sigorta primi işveren destekleri, sabit yatırım tutarının her bir bölge için belirlenen oranlarını geçmeyecek şekilde uygulanmaktadır. Bu oran da uygulama süresi ile paralellik göstermekte ve daha az gelişmiş bölgeler için daha yüksek oranda uygulanmaktadır. Stratejik yatırımlar için bakıldığında ise bu destek 6. bölge için 10 yıl diğer bölgeler için ise 7 yıl süreyle uygulanmaktadır. Sunulacak desteğin azami tutarına bakıldığında ise 6. bölge için limit koyulmamışken, diğer bölgeler için sabit sermaye tutarının %15'i olarak belirlenmiştir. Ancak bu %15'lik kısıtlama "Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı" kapsamında desteklenecek stratejik yatırımlar için uygulanmamaktadır.

Sonuç olarak bu destek unsuru ile yatırımcıların işletme dönemi itibariyle iş gücü maliyetlerinin azaltılması amaçlanmaktadır. Örneğin, 6. bölge kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar için destek süresi 10 yıl (şayet OSB içinde ise 12 yıl) olacak ve yaratılacak her bir ilave istihdam için 120 ay (şayet OSB içinde ise 144 ay) boyunca

ödenecek sigorta primi işveren hissesinin, asgari ücrete tekabül eden kısmı devlet tarafından karşılanacaktır.

3.3.2.4. Faiz veya Kâr Payı Desteği

2012 yılında yürürlüğe koyulan teşvik paketinin ilk halinde "faiz desteği" adı altında sunulan bu destek unsuru, 2019 yılında yapılan mevzuat düzenlemesi ile "faiz veya kâr payı desteği" olarak değiştirilmiştir. "Faiz veya kâr payı desteği" teşvik aracı, talep edilmesi halinde bölgesel uygulamalar kapsamındaki yatırımlar (1 ve 2. bölgeler hariç diğer bölgeler), stratejik yatırımlar, Ar-Ge ve çevreye yönelik yatırımlar için uygulanmıştır. Bu destek aracı, kapsam dâhilindeki yatırımlar için bankalardan kullanacakları kredilerin teşvik belgelerinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'inde kadar ödeyecekleri faiz ya da kâr payının, kullanılan kredinin TL ya da döviz kredisi olup olmadığına bağlı olarak farklı oranlarda bütçe kaynaklarından karşılanmasıdır. Bu oranlar bölgesel uygulamalar kapsamında incelendiğinde; 3 ve 4. bölgelerde gerçekleştirilecek yatırımlarda TL kredileri için sırasıyla 3 ve 4 puan, döviz ya da dövize endeksli krediler için ise 1 puan şeklinde uygulanırken, 5 ve 6. bölgelerde gerçekleştirilecek yatırımlarda ise TL kredileri için sırasıyla 5 ve 7 puan, döviz ya da dövize endeksli krediler için ise 2 puan şeklinde uygulanmaktadır (Bakınız Tablo 2.13). Ar-Ge ve çevreye yönelik yatırımlar için herhangi bir bölge ayrımına gidilmemiş ve TL kredileri için 5 puan, döviz ya da dövize endeksli krediler için ise 2 puan olarak uygulanmıştır. Stratejik yatırımlara baktığımızda, 2019 yılında yapılan değişiklik ile "Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı" kapsamında gerçekleştirilen stratejik yatırımlar ve diğer stratejik yatırımlar şeklinde ayrıma gidilmiştir. Program kapsamında ki stratejik yatırımlar, diğer stratejik yatırımlara göre daha yüksek destek oranları ile teşvik edilmiştir.

Bu teşvik aracı ile sağlanacak azami destek tutarlarına baktığımızda, stratejik yatırımlardan "Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı" kapsamında olanlar için sabit yatırım tutarlarının %70'ini, diğer stratejik yatırımlarda ise sabit yatırım tutarının %5'ini aşmaması kaydıyla 50 Milyon TL'yi geçemezken, Ar-ge ve çevreye yönelik yardımlarda 1 Milyon TL'yi geçememektedir. Bölgesel uygulama kapsamındaki yatırımlar için ise azami faiz veya kâr payı desteği Tablo 2.13'den görülebileceği gibi 1- 1,8 Milyon TL arasında belirlenmiştir.

Tablo 2.13. Yeni Teşvik Sistemi Kapsamında Uygulanan Faiz veya Kâr Payı Destek Oranları ve Azami Destek Tutarları

Yatırımlar			Destek Oranı		Azami Destek Tutarı (Bin TL)
			TL Kredisi	Döviz Kredisi	
Ar-Ge ve Çevre			5 Puan	2 Puan	1.000
Stratejik Yatırımlar	TOSHP* kapsamındaki stratejik yatırımlar	Yatırım konusu ürün yüksek teknoloji seviyesinde olanlar	10 Puan	2 Puan	SYT**'nin %20'si ve azami 50.000
		TOSHP kapsamındaki diğer yatırımlar	8 Puan	2 Puan	
	TOSHP kapsamında olmayan diğer stratejik yatırımlar		5 Puan	2 Puan	SYT'nin %5'i ve azami 50.000
Bölgesel Yatırımlar	3.Bölge kapsamındaki yatırımlar		3 Puan	1 Puan	1.000
	4.Bölge kapsamındaki yatırımlar		4 Puan	1 Puan	1.200
	5.Bölge kapsamındaki yatırımlar		5 Puan	2 Puan	1.400
	6.Bölge kapsamındaki yatırımlar		7 Puan	2 Puan	1.800

* TOSHP: Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı
** SYT: Sabit Yatırım Tutarı
Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012 ve değişiklerden yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.2.5. Vergi (Kurumlar/Gelir Vergisi) İndirimi

Mevcut teşvik paketi kapsamında sunulan vergisel teşvik araçlarından biri olan "vergi indirimi", yatırımcının tabi olduğu verginin türüne göre gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarlarına ulaşıncaya kadar indirimli olarak uygulanmasıdır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020, s.12). Bu destek unsuru, mevcut teşvik paketinin ilk halinde bölgesel uygulamalar kapsamındaki yatırımlar, büyük ölçekli yatırımlar ve stratejik yatırımlar için uygulanmıştır. Bu doğrultuda, kapsam dâhilindeki yatırımlardan 2013 yılsonuna kadar başlanılanlar, bu tarihten sonra başlanılacak yatırımlara göre daha yüksek vergi indirim ve katkı oranları ile teşvik edilmiştir. Yine bölgesel uygulama açısından bakıldığında daha az gelişmiş bölgeler diğerlerine nazaran daha yüksek oranlar ile teşvik edilmiştir.

Mevcut teşvik sisteminin yasal dayanağı olan "2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımı Hakkındaki Karar" da 2019 yılında önemli düzenlemeler yapılmış ve bu destek unsurunun kapsam ve içeriğinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak

"vergi indirimi" destek unsurunun kapsamına bakıldığında, büyük ölçekli yatırımlar kapsamdan çıkarılmıştır. Destek unsurunun içeriğine bakıldığında ise vergi indirim ve yatırıma katkı oranları değiştirilmiştir.

Tablo 2.14. 2012/3305 Sayılı Karar Kapsamında Uygulanan Vergi İndirimi ve Yatırıma Katkı Oranları

Bölgesel Teşvik Uygulamaları Kapsamında Gerçekleştirilen Yatırımlar		
Bölgeler	**Yatırıma Katkı Oranı (%)**	**Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)**
1.Bölge	15	50
2.Bölge	20	55
3.Bölge	25	60
4.Bölge	30	70
5.Bölge	40	80
6.Bölge	50	90

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019

Vergi indirimi destek unsuru bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılaştırılarak uygulanmaktadır. Tablo 2.14'de görüleceği gibi 1.bölge için vergi indirimi oranı %50, yatırıma katkı oranı %15 olarak uygulanırken, en az gelişmiş illeri içeren 6. bölgede vergi indirimi oranı %90, yatırıma katkı oranı ise %50 olarak uygulanmaktadır. Stratejik yatırımlar için ise bölge ayrımına gidilmemiş ve tüm bölgeler için vergi indirim oranı %90, yatırıma katkı oranı ise %50 olarak uygulanmaktadır. Ayrıca "2012/3305 sayılı Karar"'ın geçici 8. maddesi gereğince, imalat sanayiine (US-97 Kodlu;15-37) yönelik olarak 01.01.207-31.12.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları "vergi indirimi" destek unsuru açısından ayrıcalıklı tutulmuştur. Bu doğrultuda yatırıma katkı oranı her bölgede geçerli olan oranlara 15 puan eklenmesi suretiyle, vergi indirim oranı tüm bölgeler için %100 oranında ve yatırıma katkı tutarının yatırım döneminde kullanılabilecek oranı ise %100 olarak uygulanacaktır.

Son olarak bu destek unsurundan yararlanamayacak istisnalara bakıldığında; arsa, arazi, royalti, yedek parça ile amortismana tabi olmayan diğer harcamalar indirimli vergilendirme uygulamasından yararlanamayacaktır. Ayrıca indirimli vergi oranları, stopaj suretiyle yapılan vergilendirmeler için de uygulanmamaktadır. Yine finans ve sigortacılık alanlarında faaliyette bulunan kurumlar ve iş ortaklıkları ile bazı kanunlarda düzenlenen Yap-İşlet ve Yap-İşlet-Devret modelleri ile yapılan yatırımlar

da bu destek unsurundan yararlanamayacaktır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012).

3.3.2.6. Gelir Vergisi Stopajı Desteği

Mevcut teşvik paketinin getirdiği yeniliklerden birisi olan "gelir vergisi stopajı desteği", teşvik belgesi kapsamındaki yatırımlar ile yaratılacak ilave istihdamlar için ödenecek gelir vergisi stopajının, asgari ücrete tekabül eden kısmının 10 yıl süreyle tahakkuk eden vergiden terkin edilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Bu destek unsuru, 2012/3305 sayılı Karar'ın 14. maddesinde düzenlenmiş olup, bu karar gereğince altıncı bölgede gerçekleştirilen yatırımlar için düzenlenecek teşvik belgeleri için uygulanmaktadır. Ayrıca 2019 yılında yapılan değişiklik ile bu destek unsuru, "Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı" kapsamında desteklenecek stratejik yatırımlar için, yatırım konusu ürün ileri teknoloji seviyesinde ise azami 500, diğerleri için ise azami 300 çalışan için uygulanmaktadır. Yatırımların tamamlanamaması ya da teşvik belgelerinin iptali durumunda, "gelir vergisi stopajı desteği" nedeniyle terkin edilmiş olan vergi, gecikme faizliyle birlikte tahsil edilmektedir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019).

3.3.2.7. Yatırım Yeri Tahsisi

Mevcut teşvik paketi kapsamında sunulan bir diğer destek unsuru ise yatırım yeri tahsisidir. Bu destek unsuru ile yatırım kararlarının hızlandırılması amaçlanmış ve bu doğrultuda yatırım sürecinin başında kısmen veya tamamen bedelsiz yer tahsis edilerek, yatırımcıların başlangıç maliyetleri düşürülmüştür (Ekonomi Bakanlığı, 2013, s.34). Bu destek unsuru, 2012/3305 sayılı Karar'ın ilk halinde, teşvik belgesi düzenlenen büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşviklerden yararlanan yatırımları kapsamış ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenecek usul ve esaslar doğrultusunda uygulanmıştır. Ancak ilgili Karar'da 2019 yılında değişiklik yapılarak, "büyük ölçekli yatırımlar" kapsam dâhilinden çıkarılmıştır. Ayrıca, destek unsurunun uygulama usul ve esaslarını belirleme yetkisi Maliye Bakanlığı'ndan alınarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na (Milli Emlak Genel Müdürlüğü) verilmiştir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019).

Bu destek unsurundan yararlanamayacak istisnalara bakıldığında arsa, arazi, royalti, yedek parça ile amortismana tabi olmayan diğer harcamalar, indirimli vergilendirme uygulamasından yararlanamayacaktır. Ayrıca finans ve sigortacılık alanlarında faaliyette bulunan kurumlar ve iş ortaklıkları ile bazı kanunlarda düzenlenen Yap-İşlet ve Yap-İşlet-Devret modelleri ile yapılan yatırımlar da bu destek unsurundan yararlanamayacaktır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012).

3.3.2.8. Sigorta Primi İşçi Desteği

Mevcut teşvik paketi ile sunulmaya başlanan destek unsurundan bir diğeri sigorta primi desteğidir. Bu destek unsuru, tamamlanan teşvik belgelerinde kayıtlı istihdamın aşılmaması kaydıyla, kapsam dâhilindeki yatırımlar ile sağlanan ilave istihdamlar için işveren tarafından SGK' ya ödenecek sigorta primi işçi hissesinin, asgari ücrete tekabül eden kısmının, işveren adına devlet tarafından karşılanması şeklinde uygulanmaktadır. 6. bölgede gerçekleştirilecek stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında yürütülen yatırımlar için sunulan bu destek unsuru, tamamlama vizelerinin yapılmasını takip eden 10 yıllık bir süre için uygulanmaktadır. Ayrıca, 2019 yılında yapılan mevzuat düzenlemesi ile bu destek unsurunun kapsamına "Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı" doğrultusunda desteklenecek yatırımlarda eklenmiştir. Bu doğrultuda, 6. bölge dışındaki bölgelerde gerçekleştirilecek stratejik yatırımlardan; yatırım konusu ürün yüksek teknoloji seviyesinde olanlar için 7 yıl, diğerleri için ise 5 yıl süreyle "sigorta primi desteği" sunulması sağlanmıştır.

3.3.2.9. KDV İadesi

"KDV iadesi" destek unsuru, stratejik yatırımlardan sabit yatırım tutarı 500 Milyon TL' yi geçenleri kapsamakta olup, bu yatırımlar doğrultusunda bina ve inşaat harcamaları için tahsil edilecek KDV'nin devlet tarafından iade edilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Bina ve inşaat harcamalarının doğası gereği çok fazla harcama kalemi içermesi ve bundan dolayı bu harcamaların takibinin zor olması gibi nedenlerden dolayı "KDV iadesi" destek unsurunun uygulama alanı oldukça dar tutulmuştur. Yatırımcılar için önemli bir finansman imkânı sağlayan bu destek unsuru, "25.10.1984 tarih ve 3065 sayılı KDV Kanunu" nun Geçici 30. Maddesi kapsamında

yürütülmüştür (Ekonomi Bakanlığı, 2013, s.38).2017 yılında yapılan yasal düzenleme ile 2012/3305 sayılı Karar'a geçici bir madde eklenmiş ve imalat sanayiine (US-97 Kodlu;15-37) yönelik olarak 01.01.2017-31.12.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilecek bina ve inşaata yönelik yatırım harcamaları için de "KDV iadesi" destek unsuru sunulmuştur. Bu maddenin uygulanma süresi, 2017 ve 2019 yıllarında yapılan değişiklikler ile uzatılmıştır.

3.3.2.10. Taşınma Desteği

2009 teşvik paketinde uygulanan destek unsurlarından biri olan taşınma desteği, "2012/3305 sayılı Karar" ile yürürlüğe giren mevcut teşvik paketinin ilk halinde yer almamıştır. Ancak ilgili Karar'a, 7 Ağustos 2019 tarihli ve 30855 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "06/08/2019 tarih ve 1402 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı" ile geçici bir madde eklenmiş ve bu destek unsuru teşvik paketinin kapsamına dâhil edilmiştir. Taşınma desteği, 1 ve 2. bölgeler kapsamında hazır giyim ile deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelere ait makine-teçhizatın, 2020 yılsonuna kadar Tablo 2.15'de belirtilen illere taşınması suretiyle yapılacak yatırımlara, asgari 100 kişi istihdam sağlaması şartıyla sunulmaktadır.

Tablo 2.15. 2012/3305 sayılı Karar'da Sunulan Taşınma Desteğinin Kapsamı ve Uygulama Süreleri

Bölgeler ve İller	Yatırım Yeri Tahsisi	Sigorta Primi İşveren Hissesi	Sigorta Primi Desteği	Gelir Vergisi Stopajı Desteği
4.Bölge- Elazığ, Malatya, Sivas	OSB ve EB Dışı	3	-	-
	OSB ve EB İçi	3	3	
5.Bölge-Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Kilis, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli, Yozgat	OSB ve EB Dışı	4	-	-
	OSB ve EB İçi	4	4	
6.Bölge-Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Van		5	5	10

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019.

Şartları sağlayan yatırımlara taşınma desteği olarak; sigorta primi işveren hissesi desteği, sigorta primi desteği ile gelir vergisi stopajı desteği teşvikleri sunulmaktadır.

Bu teşviklerden hangilerinin sunulacağı, yatırımların taşındığı bölgeler ile yatırımların OSB ve EB içinde ya da dışında gerçekleştirilmesine göre değişmektedir. Tablo 2.15'den de görülebileceği gibi yatırımlar; 4. bölgede bulunan 3 il ile 5. bölgede bulunan 14 ilde OSB ve EB içine taşınması halinde "sigorta primi işveren hissesi desteği" ile "sigorta primi (işçi) desteği" teşviklerinden yararlanabilecek iken, gelir vergisi stopajı desteğinden yararlanamayacaktır. Ancak, 6. Bölgede bulunan 15 ile taşınması halinde ise sigorta primi işveren hissesi desteği ile sigorta primi (işçi) desteğine ek olarak gelir vergisi stopajı destek unsuruyla da teşvik edilecektir. Yine bu destek unsurlarının uygulama sürelerine baktığımızda yatırımların taşınacağı iller itibariyle farklılık arz etmekte olup, 4. bölge kapsamındaki illere taşınan yatırımlar için sunulan destekler üç yıl, 5. bölge kapsamındaki illere taşınan yatırımlar için sunulan destekler ise dört yıllık bir süre için uygulanmaktadır. 6. bölgeye taşınacak yatırımlar için, sigorta primi işveren hissesi desteği ile sigorta primi desteği beş yıl, gelir vergisi stopajı desteği ise on yıl uygulanmaktadır (Bakınız Tablo 2.15).

3.3.3. Mevcut Teşvik Sistemine Ek Olarak Uygulanan Teşvikler

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, yerli ya da yabancı sermayeli firmaların ülkemizde gerçekleştirmeyi düşündüğü yatırım projelerini, 2012 yılında uygulanmaya başlayan mevcut yatırım teşvik sisteminin yanı sıra "2016/9495 Sayılı Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar" ve "2018/11201 Sayılı Cazibe Merkezleri Programı Kapsamında Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Karar" kapsamında olmak üzere üç ana teşvik programı ile desteklemektedir (Köseoğlu, 2019, s.56).

3.3.3.1. Proje Bazlı Teşvik Sistemi

Ülkemizde yatırımlar, "2012/3305 sayılı Karar" kapsamında uygulanan mevcut teşvik sisteminin yanısıra, 2016 yılında yürürlüğe giren ve yatırımların proje bazlı olarak desteklendiği bir uygulama ile teşvik edilmektedir. Belirli yatırımları proje bazında destekleyen bu teşvik paketi,"2016/9495 sayılı Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı" ile yürürlüğe girmiştir. Bu Karar ile birlikte; ülkemizin mevcut durumunda ya da gelecekte ortaya çıkabilecek kritik ihtiyaçlarını karşılayabilmek, arz güvenliğini sağlamak ile dışa bağımlılığı azaltmak

ve teknolojik dönüşümü gerçekleştirmek gibi amaçlar için Ar-Ge yoğun, yenilikçi ve katma değeri yüksek yatırımların proje bazında desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda desteklenmesi uygun görülen projeler için Tablo 2.16'de gösterilen teşvik araçları sunulmuştur (Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar, 2016).

Tablo 2.16. Proje Bazlı Teşvik Sistemi Kapsamında Sunulan Teşvik Araçları ve Türleri

Vergisel Teşvikler	**İstihdam Teşvikleri**	**Finansman Teşvikleri**	**Yatırım Yeri ile İlgili Teşvikler**	**Diğer Teşvikler**
KDV İstisnası	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Enerji Desteği	Altyapı Desteği	Kamu Alım Garantisi
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Gelir Vergisi Stopajı Desteği	Faiz veya Kâr Payı Desteği	Yatırım Yeri Tahsisi	İzin, Tahsis, Ruhsat, Lisans ve Tescil Kolaylığı **
Vergi İndirimi veya İstisnası	Nitelikli Personel Desteği	Sermaye Katkısı		
KDV iadesi		Hibe Desteği*		

*Bu teşvik aracı, "07/08/2019 tarihli ve 30855 Resmi Gazete'de" yayınlanan "1403 sayılı Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" ile eklenmiştir.
**Karar'ın ilk halinde "İzin, Tahsis, Ruhsat, Lisans ve Tescil Kolaylığı veya İstisnası" şeklinde iken, "07/08/2019 tarihli ve 30855 Resmi Gazete'de" yayınlanan "1403 sayılı Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" ile "veya istinası" ibaresi metinden çıkarılmıştır.
Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020b, s. 4 ve Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 2019'dan yazar tarafından oluşturulmuştur.

Proje bazlı teşvik sistemi ile mevcut teşvik paketinde uygulanan destek unsurlarına ek olarak, "nitelikli personel desteği", "enerji desteği", "hibe desteği", "sermaye katkısı", "altyapı desteği", "kanunlarla getirilen izin, tahsis, ruhsat, lisans ve tesciller ile diğer yasal ve idari süreçlerde kolaylaştırıcı düzenleme yapılması" ve "kamu alım garantisi" gibi yeni teşvik araçları da sunulmuştur. 2016/9495 sayılı Karar'ın ilk halinde projelerin bu teşviklerden yararlanabilmeleri için asgari sabit yatırım tutarlarının 100 Milyon ABD Doları olması gerekmekteydi. Ancak 2019 yılında ilgili Karar'da değişiklik yapılmış olup, asgari sabit yatırım tutarları; öncelikli olarak belirlenen ürünlerin üretimine yönelik olan ve "Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı"

kapsamında desteklenecek yatırımlar için 50 Milyon TL, diğer yatırımlar için ise 500 Milyon TL olarak belirlenmiştir.

3.3.3.2. Cazibe Merkezleri Programı Kapsamında Teşvikler

Diğer bölgelere nazaran az gelişmiş bölgelerde yatırımların cazip hale getirilmesi suretiyle istihdamın, üretimin ve ihracatın arttırılması ve bölgeler arası dengesizliklerin azaltılması gibi amaçlara yönelik yatırımlar ülkemizde her dönemde desteklenmiştir. Bu doğrultuda, 2016 yılında Resmi Gazete'de yayımlanan 678 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile "Cazibe Merkezleri Programı" uygulamaya koyulmuştur. 2017 yılında ise uygulamaya ilişkin usul ve esaslar 2016/9596 sayılı Karar ile belirlenmiştir. Son olarak 2018 yılında "2018/11201 sayılı Cazibe Merkezleri Programı Kapsamında Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Karar" ile 2016 yılındaki düzenleme yürürlükten kaldırılmış ve "Cazibe Merkezleri Programı" yeniden düzenlenerek yürürlüğe tekrar koyulmuştur. Bu teşvik uygulamasının kapsamı Şekil 2.3'de belirtilen 23 ilden oluşmaktadır. Bu illerde özel sektör tarafından 2020 yılsonuna kadar gerçekleştirilecek imalat sanayi yatırımları ile çağrı merkezi ve veri merkezi yatırım projeleri teşviklerden yararlanmaktadır.

Şekil 2.3. Cazibe Merkezi Programı Kapsamında İller
Kaynak: Şahin, 2019, s. 57.

"Cazibe Merkezleri Programı" kapsamında sunulacak desteklerin koşulları, 2018 yılında yürürlüğe koyulan Karar'ın 4. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre İmalat sanayi kapsamındaki yatırımlar için; Tunceli, Bayburt, Ardahan, Gümüşhane, Iğdır ve Erzincan illerinde 2 Milyon-TL, Hakkari, Bingöl, Kars, Siirt, Bitlis, Muş ve Şırnak illerinde 4 milyon TL, Ağrı, Batman, Elazığ, Adıyaman, Erzurum, Malatya, Mardin, Van, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde ise 5 milyon TL asgari sabit yatırım

tutarı şartı aranmaktadır. Ayrıca, çağrı merkezi yatırımları için asgari 200 kişilik istihdam, kapsama dâhil edilen çağrı merkezileri için ise 5.000 m² beyaz alan ihtiva etmesi gerekmektedir (Cazibe Merkezleri Programı Kapsamında Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Karar, 2018).

Bu teşvik uygulaması kapsamında sunulan destek unsurlarına bakıldığında, 2018 yılında uygulamaya başlanan mevcut program ile birlikte önemli değişiklikler yapılmıştır. Bir önceki program "yatırım ve üretim destek paketi", "üretim tesisi destek paketi", "çağrı merkezi destek paketi" ve "veri merkezi yatırım ve enerji destek paketi" olmak üzere 4 destek paketinden oluşmaktaydı. Ancak, mevcut program kapsamında uygun görülen yatırımlara ise, "enerji desteği" destek unsurunun yanısıra, "2012/3305 sayılı Karar" kapsamında 6 ncı bölge için sağlanan destek unsurları ile teşvik edilmektedir. Örneğin, kapsam dâhilindeki iller arasında yer alan; Elazığ ve Erzincan illeri 2012/3305 sayılı Kararda 4.bölge içerisinde, Tunceli ve Bayburt illeri ise 5. bölgede yer almış olmalarına rağmen, bu program kapsamında yapılacak yatırımlar için 6. bölge destekleri uygulanacaktır.

4. TÜRKİYE'DE UYGULANAN BÖLGESEL TEŞVİK TEDBİRLERİNİN KASTAMONU ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, birinci ve ikinci bölümde kavramsal çerçevesi ve Türkiye'deki gelişimi literatüre dayalı olarak incelenen teşvik tedbirleri, Kastamonu ili ölçeğinde incelenecektir. Kastamonu İlinin "2009/3305 sayılı" ve "2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar" kapsamında uygulanan teşvik sistemlerindeki yeri değerlendirilecek ve bu kararlar kapsamında Kastamonu'da yararlanılan teşvik unsurları, "Sanayi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü" nden alınan veriler doğrultusunda karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında "2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" ile yürürlüğe giren teşvik sistemi "eski teşvik sistemi", "2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" ile yürürlüğe giren teşvik sistemi ise "yeni ya da mevcut teşvik sistemi" olarak adlandırılacaktır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada yatırım ve teşvik kavramları, teşviklerin sınıflandırılması, teşviklerin sosyal ve ekonomik amaçları, etkin bir teşvik sisteminin taşıması gereken özellikler, teşvik uygulama araçları ile teşviklerin Türkiye'deki ve uluslararası ölçekteki uygulamaları literatüre dayalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Türkiye'de uygulanan eski ve mevcut bölgesel teşvik tedbirlerinin Kastamonu ili özelinde karşılaştırmalı bir analizini yapmaktır. Bu bağlamda, Türkiye'de uygulanan eski teşvik sistemi ve yeni teşvik sistemi kapsamında Kastamonu ilinde uygulanan yatırım teşvik tedbirleri, alınan belge sayıları, istihdam ve sabit sermaye yatırımları verileri dikkate alınarak yıllara, destek sınıflarına, sektörlere, yatırımın cinsine ve aynı bölgede yer alan diğer illere göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Ayrıca bu çalışma ile Kastamonu'da faaliyet gösteren yatırımcılara, iş çevrelerine, kurumlara ve ilerleyen zamanlarda bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

4.2. Kastamonu İlinin Eski ve Yeni Yatırım Teşvik Sistemindeki Yerinin Karşılaştırılması

Bölgeler arasındaki adaletsizliği ortadan kaldırmak ve yatay eşitliği sağlamak amacıyla 2009 yılında yürürlüğe giren eski teşvik sisteminde, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması-Düzey 2 bölgeleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre 4 farklı bölgeye ayrılmıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009). Kastamonu İlinin Çankırı ve Sinop ile oluşturduğu TR-82 Bölgesi eski teşvik sisteminde 4. bölgede yer almıştır. "2009/15199 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı" ile uygulamaya koyulan Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında Kastamonu' da sunulan destek unsurları ve destek tutarları Tablo 3.1' de gösterilmiştir.

Tablo 3.1. "2009/15199 Sayılı Karar" Kapsamında Kastamonu İli Bölgesel Teşvik Uygulamaları

DESTEK UNSURLARI		DESTEK TUTARLARI
Gümrük Vergisi Muafiyeti*		Var
KDV İstisnası*		Var
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	25 - 60**
	İndirim Oranı (%)	80 - 90**
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		5 Yıl -7 Yıl**
Yatırım Yeri Tahsisi		Var
Faiz Desteği	TL Cinsinden Krediler	5 Puan
	Döviz Kredileri ve Dövize Endeksli Krediler	2 Puan
	Azami Destek Tutarı	500.000-TL

* Destek unsurundan yararlanılabilmesi için asgari sabit sermaye tutarının beşyüzbin TL olması gerekmektedir.
**31/12/2010 tarihine kadar başlanılan yatırımlar için uygulanmaktadır.
Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009'dan yazar tarafından hazırlanmıştır.

2009 yılında yürürlüğe giren eski teşvik sisteminin bölgesel adaletsizliği ortadan kaldırma konusunda yetersiz olması nedeniyle 2012 yılında "3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı" ile şu an halen kullanılmakta olan mevcut yatırım teşvik sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Mevcut teşvik sistemi ile birlikte 4 olan bölge sayısı 6'ya

çıkarılmıştır. Ayrıca görece daha az kalkınmış bölgelere sunulacak destek miktarları, gelişmiş bölgelere sunulacak desteklere kıyasla yükseltilmiştir (Acar ve Çağlar, 2012, s. 2-3). Kastamonu, yeni teşvik sisteminde benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip 16 ille beraber 4. bölgede yer almaktadır. "2012/3035 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı" ile uygulamaya koyulan mevcut Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında Kastamonu' da sunulan destek unsurları ve destek tutarları ise Tablo 3.2' de gösterilmiştir.

Tablo 3.2. "2012/3035 Sayılı Karar" Kapsamında Kastamonu İli Bölgesel Teşvik Uygulamaları

DESTEK UNSURLARI			**DESTEK TUTARLARI**
Gümrük Vergisi Muafiyeti			Var
KDV İstisnası			Var
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB Dışı	30
		OSB İçi	40
	İndirim Oranı (%)	OSB Dışı	70
		OSB İçi	80
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Destek Süresi	OSB Dışı	6 Yıl
		OSB İçi	7 Yıl
	Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB Dışı	25
		OSB İçi	35
Yatırım Yeri Tahsisi			Var
Faiz veya Kar Payı Desteği*	TL Cinsinden Krediler		4 Puan
	Döviz Kredileri ve Dövize Endeksli Krediler		1 Puan
	Azami Destek Tutarı		1.200.000-TL**

* "7 Ağustos 2019 tarihli ve 30855 Sayılı Resmi Gazete"'de yayınlanan "06/08/2019 tarih ve 1402 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı" ile "Faiz Desteği" ibaresi "Faiz veya Kâr Payı Desteği" olarak değiştirilmiştir.
** **"**2012/3035 Sayılı Karar"ın ilk halinde altıyüzbin TL olan azami destek tutarı "2018/11930 Sayılı Karar" ile birmilyonikiyüzbin TL olarak değiştirilmiştir.
Kaynak: T.C Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, s.6 ve Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2012' den yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kastamonu İli eski ve mevcut teşvik sistemlerinde 4. bölgede yer almıştır. Eski ve yeni mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu'da sunulan destek aracı sayısı değişmemiştir. Bu teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu'da sağlanan bölgesel destek unsurları değerlendirildiğinde değişikliklerden biri OSB'lerde gerçekleştirilen yatırımlar için olmuştur. Bu doğrultuda Kastamonu Organize Sanayi Bölgesi'nde gerçekleştirilecek yatırımlar, bir alt bölge olan 5. bölge de uygulanan destek oranları

ile teşvik edilmektedir. Diğer bir değişiklik ise sunulan teşvik araçlarından biri olan vergi indirimlerinde gerçekleşmiştir. Eski teşvik sisteminde vergi indirimlerinin yatırıma katkı oranı yüzde 25 iken yeni teşvik sistemi ile birlikte bu oran OSB dışı yatırımlar için yüzde 30'a, OSB içi yatırımlar için ise yüzde 40'a çıkarılmıştır. Aynı şekilde, sigorta primi işveren hissesi desteğinin 5 yıl olan uygulama süresi yeni teşvik sistemi ile birlikte OSB dışı yatırımlar için 6 yıla, OSB içi yatırımlar için ise 7 yıla çıkarılmıştır.

Bölgesel destek unsurlarından bir diğeri olan "faiz desteği" ise eski sistemde TL cinsinden krediler için 5 puan şeklinde uygulanmakta iken yeni sistem ile birlikte 4 puana indirilmiştir. Aynı şekilde döviz kredileri ve dövize endeksli krediler için uygulanan faiz desteği 2 puandan 1 puana indirilmiştir.

Bölgesel teşvik tedbirleri kapsamında yapılacak olan yatırımlar için proje bazında sağlanacak "faiz veya kar payı desteği" eski teşvik sisteminde beş yüz bin TL' yi geçemezken, yeni teşvik sistemi ile sağlanacak azami tutar 2018 yılında yapılan değişiklik ile bir milyon iki yüz bin TL'ye çıkarılmıştır.

4.3. Türkiye'de Uygulanan Eski ve Mevcut Bölgesel Teşvik Tedbirlerinin Kastamonu İli Ölçeğinde Karşılaştırmalı Analizi

Bu başlık altında eski teşvik sistemi ile mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu İlinde yürütülen teşviklerin uygulama sonuçları; yıllara, destek sınıflarına, sektörlere, yatırımların cinsine ve Kastamonu İlinin içinde bulunduğu 4. bölge illerine göre karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu doğrultuda, eski teşvik sisteminin uygulandığı 01.08.2009-31.05.2012 tarihleri ile yeni teşvik sisteminin uygulandığı 01.07.2012-30.04.2015 tarihleri arasındaki 30 aylık dönemler karşılaştırılacaktır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde eski teşvik sisteminin uygulandığı 01.08.2009-31.05.2012 tarihleri arasındaki dönem "eski dönem", yeni teşvik sisteminin uygulandığı 01.07.2012-30.04.2015 tarihleri arasındaki dönem ise "yeni dönem" olarak adlandırılacaktır.

4.3.1. Yıllara Göre Değerlendirme

Tablo 3.3. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yıllara göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)	BELGE BAŞINA İSTİHDAM	BELGE BAŞINA SABİT SERMAYE YATIRIMI
2009*	11	230	69	20,91	6,27
2010	32	2.005	293	62,66	9,16
2011	15	796	87	53,07	5,80
2012**	13	239	41	18,38	3,15
TOPLAM	**71**	**3.270**	**490**	**46,06**	**6,90**

* 2009 yılı için son 5 aylık veriler kullanılmıştır.
** 2012 yılı için ilk 5 aylık veriler kullanılmıştır.
Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3.3 teki veriler analize tabi tutulduğunda yatırım teşvik belgesi sayısı 2009'un son 5 ayında 11 iken 2010 yılında 32 olarak gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak istihdam edilen kişi sayısı 230'dan 2.005'e yükselmiş, sabit yatırım tutarı 69 milyon TL'den 293 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Bu rakamlar belge başına istihdam ve belge başına sabit sermaye yatırımı oranlarının da 2010 yılında 2009 yılının son 5 ayına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Eski teşvik sistemi kapsamında sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için 12 aylık verilerin kullanıldığı 2010 ve 2011 yıllarını incelemek daha doğru olacaktır. Bu bağlamda 2011 yılında bir önceki yıla göre yatırım teşvik belgesi adedinde %47 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum istihdam sayısına da yansımış 2010 yılında 2.005 olan istihdam edilen kişi sayısı %39.7 düşüş ile 2011 yılında 796'ya düşmüştür. Sabit yatırım tutarındaki düşüş ise 2010-2011 döneminde %29.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum belge başına istihdam ve sabit sermaye yatırımı oranlarında belirgin bir düşüşe sebep olmuştur. Eski teşvik sistemi kapsamında 34 aylık dönemde toplam belge sayısı 71 olmuştur. Bu rakamın %45'i 2010 yılına aittir. Eski teşvik sistemini özelinde 2010 yılının tüm başlıklarda öne çıktığı görülmektedir. Bu durum 2009 yılında teşvik sisteminde yapılan köklü değişikliklerin, takip eden 2010 yılında paydaşlar tarafından daha iyi anlaşıldığı ve uygulandığı şeklinde yorumlanabilir. Belge başına istihdam ve belge başına sabit

sermaye yatırımı başlıklarının belge kapsamında yapılan yatırımların niteliği açısından öncü göstergeler olduğu açıktır. Bu açıdan eski teşvik sistemi kapsamındaki 71 belge noktasında belge başına ortalama istihdam 46,06 kişi olurken belge başına sabit sermaye yatırımı 6.90 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılının son 5 ayı, 2011 yılı ve 2012 yılının son 5 ayı ortalama sabit sermaye yatırımı tutarının altında iken 2010 yılındaki dönem ortalamanın üzerinde belge başına sabit sermaye tutarına sahiptir.

Tablo 3.4. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yıllara göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)	BELGE BAŞINA İSTİHDAM	BELGE BAŞINA SABİT SERMAYE YATIRIMI
2012*	12	404	46	33,67	3,83
2013	28	1.311	375	46,82	13,39
2014	28	935	782	33,39	27,93
2015**	10	340	94	34,00	9,40
TOPLAM	**78**	**2.990**	**1.297**	**38,33**	**16,63**

* 2012 yılı için son 6 aylık veriler kullanılmıştır.
** 2015 yılı için ilk 4 aylık veriler kullanılmıştır.
Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Mevcut teşvik sistemindeki verilere bakıldığında ise 2012 yılını son 5 ayında 12 olan yatırım teşvik belgesi sayısı 2013 ve 2014 yıllarında 28 olmuş, 2015 yılının ilk 5 ayında 10 olarak gerçekleşmiştir. İstidam edilen kişi sayısı açısından rakamlar incelendiğinde yatırım teşvik belgesi sayısı ile doğru orantılı olduğu görülmektedir. 2013 ve 2014 yıllarında yatırım teşvik belgesi adedi aynı iken 2013 yılında istihdam sayısı 2014 yılına göre daha fazladır. Sabit yatırım tutarında ise tam tersi bir durum söz konusudur. Dolayısıyla, 2013 yılındaki yatırım teşvik belgelerine bağlı yatırımların emek yoğun alanda yoğunlaştığını, 2014 yılındakilerin ise yatırım miktarı yüksek istihdam oranı düşük alanlarda olduğunu söylemek mümkündür. İlgili rakamlar belge başına istihdam ve belge başına sabit sermaye rakamlarında daha net gözlenmektedir. 2013 yılında 28 belge sayısında belge başına istihdam sayısı 46,82

iken 2014 yılında 33,39'dur. Belge başına sabit sermaye oranları ise 2014 yılında 27,93 iken 2013 yılında 13,39 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.5. Eski ve mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin karşılaştırması

	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)	BELGE BAŞINA İSTİHDAM	BELGE BAŞINA SABİT YATIRIM TUTARI
ESKİ DÖNEM	71	3.270	490	46,06	6,90
YENİ DÖNEM	78	2.990	1.297	38,33	16,63
DEĞİŞİKLİK (%)	%9,86	-%8,56	%165,24	-%16,78	%141,01

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kastamonu'da eski ve yeni dönem olarak ifade ettiğimiz dönemler karşılaştırmalı olarak ele alındığında yatırım teşvik belgesi adedinde 71 olan sayı yeni dönemde 78'e çıkmıştır. İki dönem arasında yatırım teşvik belgesi %9,86 artış göstermiştir. İstihdam edilen kişi sayısı eski dönemde 3.270 iken yeni dönemde 2.990'a düşmüş, oransal olarak %8,56 düşüş gerçekleşmiştir Sabit yatırım tutarı eski dönemde 490 milyon TL iken yeni dönemde 1.297 milyon TL seviyesine yükselmiş, artış oranı %165,24 olmuştur. Bu durum belge başına sabit yatırım tutarına yansımış eski dönemde belge başına sabit yatırım tutarı 6,9 iken yeni dönemde 16,63'e yükselerek %141,01 artış sağlanmıştır. Belge başına istihdam sayısında ise tam tersi bir durum gözlenmiş, eski dönemde 46,06 olan belge başına istihdam sayısı yeni dönemde 38,33'e düşmüş, %16,78 azalma olmuştur. Belge başına istihdam oranında azalma olurken belge başına sabit yatırım tutarında artış gözlenmesi yeni dönemde desteklenen yatırım teşvik belgelerinin emek yoğun sektörlerden ziyade teknoloji ve katma değer ağırlıklı alanlarda karşılık bulduğunu göstermektedir.

4.3.2. Destek Sınıflarına Göre Analiz

Tablo 3.6. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin destek sınıflarına göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

DESTEK SINIFI	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)	BELGE BAŞINA İSTİHDAM	BELGE BAŞINA SABİT SERMAYE YATIRIMI
BÖLGESEL	35	2.850	335	81,43	9.57
GENEL	36	420	155	11,67	4,31
BÜYÜK ÖLÇEKLİ	0	0	0	0	0
TOPLAM	**71**	**3.270**	**490**	**46,06**	**6,90**

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yatırım teşvik belgesi kapsamında desteklenen yatırımlar bölgesel, genel ve büyük ölçekli yatırımlar olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmaktadır. Eski destek sisteminde bu üç destek sınıfından bölgesel ve genel destek sınıflarını desteklenmiştir. Sektörler itibariyle 50 milyon TL ile 1 milyar TL arasında asgari sabit yatırım tutarları belirlenen teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek olan büyük ölçekli yatırımlar, Kastamonu İli özelinde girişimciler tarafından tercih edilmemiştir. Bölgesel destekler noktasında yatırım teşvik belgesi adedi 35 iken istihdam edilen kişi sayısı 2.850, sabit yatırım tutarı 335 milyon TL, belge başına istihdam sayısı 81,43, belge başına sabit sermaye yatırımı 9,57 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Eski teşvik sisteminde genel destekler kapsamında rakamların bölgesel desteklerin gerisinde kaldığı gözlemlenmiştir. Bölgesel nitelikli teşviklerin belge başına istihdam sayısı, sunulan genel nitelikli teşviklerin yaklaşık 7,5 katı olarak gerçekleşmiştir. Aynı durum belge başına sabit sermaye yatırımı noktasında gerçekleşmiş, burada da iki destek sınıfı arasındaki fark yaklaşık 2 kat olarak gözlemlenmiştir. Bu durum eski teşvik sistemindeki desteklerin daha çok bölgesel destek sınıfı alanında yoğunlaştığını nispeten genel destek noktasında da desteklemelerin yapıldığını buna karşılık büyük ölçekli yatırımların ise eski destek sisteminde yer almadığı görülmektedir.

Tablo 3.7. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin destek sınıflarına göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

DESTEK SINIFI	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)	BELGE BAŞINA İSTİHDAM	BELGE BAŞINA SABİT SERMAYE YATIRIMI
BÖLGESEL	59	2.589	1.193	43,88	20,22
GENEL	19	401	103	21,11	5,42
BÜYÜK ÖLÇEKLİ	0	0	0	0	0
STRATEJİK YATIRIMLAR	0	0	0	0	0
TOPLAM	**78**	**2.990**	**1.296**	**38,33**	**16,62**

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Mevcut teşvik dönemi kapsamında da eski teşvik döneminde olduğu gibi büyük ölçekli yatırımlar ile yeni teşvik sistemi ile desteklenmeye başlanan stratejik yatırımlar için teşvik belgelerinin yer almadığı, buna karşılık bölgesel ve genel destek sınıflarında destekleme yapıldığı görülmektedir. Ağırlık olarak eski teşvik sisteminde de yeni teşvik sisteminde de bölgesel destek sınıfındaki yatırım teşvik adedi ve yatırım tutarlarının genel destek sınıfına göre daha fazla olduğu Tablo 3.6 ve Tablo 3.7'de görülmektedir.

Tablo 3.8. Eski ve mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin destek sınıflarına göre karşılaştırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

	ESKİ DÖNEM			**MEVCUT DÖNEM**			**DEĞİŞİM (%)**		
Destek Sınıfı	**Yatırım Teşvik Belgesi (Adet)**	**İstihdam (Kişi)**	**Sabit Sermaye Yatırım Tutarı (Milyon TL)**	**Yatırım Teşvik Belgesi (Adet)**	**İstihdam (Kişi)**	**Sabit Sermaye Yatırım Tutarı (Milyon TL)**	**Yatırım Teşvik Belgesi (Adet)**	**İsthdam (kişi)**	**Sabit Sermaye Yatırım Tutarı (Milyon TL)**
Bölgesel	35	2.850	335	59	2.589	1.193	%68,57	-%9,16	%256,12
Genel	36	420	155	19	401	103	-%47,22	-%4,52	-%33,55
Toplam	**71**	**3.270**	**490**	**78**	**2.990**	**1.296**	**%9,86**	**-%8,56**	**%164,49**

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3.8, Tablo 3.6 ve Tablo 3.7 ‘deki verilerin karşılaştırmalı analizi ve her iki dönemdeki bölgesel ve genel destek sınıflarında desteklenen belgelerinin, istihdam ve sabit sermaye başlıklarını arasındaki değişimlerin ele alındığı tablodur. Bölgesel destek sınıfında, eski döneme göre yeni teşvik sisteminde %68,57 oranında bir artış gözlenmiştir. İstihdam edilen kişi sayısı noktasında ise bölgesel destek sınıfında yeni dönemde eski döneme göre %9,16 oranında düşüş gözlenmiştir. Sabit sermaye yatırım tutarı ise yeni dönemde bölgesel destek sınıfında %256,12 artış göstermiştir. İstihdam azalırken tutarın artış göstermesi yeni dönemde emek yoğun değil teknoloji ağırlıklı yatırım teşvik belgelerinin desteklendiğini göstermektedir. Genel destek sınıfında ise yatırım teşvik belgesi, istihdam, sabit sermaye yatırım tutarlarının her üçünde de yeni dönemde eski döneme göre azalma görülmektedir. Yatırım teşvik belgesi adedinde %47,22, istihdam edilen kişi sayısında %4,52, sabit sermaye yatırım tutarında ise %33,55 oranında azalma gerçeklemiştir. Bu durum genel destek sınıfında eski dönemde desteklemelerin yeni döneme göre daha fazla olduğunu göstermektedir.

Bölgesel ve genel destek sınıfları çerçevesinde, eski ve yeni dönem ele alındığında rakamlar yeni dönem lehindedir. Yatırım teşvik belgesi adedinde %9,86 artış gözlenirken, istihdam edilen kişi sayısında %8,56 azalma olmuş buna karşılık sabit sermaye yatırım tutarında toplamda %164,49 artış olmuştur.

4.3.3. Sektörlere Göre Analiz

Tablo 3.9**.** Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin sektörlere göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

SEKTÖRLER	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)
ENERJİ	4	48	99
HİZMETLER	22	811	106
İMALAT	34	2.155	245
MADENCİLİK	4	203	19
TARIM	2	53	21
TOPLAM	**71**	**3.270**	**490**

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu’ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu ili teşvik verileri sektörel bazda ele alındığında, enerji ve madencilik sektöründe 4, hizmetler sektöründe 22, imalat sektöründe 34, tarım sektöründe 2 adet belge olmak üzere toplamda 71 yatırım teşvik belgesi desteklenmiş olup, 3.270 kişilik istihdam sağlanmıştır. İstihdam edilen kişi sayısı sektörel açından ayrıma tabi tutulduğunda 3.270 kişilik toplam istihdamın 2.155'i oransal olarak %65,9'u imalat sektöründe gerçeklemiştir. İmalat sektörünü 811 kişi ve toplam istihdamın %24,8'i ile hizmetler sektörü takip etmiştir. Hizmetler sektörünü sırasıyla madencilik, tarım ve enerji sektörü takip etmiştir. Sabit yatırım tutarı açısından veriler analize tabi tutulduğunda katma değerli üretimin önemi ortaya çıkmaktadır. Enerji sektöründeki belge sayısı toplam desteklenen belge sayısının %5'i iken desteklenen sabit yatırım tutarı toplam sabit yatırım tutarının %20'sidir. Buna karşılık hizmetler sektöründe belge sayısı toplam belge sayısının %31'i iken, sabit sermaye tutarı %25'dir.

Tablo 3.10. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yıllar itibariyle sektörlere göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

YIL	SEKTÖR	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)
2009*	Enerji	1	3	22
	Hizmetler	3	65	4
	İmalat	7	162	44
	Madencilik	0	0	0
	Tarım	0	0	0
	Toplam	**11**	**230**	**70**
2010	Enerji	3	20	57
	Hizmetler	11	625	79
	İmalat	14	1.174	128
	Madencilik	3	148	10
	Tarım	1	38	18
	Toplam	**32**	**2.005**	**292**
2011	Enerji	0	0	0
	Hizmetler	5	58	19
	İmalat	7	708	61
	Madencilik	2	15	4
	Tarım	1	15	3
	Toplam	**15**	**796**	**87**
2012**	Enerji	1	25	20
	Hizmetler	3	63	4
	İmalat	6	111	12
	Madencilik	3	40	5
	Tarım	0	0	0
	Toplam	**13**	**239**	**41**
GENEL TOPLAM		**71**	**3.270**	**490**

* 2009 yılı için son 5 aylık veriler kullanılmıştır.
** 2012 yılı için ilk 5 aylık veriler kullanılmıştır.
Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

2009 yılının son 5 ayında enerji sektöründe 1 adet yatırım teşvik belgesi verilmişken, hizmetler sektöründe 3 adet, imalat sektöründe 7 adet yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Enerji sektöründe verilen tek belgede istihdam edilen kişi sayısı 3 iken sabit yatırım tutarı 22 milyon TL olmuştur. Hizmetler sektöründe 2009 yılının son 5 ayında 3 adet yatırım teşvik belgesi verilmiş, toplam istihdam sayısı 65 olarak gerçekleşirken, sabit yatırım tutarı 4 milyon TL olmuştur. Bu dönemde yararlandırılan 11 yatırım teşvik belgesinin kalan 7'si ise imalat sektöründe verilmiştir. Burada istihdam 162 kişi, sabit yatırım tutarı ise 44 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılının son 5 ayında verilen, aktif ve tamamlama vizesi yapılmış belgelerde toplam istihdam sayısı 230 kişi, toplam sabit yatırım tutarı ise 70 milyon TL olmuştur.

2010 yılında 12 aylık dönemin tamamında eski teşvik sistemi devam etmiş ve bu dönemde toplam 32 adet yatırım teşvik belgesi verilmiştir. İmalat sektöründe 14, enerji ve madencilik sektöründe 3'er, hizmetler sektöründe 11, tarım sektöründe ise 1 adet belge verilmiştir. 2010 yılında verilen 32 belgenin tamamında istihdam edilen kişi sayısı 2.005 olurken sabit yatırım tutarı 292 olmuştur. 2.005 kişinin 1.174'ü imalat sektöründe, 625'i hizmetler sektöründe, 148'i madencilik sektöründe, 38'i tarım ve 20'si enerji sektöründe istihdam edilmiştir. Yatırım teşvik belgeleri kullanan firmalarda istihdam edilen kişiler ele alındığında istihdamın imalat ve hizmetler sektöründe öne çıktığı görülmektedir. İstihdamı artırmaya yönelik uygulanan politikalar çerçevesinde yatırım teşvik belgelerinin imalat ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

2011 yılı verileri incelendiğinde yatırım teşvik belgesi adedi 15 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılına göre yaklaşık %50 oranında bir düşüş söz konusudur. 15 belgenin 7'si imalat sektöründe, 5'i hizmetler sektöründe, 2'si madencilik, 1'i ise tarım sektöründedir. 2011 yılında enerji sektörüne yatırım teşvik belgesi verilmemiştir. 15 yatırım teşvik belgesinin toplam istihdam sayısı 796 olmuş, bu rakamın 708'i imalat

sektöründe gerçeklemiştir. Kalan 88 kişinin 58'i hizmetler sektöründe, 15'i tarım, 15'i ise madencilik sektöründe çalışmaktadır. Sabit yatırım tutarında da 87 milyon TL olan toplam rakamın 61 milyon TL'lik kısmı imalat sektöründe, 19 milyon TL'si hizmetler sektöründe, 4 milyon TL'si madencilik, 3 milyon TL'si ise tarım sektöründedir.

Eski teşvik sistemi 2010 ve 2011 yıllarının bütününde sürmüştür. İki yıl karşılaştırmalı analize tabi tutulduğunda eski teşvik sistemi açısından 2010 yılının 2011 yılına göre rakamlar itibariyle daha verimli bir yıl olduğunu söylemek mümkündür.

Eski teşvik sisteminin son 5 ayı 2012 yılının ilk 5 ayıdır. Bu 5 aylık dönemde 2011 yılının tamamındakine sayıya yakın yatırım teşvik belgesi verilmiştir. 2011 yılının 12 ayında 15 yatırım teşvik belgesi verilirken, 2012 yılının sadece 5 ayında 13 yatırım teşvik belgesi verilmiştir. 13 belgenin 1'i enerji, 3'ü hizmetler, 6'sı imalat, 3'ü madencilik sektöründedir. Bu 5 aylık dönemde tarım sektörü içinde yatırım teşvik belgesi verilmemiştir. 13 belgede toplam istihdam sayısı 239, sabit yatırım tutarı ise 41 milyon olmuştur.

Tablo 3.11. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin sektörlere göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

SEKTÖRLER	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)
ENERJİ	4	150	64
HİZMETLER	21	359	124
İMALAT	46	1.877	809
MADENCİLİK	6	559	294
TARIM	1	45	6
TOPLAM	**78**	**2.990**	**1.297**

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu ilindeki teşvikler sektörel bazda incelendiğinde eski teşvik sistemindeki ile doğru orantılı olarak imalat sektörünün ön plana çıktığı görmekteyiz. 46 olan imalat imalat sektöründeki belge sayısını 21 belge ile hizmetler sektörü izlemektedir. Mevcut teşvik sisteminde enerji, madencilik ve tarım sektörlerinde teşvikler sınırlı kalmıştır. Kastamonu'nun bir tarım ve ormancılık

şehri olduğu tarım sektöründe kullanılan yatırım teşvik belgesinde 1 belge ile sınırlı kalması, şehirde tarım sektörü ile ilgili yatırımların eksik olduğu ya da sektör kişilerinin yatırım teşvik sistemini ile ilgili yeteri kadar bilgiye sahip olmadığı yönünde yorumlanabilecektir. İstihdam edilen kişi sayısında da durum imalat sektörü lehinedir. 1.877 olan imalat sektöründe istihdam edilen kişi sayısını 559 kişi ile madencilik sektörü izlemektedir. Hizmetler sektöründe istihdam edilen kişi sayısı mevcut teşvik sisteminde 359 kişi, enerji sektöründe 150 kişi, tarım sektöründe ise 45 kişi olmuştur.

Sabit sermaye yatırım tutarı toplamda 1.297 milyon TL olup, bu rakam içinde en yüksek payı 809 milyon TL ile imalat sektörü almıştır. Madencilik sektöründe 294 milyon TL olan sabit yatırım tutarı, hizmetler sektöründe 124 milyon TL, enerji sektöründe 64 milyon TL ve tarım sektöründe 6 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.12**.** Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yıllar itibariyle sektörlere göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

YIL	SEKTÖR	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)
2012*	Enerji	2	150	9
	Hizmetler	4	41	23
	İmalat	5	203	12
	Madencilik	1	10	2
	Tarım	0	0	0
	Toplam	**12**	**404**	**46**
2013	Enerji	0	0	0
	Hizmetler	9	261	58
	İmalat	16	482	26
	Madencilik	2	523	285
	Tarım	1	45	6
	Toplam	**28**	**1.311**	**375**
2014	Enerji	1	0	6
	Hizmetler	5	17	8
	İmalat	20	898	763
	Madencilik	2	20	5
	Tarım	0	0	0
	Toplam	**28**	**935**	**782**
2015**	Enerji	1	0	49
	Hizmetler	3	40	35
	İmalat	5	294	8
	Madencilik	1	6	2
	Tarım	0	0	0
	Toplam	**10**	**340**	**94**
GENEL TOPLAM		**78**	**2.990**	**1.297**

* 2012 yılı için son 6 aylık veriler kullanılmıştır.
** 2015 yılı için ilk 4 aylık veriler kullanılmıştır.
Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3.12'de mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu ili teşvik verilerinin sektörel bazda yıllık sınıflandırılması incelenmiştir. Buna göre 2012 yılının son 6 aylık verileri incelendiğinde toplam 12 olan belge sayısının imalat sektöründe 5, hizmetler sektöründe 4, enerji sektöründe 2 ve madencilik sektöründe 1 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2012 yılının son 6 ayında tarım sektöründe yatırım teşvik belgesi kullanılmamıştır. Mevcut teşvik sisteminde tarım sektörüne ait tek belge 2013 yılına aittir. 2013 yılı dışında 34 aylık dönemde tarım sektöründe yatırım teşvik belgesi yoktur.

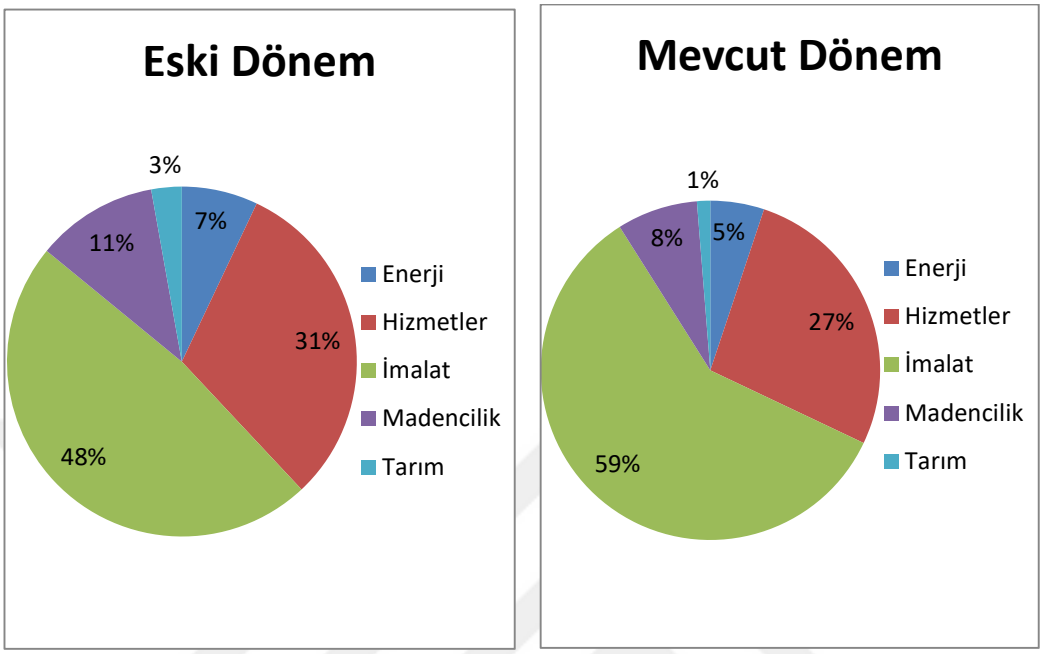
Önceki bölümlerde mevcut teşvik sisteminde imalat sektörü ağırlıklı yatırım teşvik belgelerinin diğer sektörlerle mukayese edildiğinde daha fazla olduğu belirtilmişti. İmalat sektöründe belge sayısının yıllar itibariyle dağılımının dengeli olduğunu söylemek mümkündür. 2013 ve 2014 yıllarında yatırım teşvik belgesi sayısı aynı iken toplam yatırım teşvik belgesi içinde imalat sektörünün payı 2014 yılında 20 adet iken 2013 yılında 13 adettir.

2014 yılında imalat sektöründe kullanılan belge sayısı bir önceki yıla 4 adet fazla iken istihdam edilen kişi sayısı 416 kişi daha fazladır. Bu rakam 2014 yılında 2013 yılının yaklaşık iki katı seviyesindedir.

Bir başka dikkat çekici nokta 2013 ve 2014 yıllarında hizmetler sektörü karşılaştırıldığında ortaya çıkmaktadır. 2013 yılında hizmetler sektöründe belge başına istihdam sayısı 29 kişi iken 2014 yılında 3,4 kişidir. Aynı şekilde belge başına sabit yatırım tutarı 2013 yılında hizmetler sektöründe 6,44 milyon TL iken 2014 yılında 1,6 milyon TL'dir. Dolayısıyla hizmetler sektöründe desteklenen yatırımların niteliğinin 2013 yılında 2014 yılına göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Enerji sektörü bağlamında toplam belge sayısı 4 iken, 2013 yılında enerji sektörüne yatırım teşvik belgesi verilmemiştir. 2012 yılının son 6 ayında enerji sektöründe

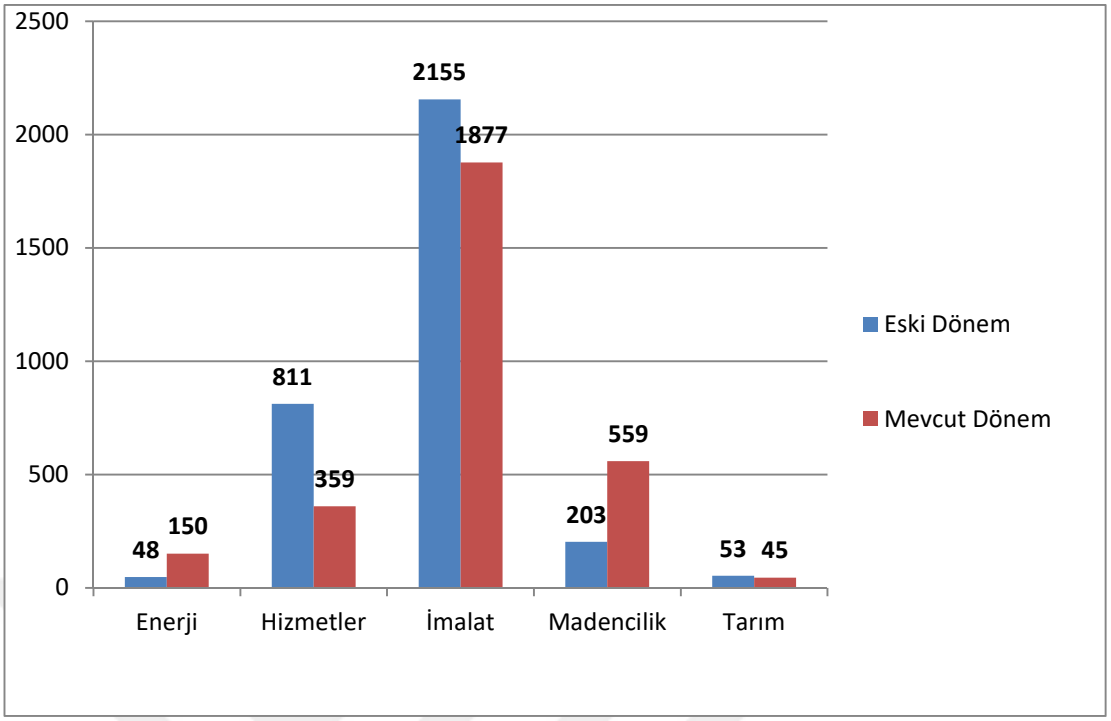
verilen belge sayısı 2 iken diğer 2 belge 2014 yılında ve 2015 yılının ilk 4 ayında verilmiştir.

Şekil 3.1. Eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında sektörler itibariyle Kastamonu İlinde alınan yatırım teşvik belgeleri (%)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Eski ve yeni dönemdeki yatırım teşvik belgelerinin sektörel bazda oransal olarak kıyasını yaptığımızda, eski dönemde imalat sektöründe verilen yatırım teşvik belgesi sayısının toplam yatırım teşvik belgesi sayısına oranı %48 iken yeni dönemde %11 artarak %59 olmuştur. Hizmetler sektörü bağlamında eski dönemde verilen belge sayısının toplam belge sayısına oranı %31 iken, mevcut dönemde %4 düşerek %27 oranında gerçekleşmiştir. Enerji sektöründe %7'den %5'e, madencilik sektöründe %11'den %8'e ve tarım sektöründe %3'ten %1'e düşüş olmuştur. Veriler eski ve yeni dönemde yararlanılan teşviklerde imalat sektörünün büyük oranda etkili olduğunu göstermektedir.

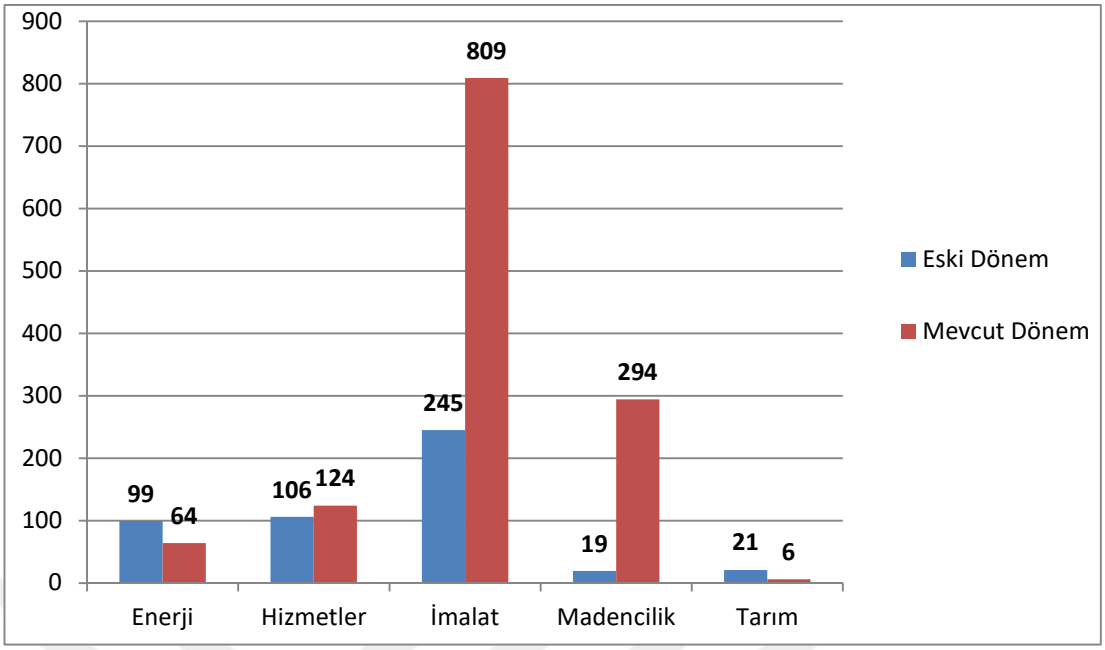

Şekil 3.2. Eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin sektörler itibariyle istihdam açısından karşılaştırılması (Kişi)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

İstihdam verileri açısından eski ve mevcut dönem mukayese edildiğinde enerji sektöründe eski dönemde 48 olan yatırım teşvik belgesi sayısı mevcut dönemde yaklaşık 3 kat fazla artış göstererek 150 adet olmuştur. Hizmetler sektöründe eski dönemde 811 olan istihdam sayısı mevcut dönemde 359'a düşmüştür. Bu durum mevcut dönemde yatırım teşvik uygulamalarında istihdam ağırlıklı yatırımlara daha az önem verildiğini göstermektedir. İmalat sektörü açısından durum mevcut dönemde eski döneme göre daha düşük kalmış, eski dönemde 2155 olan istihdam sayısı mevcut dönemde 1877'ye düşmüştür.

En büyük artışın sağlandığı alanlardan biri de madencilik sektörüdür. Madencilik sektöründe eski dönemde 203 olan istihdam sayısı mevcut dönemde 559 kişi olarak gerçekleşmiştir. İstihdam açısından en düşük sektör olan tarım sektöründe ise rakam eski dönemde 53 iken yeni dönemde 45 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3.3. Eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin sektörler itibariyle sabit sermaye yatırımları açısından karşılaştırılması (Milyon TL)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3.3'te ise eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu ili teşvik verileri sektörler itibariyle sabit sermaye yatırımları açısından karşılaştırılmıştır. Buna göre mevcut dönemde sabit sermaye yatırımı açısından en büyük artış rakamsal olarak imalat sektöründe gerçekleşmiştir. Eski dönemde 245 milyon TL olan sabit sermaye yatırımı miktarı mevcut dönemde 809 milyon TL olmuştur. Oransal olarak analiz edildiğinde ise en büyük artış madencilik sektöründe olmuştur. Eski dönemde 19 milyon TL olan sabit sermaye yatırımı mevcut dönemde yaklaşık 20 kat artış göstererek 294 milyon TL seviyesine ulaşmıştır.

Bir diğer artışın görüldüğü hizmetler sektöründe ise artış oranı sınırlı olmuştur. Eski dönemde 106 milyon TL olarak rakam mevcut dönemde 124 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

İki alandan ise mevcut dönemde eski döneme göre sabit sermaye yatırımlarında azalma gözlenmiştir. Enerji sektöründe eski dönemde 99 milyon TL olan sabit sermaye yatırımı tutarı yeni dönemde 64 milyon TL'ye düşmüştür. Tarım sektöründe ise %70 oranında düşüşle eski dönemde 21 milyon TL olan tutar mevcut dönemde 6 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

4.3.4. Yatırımın Cinsine Göre Analiz

Tablo 3.13. Eski teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yatırımın cinsine göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

YIL	YATIRIM CİNSİ	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)
2009*	Komple Yeni	6	96	28
	Tevsi	1	122	4
	Diğer	4	12	37
	Toplam	**11**	**230**	**69**
2010	Komple Yeni	26	1.832	171
	Tevsi	2	133	110
	Diğer	4	40	12
	Toplam	**32**	**2.005**	**293**
2011	Komple Yeni	12	766	80
	Tevsi	2	30	6
	Diğer	1	0	1
	Toplam	**15**	**796**	**87**
2012**	Komple Yeni	11	185	37
	Tevsi	2	54	4
	Diğer	0	0	0
	Toplam	**13**	**239**	**41**
GENEL TOPLAM		**71**	**3.270**	**490**

* 2009 yılı için son 5 aylık veriler kullanılmıştır.
** 2012 yılı için ilk 5 aylık veriler kullanılmıştır.
Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yatırımın cinsine göre analiz yapıldığında üç ayrı başlık karşımıza çıkmaktadır: komple yeni yatırım, tevsi yatırım ve diğer yatırımlar. Bu üç başlıkta yatırım teşvik belgesi adedi, istihdam edilen kişi ve sabit yatırım tutarları ele alınmıştır. 2009 yılının son 5 ayında toplam 11 yatırım teşvik belgesi kullandırılmış, bunun 6 adedi komple yeni yatırımlara ayrılmış, 1'i tevsi, kalan 4 belge ise diğer alanlarda faydalandırılmıştır. Komple yeni yatırımda istihdam sayısı 96 kişi iken sabit yatırım tutarı 28 milyon TL olmuştur.

2010 yılında komple yeni yatırımlara ayrılan yatırım teşvik belgesi sayısı 26'ya yükselirken istihdam edilen kişi sayısı 1.832'ye çıkmıştır. 2010 yılında istihdam edilen 2.005 kişinin %91'i komple yeni yatırımlarda istihdam edilmiştir. 2011 yılında ise komple yeni yatırımlardaki belge ve istihdam edilen kişi sayısında düşüş olmuştur.

2010 yılında belge sayısı 26 iken 2011 yılında 12'ye düşmüştür. Sadece komple yeni yatırım olarak değil tüm yıl genelindeki toplam belge sayısında da 2011 yılı 2010 yılının gerisinde kalmış, bu durum alt başlıklarda da kendini göstermiştir.

Eski dönemde yatırım cinsine göre sınıflandırma yapıldığında ortaya çıkan tablo komple yeni yatırımlara verilen belge sayısının toplam yatırımlar içindeki oranının %77.5 olduğunu göstermektedir. İstihdam edilen kişi sayısında da rakam toplamda 3.270 iken komple yeni yatırım sınıflandırmasında 2.879'dur. Bu rakam toplam istihdam sayısının %88'ini oluşturmaktadır. Komple yeni yatırımlara ayrılan sabit yatırım tutarı ise 316 milyon TL'dir. Toplam sabit yatırım tutarının miktarı 490 milyon TL olduğundan çıkarımla komple yeni yatırımlara ayrılan tutar toplam tutarın %64.5'i durumundadır.

Tablo 3.14. Mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yatırımın cinsine göre sınıflandırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

YIL	YATIRIM CİNSİ	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)
2012*	Komple Yeni	6	51	33
	Tevsi	5	347	11
	Diğer	1	6	2
	Toplam	**12**	**404**	**46**
2013	Komple Yeni	18	1.011	350
	Tevsi	7	246	15
	Diğer	3	54	10
	Toplam	**28**	**1.311**	**375**
2014	Komple Yeni	19	423	45
	Tevsi	8	478	695
	Diğer	1	34	42
	Toplam	**28**	**935**	**782**
2015**	Komple Yeni	5	50	8
	Tevsi	5	290	86
	Diğer	0	0	0
	Toplam	**10**	**340**	**94**
GENEL TOPLAM		**78**	**2.990**	**1.297**

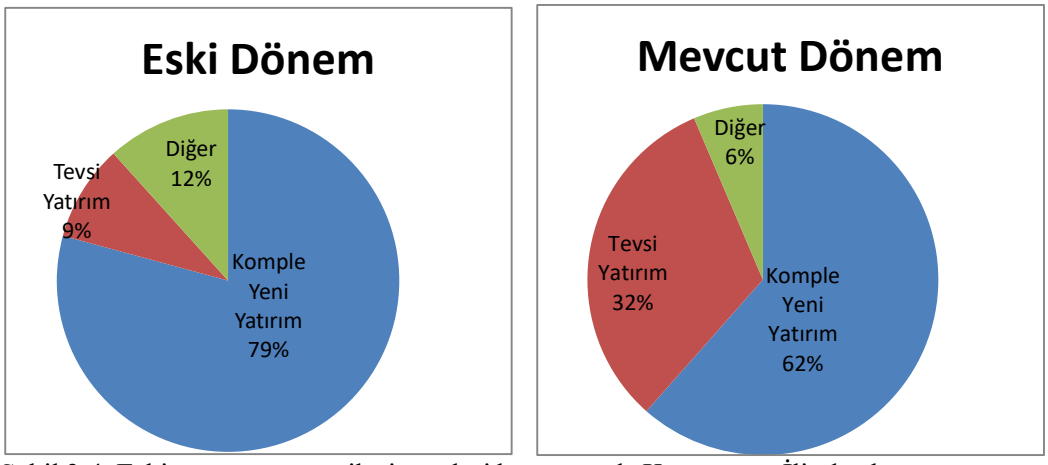
* 2012 yılı için son 6 aylık veriler kullanılmıştır.
** 2015 yılı için ilk 4 aylık veriler kullanılmıştır.
Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3.13'te eski teşvik sistemindeki verilerin yatırımın cinsine göre sınıflandırması incelenmiştir. Tablo 3.14'te ise aynı sınıflandırma mevcut teşvik sistemi bağlamında ele alınmaktadır. Buna göre mevcut teşvik sisteminde toplam 78 yatırım teşvik belgesinin %71'i 2013 ve 2014 yıllarında verilmiştir. Önceki bölümlerde de mevcut teşvik sisteminde bu yılların ön planda olduğunu belirtmiştik.

Eski teşvik sisteminde olduğu gibi mevcut teşvik sisteminde de yatırım teşvik belgelerinin ağırlıklı olarak komple yeni yatırımlara yoğunlaştığı görülmektedir. 2012 yılının son 5 ayında toplam 12 olan belge sayısının 6'sı komple yeni yatırım, 2013 yılında 28 olan toplam belge sayısının 18'i komple yeni yatırım, 2014 yılında 28 olan toplam belge sayısının 19'u komple yeni yatırım ve 2015 yılının ilk 5 ayında toplam 10 olan belge sayısının 5'i komple yeni yatırımlara ayrılmıştır.

İstihdam edilen kişi sayısı açısından değerlendirme yapıldığında 2012 yılında toplam istihdamın %85'inin tevsi yatırım alanında olduğu görülmektedir. Sonraki yıllarda ise yatırım niteliğine bağlı olarak 2013 yılında komple yeni yatırımlarda istihdam sayısının daha fazla olduğunu 2014 ve 2015 yılının ilk 5 ayında ise tevsi yatırımlar bağlamında istihdama katkının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Sabit yatırım tutarı açısından da durum eski teşvik sisteminde komple yeni yatırımlar tarafında yüksek iken mevcut teşvik sisteminde toplam sabit yatırım tutarının %62'si tevsi yatırım cinsinde gerçekleşmiştir. Bu durum tevsi yatırım alanlarında belge sayısı az olmasına karşın belge başına düşen istihdam ve sabit yatırım tutarlarının mevcut teşvik sisteminde komple yeni yatırımlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.4. Eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu İlinde alınan yatırım teşvik belgelerinin yatırımın cinsine göre karşılaştırılması (%)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3.4, eski ve mevcut teşvik sistemleri kapsamında Kastamonu ilinde alınan yatırım teşvik belgeleri yatırım cinsine göre karşılaştırılmıştır. Buna göre eski dönemde komple yeni yatırımlar toplam yatırımların %79'unu oluştururken mevcut dönemde bu rakam %62'ye düşmüştür. Tevsi yatırım oranının toplam teşvik sistemindeki payına bakıldığında eski dönemde %9'luk bir paya sahipken mevcut dönemde bu oran %32'ye çıkmıştır. Komple yeni yatırım ve tevsi yatırım dışında kalan diğer alanlarda eski dönemde pay toplamın %12'si iken mevcut dönemde %6'ya düşmüştür. İki grafik incelendiğinde mevcut dönemde komple yeni yatırımlarda meydana gelen azalmanın tevsi yatırımlara verilen belgelerle kapatıldığını söylemek mümkündür.

Tablo 3.15. Eski ve mevcut teşvik sistemi kapsamında Kastamonu İli teşvik verilerinin yatırımın cinsine göre karşılaştırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

YATIRIMIN CİNSİ	ESKİ DÖNEM		MEVCUT DÖNEM		DEĞİŞİM (%)	
	İstihdam (Kişi)	Sabit Sermaye Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)	Sabit Sermaye Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)	Sabit Sermaye Yatırım Tutarı (Milyon TL)
Komple Yeni	2.879	316	1.535	436	-%46,68	%37,97
Tevsi	339	124	1.361	807	%301,47	%550,81
Diğer	52	50	94	54	%80,77	%8,00
TOPLAM	**3.270**	**490**	**2.990**	**1.297**	**-%8,56**	**%164,69**

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3.14'te eski ve yeni dönemde yatırımın cinsine göre istihdam ve sabit sermaye yatırım tutarındaki değişimler rakamsal ve değişim oranı baz alınarak incelenmiştir. Buna göre komple yeni yatırımlarda eski dönemde 2.879 olan istihdam sayısı mevcut dönemde 1.535'e gerilemiş %46,68 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Buna karşılık sabit sermaye yatırım tutarı komple yeni yatırımlarda eski dönemde 316 milyon TL iken yeni dönemde 436 milyon TL'ye yükselmiş, %37,97 oranında artış sağlanmıştır.

Tevsi yatırımlar açısından durum istihdam ve sabit sermaye yatırım tutarında mevcut dönemde ciddi artışlar göstermiştir. Eski dönemde tevsi yatırım alanında 3.369 olan istihdam edilen kişi sayısı yeni dönemde 1.361'e yükselmiş, %301,47 oranında artış olmuştur. Sabit sermaye yatırım tutarı açısından ise 124 milyon TL olan rakam 807 milyon TL'ye yükselmiş ve %550,812 oranında artış sağlanmıştır. Toplam da mevcut dönemde istihdam edilen kişi sayışı %8,56 düşerken, sabit sermaye yatırım tutarı %164,69 artmıştır.

4.3.5. Dördüncü Bölge İlleri Arasında Analiz

2009 yılında yürürlüğe giren eski teşvik sistemi ile İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması-Düzey 2 bölgeleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre 4 farklı bölgeye ayrılmıştır. Daha sonra yürürlüğe koyulan yeni teşvik sistemi ile 4 olan bölge

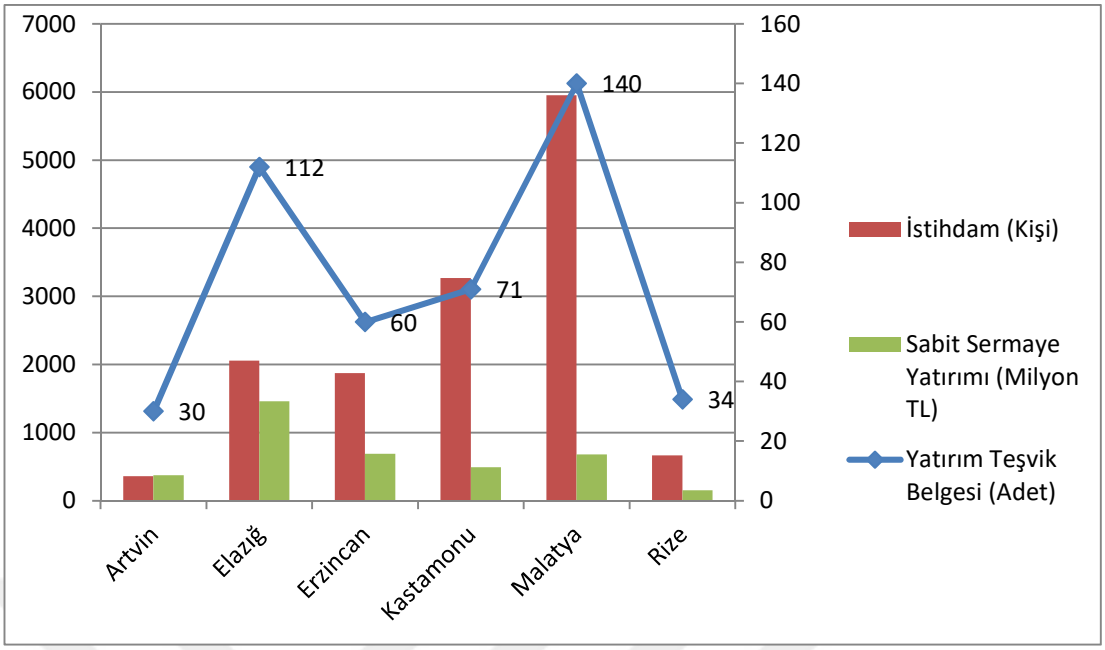
sayısı 6'ya çıkarılmıştır. Kastamonu İli her iki teşvik sisteminde 4. bölgede yer almıştır. Ancak eski teşvik sisteminde 4. bölge de yer almasına rağmen yeni teşvik sisteminde farklı bölgelerde yer alan il ve ilçelerde bulunmaktadır. Bundan dolayı anlamlı bir analiz yapılabilmesi için, Kastamonu İli gibi hem eski hem de yeni teşvik sisteminde 4. bölge de yer alan iller belirlenmiştir. Bu kapsamda Kastamonu İli teşvik verileri, hem eski hem de yeni teşvik sisteminde aynı destek unsurları ile teşvik edilen; Artvin, Elazığ, Erzincan, Malatya ve Rize İllerinin uygulama sonuçları ile karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

Tablo 3.16. Eski teşvik sistemi kapsamında bazı 4. Bölge İllerinin teşvik verileri Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

İL	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)
Artvin	30	360	373
Elazığ	112	2.057	1.460
Erzincan	60	1.872	688
Kastamonu	71	3.270	490
Malatya	140	5.950	678
Rize	34	666	156
TOPLAM	**447**	**14.175**	**3.845**

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3.15'te eski teşvik sistemi kapsamında yer alan bazı 4. bölge illerinin teşvik verileni yatırım teşvik belgesi adedi, istihdam edilen kişi ve sabit yatırım tutarı verileri yer almaktadır. Kastamonu ilinin mukayese edildiği diğer 5 ile bakıldığında Kastamonu'nun üç başlıkta ortalama düzeyde verilere sahip olduğu görülmektedir. Toplam 447 olan yatırım teşvik belgesi sayısından ilgili 4. bölge illerden en çok belgeye sahip olan il 140 belge ile Malatya iken, ardından 112 belge ile Elazığ gelmektedir. Belge sayısı açısından Kastamonu 6 il içinde 3. Sırada yer almaktadır.

Şekil 3.5. Eski teşvik sistemi kapsamında bazı 4. Bölge İlleri teşvik verilerinin karşılaştırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

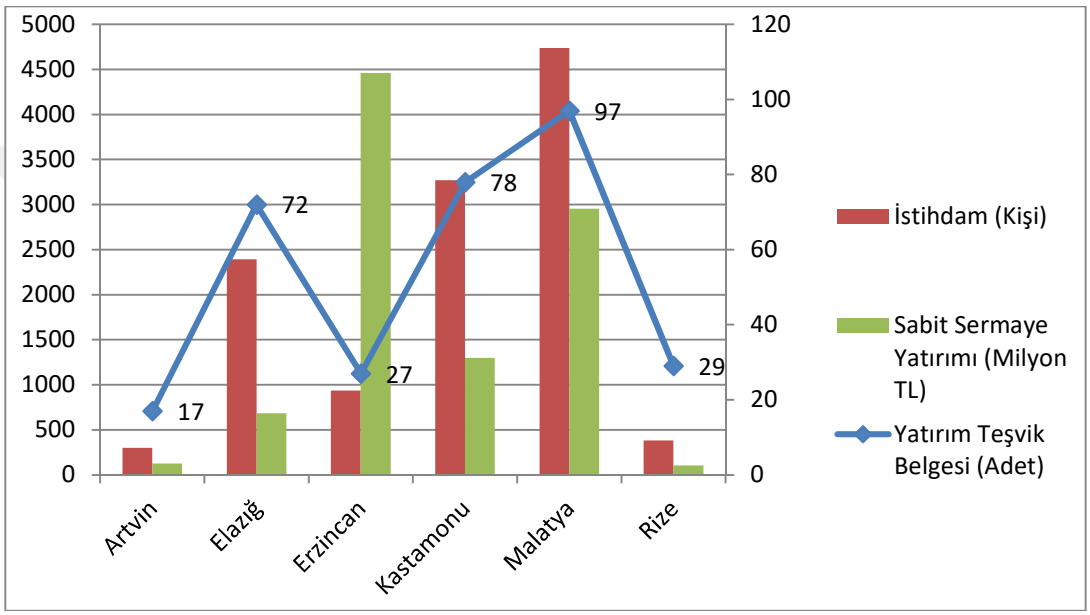
Grafik 3.5'den de görülebileceği gibi istihdam edilen kişi sayısı noktasında Malatya İli en başta yer alırken Kastamonu 2. sıradadır. Elazığ'ın yatırım teşvik belgesi sayısı Kastamonu'nun 41 adet üzerinde iken istihdam noktasında Kastamonu 1.213 kişi daha fazla istihdama sahiptir. Sabit sermaye yatırım tutarı açısından en yüksek paya sahip il 1.460 milyon TL ile Elazığ'dır. Elazığ'ı 688 milyon TL ile Erzincan izlemektedir. Kastamonu sabit sermaye yatırım tutarı açısından 6 il içinde 4.sıradadır.

Tablo 3.17. Mevcut teşvik sistemi kapsamında bazı 4. Bölge İllerinin teşvik verileri (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

İL	YATIRIM TEŞVİK BELGESİ (ADET)	İSTİHDAM (KİŞİ)	SABİT YATIRIM TUTARI (MİLYON TL)
Artvin	17	301	127
Elazığ	72	2.393	684
Erzincan	27	937	4.462
Kastamonu	78	2.990	1.297
Malatya	97	4.738	2.954
Rize	29	383	104
TOPLAM	**320**	**11.742**	**9.628**

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Mevcut teşvik sistemi uygulama sonuçlarının gösterildiği Tablo 3.16'ya bakıldığında, Kastamonu İlinin yatırım teşvik belgesi çerçevesinde 78 belge ile Malatya İli'nin ardından ikinci sırada olduğu görülmektedir. Eski teşvik döneminde yatırım teşvik belgesi açısından Elazığ'ın gerisinde kalan Kastamonu İli, yeni teşvik sistemi ile bir sıra ilerlemiştir. Bu durum, yeni teşvik sistemi ile Kastamonu'nun, mukayese yapılan 4. bölge illeri arasında yatırımcılar tarafından giderek daha fazla tercih edildiği şeklinde yorumlanabilmektedir.

Şekil 3.6. Mevcut teşvik sistemi kapsamında bazı 4. Bölge İlleri teşvik verilerinin karşılaştırılması (Aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtları içermektedir.)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu'ndan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Mevcut teşvik sistemi kapsamında istihdam rakamları incelendiğinde ise Kastamonu, 2.990 kişi ile yine Malatya'nın ardından yine ikinci sırada yer almaktadır. Mukayese edilen 6 İl bazında toplamda 9.628 milyon TL sabit yatırım gerçekleşmiş olup, Kastamonu İli 1.297 milyon TL ile yatırımların %13,47'sini gerçekleştirmiş ve Erzincan ve Malatya'nın ardından üçüncü sırada yer almıştır.

5. SONUÇ

Küreselleşmenin kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir süreç olarak karşımıza çıktığı, ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların bütünleştiği, ülkelerin karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğu dünya düzeyinde devletler çeşitli kararlar ile bu döngüyü kontrol altına almaya çalışmaktadırlar. 1980 sonrası yeni dünya düzeninde devletlerin müdahaleci olmaktan ziyade düzenleyici ve yönlendirici rolü ortaya çıkmış ve bu değişim iktisat politikalarında hissedilmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte devletlerin ekonomik alanda en önemli müdahale araçlarından birisi de teşvikler olmuştur. Teşvikler birçok farklı sınıflandırma ile ifade edilebilen ve bu çeşitliliği ile müdahale yönünden devletlere esneklik getiren uygulamalardır. Bu minvalde yatırım teşvikleri de genel ekonomi politikasının en önemli aktörü olarak sahne almaktadır. Yatırım teşvikleri küreselleşmenin pozitif yönlerinden faydalanamayan ve yatırım için yeterli finansman sağlayamayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini gerçekleştirebilmesi için bir fırsat olarak görülmektedir. Bu yönde sebepler ile sürdürülebilir büyüme ve üretimin tesis edilmesi, seçilmiş sektörlerin gelişimi, ekonomik ve sosyal problemler ortaya çıkaran geri kalmış bölgelerin kalkındırılması gibi amaçlar ile yatırım teşvik uygulamaları bahse konu ülkeler tarafından sıklıkla benimsenmektedir. Küresel düzeyde yapılan çalışmalarda teşviklerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın hemen hemen bütün ülkelerde spesifik sektörleri hedefleyen teşvik paketleri ile kendini gösterdiği bilinmekle birlikte, bölgesel bazda yaratılan teşvik uygulamaların görece daha az gelişmiş ülkeler açısından önemli olduğu ortaya koyulmaktadır. Teşvik uygulamalarının sonuçlarına bakıldığında bir takım ülkeler doğru programlar ile teşvik sisteminden istediklerini elde edebilirken bazı ülkelerde ise teşvik uygulamaları ekonomik ve sosyal amaçlarına hizmet edememektedir.

Bu çalışma ile Türkiye'de uygulanan eski teşvik sistemi ve yeni teşvik sistemi kapsamında Kastamonu ilinde uygulanan yatırım teşvik tedbirlerinin neler olduğu ortaya konulmuş, alınan belge sayıları, istihdam ve sabit sermaye yatırımları verileri dikkate alınarak aynı bölgede yer alan diğer illere göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bunun sonucunda Kastamonu ilinin özelinde her iki teşvik sistemi ile uygulamaya konulan programın etkinliği ve verimliliği tartışılmıştır. Çalışmada elde

edilen tüm veriler ışığında eski ve yeni teşvik sisteminin değerlendirilmesi, etkinlikleri, sorunları ve sorunların çözümüne yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır:

Eski ve mevcut teşvik sistemlerinin Kastamonu İli özelinde, 30 aylık uygulama sonuçları incelendiğinde, yeni dönemle birlikte belge başına istihdam oranında azalma olurken belge başına sabit yatırım tutarında artış gözlenmiştir. Bu durumun sebebi, yeni dönemde desteklenen yatırım teşvik belgelerinin emek yoğun sektörlerden ziyade teknoloji ve katma değer ağırlıklı alanlarda karşılık bulduğu şeklinde yorumlanabilir.

Her iki teşvik sisteminin de teşvik belgeli yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında yeni teşvik sistemi ile imalat sektöründe yaşanan olumlu değişimin aksine hizmetler sektöründe genel olarak bir azalış izlenmektedir. Bu durumda yatırım teşvik belgelerinin hizmetlerden imalata, dolayısıyla sanayiye kaydığı söylenebilir. Yatırım teşvik belgeleri kullanan firmalarda istihdam edilen kişiler ele alındığında ise Kastamonu ili ölçeğinde istihdamın imalat ve hizmetler sektöründe öne çıktığı görülmektedir. İstihdamı artırmaya yönelik uygulanan politikalar çerçevesinde yatırım teşvik belgelerinin imalat ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Yine Kastamonu İli özelinde sunulan teşvikler, destek sınıflarına göre analiz edildiğinde, eski dönemde bölgesel ve genel desteklemeler çerçevesinde alınan belge sayıları birbirine yakın iken, yeni dönem de bu durum değişmiş ve bölgesel teşviklerden yararlananların sayısı genel teşviklerden yararlananların üç katı olmuştur. Bu durum yeni teşvik sistemi ile bölgesel teşvikler kapsamında sunulan destek unsurlarının görece iyileştirilmesinden dolayı gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir.

1980'den beri uygulanan eski yatırım teşviklerinde görülen sektörel seçicilik 2009 yılına değin azalarak devam etmiştir. Ancak özellikle 2003 yılında 4842 sayılı kanun ile gelir vergisi yönünden yapılan düzenlemeler kapsamında yatırım indiriminden faydalanmak için herhangi bir spesifik sektör belirlenmesi uygulamasının son bulması ile sistemdeki seçicilik kaybolmuştur. 2003 yılından sonra uygulanan teşvik mevzuatları değerlendirildiğinde de her iki program kapsamında da sektörel seçiciliğin izlerinin kaybolduğu görülmektedir.

Eski ve yeni teşvik sisteminin program türü olarak karşılaştırılmasına bakıldığında Kastamonu'da tıpkı 2009 yılında uygulanmaya başlayan teşvik programı gibi yeni teşvik programının da ana hedefinin yeni yatırımlar olduğu görülmektedir. Bu özelliği itibarıyla 2012 yılında uygulama alanı bulan yeni sistem, 2009 yılından beri uygulanan yatırım teşvikleri ile aynı kapsamda yer almaktadır. Buradan çıkarılacak sonuçla her iki teşvik programının da ana hedefinin yeni yatırımlar ve yeni istihdam alanı olduğunu söylemek hata olmayacaktır.

Uygulanan her iki teşvik programı birlikte değerlendirildiğinde ise;

- Teşvik sistemimizin tarih kortejinde uzun bir yol aldığı düşünüldüğünde köklü bir yapıya sahip olan teşvik sistemimizin halen kurumsallaşamadığı ve bilgiye ulaşmada veri tabanında eksiklerinin bulunduğu söylenebilir. Bu sebeple uygulamaya geçilen teşvik sistemleri çoğu kez siyasal düzenden etkilenmektedir. Özellikle vergisel avantajların kırılgan bir yapıya sahip olması ve kamu kaynağının sınırlı oluşu sistemin etkinliğini sekteye uğratmaktadır.
- Bir teşvik programının başarı ölçütü sistemin etkinliği ve verimliliği ile anlaşılır. Türkiye' de uygulanan teşvik sistemine bakıldığında ise sistemde kurumsal bir hafıza olmaması, teşvik sağlayıcı kuruluşların koordinasyonsuzluğu ve elde edilen kazanımların açık ve ölçülebilir olmaması hasebiyle sistemin reel başarısı doğru şekilde ölçülememektedir. Bu etkinsizlik uygulanan makro ekonomik programlara da yansımaktadır.
- Yatırım teşviklerinde asgari koşulların varlığı sistemin tabana yayılmasını engellemektedir. Kastamonu'dan yola çıkarsak birçok sektörde mevcut 500 bin asgari destek tutarı ilin kapasitesi ve konumu düşünüldüğünde oldukça yüksektir.
- Teşviklerin bölgelere ayrılması, hangi kriterler konulursa konulsun, mutlaka bazı iller açısından haksızlığa yol açabilmektedir. Araştırmada esas alınan Kastamonu ili DPT'nin yaptığı illerin SEGE (sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması) sıralamasında 65. sırada yer almasına rağmen, 28. sırada yer alan Elazığ ile aynı Düzey bölgesinde yer almakta ve bu nedenle de hem eski hem de yeni bölgesel teşvik sisteminde aynı bölgede bulunmaktadır. Bu da

uygulamaya konulan teşvik programlarının illerin/bölgelerin günümüzdeki şartlarını tam olarak yansıtamadığı eleştirileri ile karşılaşmaktadır.

Özetlemek gerekirse Türkiye' de uygulanan teşvik sisteminin aksayan birçok yönü bulunmakla birlikte teşvik kapsamında istek ve çaba nazara alındığında ülkenin ciddi bir potansiyeli de bulunmaktadır. Çalışma kapsamında edinilen bilgi ve birikim ile yatırım teşviklerinin etkinliğini artırmak amacı ile iyileştirmeye yönelik öneriler ise şunlardır;

- Teşvik sisteminde çok başlı kurumsal yapı sistemin etkinliğini de azaltmaktadır. Bu kapsamda teşvik programında aktif rol üstlenen kurum ve kuruluşlar arasında program kapsamında alınacak kararlarda istişareyi güçlendirecek, koordinasyon ve eşgüdüm eksikliğini giderecek bir üst kuruluşun varlığı gerekmektedir.
- Teşvik sistemindeki asgari koşullar KOBİ'lere yönelik olarak düzeltilmelidir. Zira MUSİAD rakamlarına göre Türkiye' de istihdamın %73'ü KOBİ'ler tarafından karşılanmaktadır. Teşvik programının ana amaçlarından birinin de istihdam sağlamak olduğu düşünüldüğünde bu yargıya önem verilmelidir.
- Destekler konusunda yoğun bir enformasyon oluşturulmalı ve çeşitli tanıtımlarla bölge bölge oluşturulan programlar hakkında detaylı bilgiye yatırımcılar kolaylıkla ulaşabilmelidir. Bu doğrultuda, Kastamonu özelinde KUZKA ve ilgili diğer tüzel kişilikler tarafından, teşvik sisteminin paydaşlarına yönelik ücretsiz danışmanlık faaliyetleri arttırılmalıdır.
- Yeni yatırım teşvik sisteminin sektörel dönüşüm stratejileri ile uyumu sağlanmalıdır. Dolayısı ile Türkiye' de mevcut kaynaklarının yanında teşviklerin Endüstri 4.0 bağlamında bir yol haritası çizilmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, O. ve Çağlar, E. (2012). *Yeni Teşvik Paketi Üzerine Bir Değerlendirme.* Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Akdeve, E. ve Karagöl, E. T. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 37, 329-350.

Aksoy, A. ve Tanrıöven C. (2007). *Sermaye Piyasası Yatırım Araçları ve Analizi.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Aktan, C. C. (2001). Teşvik Kollamacılık. Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri. Ankara. Hak-İş Yayınları. Erişim Adresi: http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzlukla-mucadele stratejileri/tum-yazilar/tesvik-kollama.pdf

Aktan, C. C. (2004). Plütokrasi ve Teşvik Kollamacılık. Aktan, C. C. (ed.) *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri içinde (s. 126-139).* Ankara: Hak-iş Yayınları.

Aygün, Ö. (2007). *Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları Sistemi ve Türkiye'ye Yansımaları.* Uzmanlık tezi. Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Balçık, B. (2003). *Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Bayar, Y. (2012). *Davranışsal Finans Perspektifinden Küresel Finansal Krizin Yatırımcı Davranışlarına Etkisi.* Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Berispek, E. (2019). *Yatırım Teşvik Uygulamalarının Ulusal İktisat Politikaları İçindeki Yeri: TR-41 Bebka Bölgesi Üzerindeki Etkinliği.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Bhat, S. (2009). *Security Analysis and Portfolio Management.* New Delhi, India: Excel Books.

Bozdoğan, M.N. (2008). *Bölgesel Kalkınmanın Sağlanmasına Yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi.* Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.

Bozdoğan, M.N. (2014). Bölgesel Kalkınma ve İİBS Esasına Dayanan Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi. Bozdoğan, M. N. (yay. haz.) *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları içinde* (s. 49-82). Ankara: Nobel Yayınevi.

Buyrukoğlu, S. (2014). *Yatırım Teşvik Politikaları ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye için Ampirik Analiz*. Yayımlanmamış doktora tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.

Cangöz, A. (2009). Yatırımlarda Devlet Yardımları Yatırımları Teşvik Mevzuatında Beklenen Düzenlemeler. İzmir. Erişim Adresi: https://www.verginet.net/Dokumanlar/2009/Yat%C4%B1r%C4%B1mlarda%20Yeni%20Te%C5%9Fvik%20ve%20Yard%C4%B1mlar%2017%2006%2009.pdf

Cazibe Merkezleri Programı Kapsamında Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Karar (2018, 25 Ocak). *Resmi Gazete.* (Sayı: 30312). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180125-2.pdf

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Türkiye İş Kurumu. (2007). 5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu'nun Etkilerinin Değerlendirilmesi Çalışması. Erişim Adresi: https://statik.iskur.gov.tr/tr/dis_iliskiler/5084%20sayili_kanunun_etkileri.pdf

Çiloğlu, İ. (2014). Türkiye'de Uygulanan Teşvik Politikalarının Analizi. Bozdoğan, M. N. (yay. haz.) *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları içinde* (s. 83-122). Ankara: Nobel Yayınevi.

Dağ, M. ve Çelik, M. (2018). Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(2), 863-875.

Dağ, M. ve Çelik, M. (2019). Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Gelişimine Yönelik Dönemsel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 35-46.

Demirlioğlu, L. (2016). Sermaye Bütçelemesi ve Yatırım Kararı. Güler, S. ve Kayalı, N. (yay. haz.) *Ekonomi ve İşletme Biliminde Yatırım içinde* (s. 25-48). Bursa: Ekin Yayınevi.

Dilek, S. ve Kamacı, A. (2018). *İktisada Giriş II*. Dilek, S. (yay. haz.). Kastamonu: Beta Yayınları.

Dilek, S. ve Figan, T. (2017). *İktisada Giriş I.* Dilek, S. (yay. haz.). Kastamonu: Beta Yayınları.

Dilmen, M. (2018). *Yatırım Projelerinin Analizi ve Proje Risklerinin Yatırım Kararına Etkisi: Isıtma Sektörü Uygulaması.* Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu Yatırımları Teşvik Politikaları (Yayın No:2186-ÖİK:345).

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000a). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Yayın No: 2501 – ÖİK:522).

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000b). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Yayın No: 2502 – ÖİK: 523).

Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Yayın No: 2681).

Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Yayın No: 2730).

Duran, M, S. (2002). *Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği.* Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.

Duran, M. S. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.

Ekonomi Bakanlığı. (2012). Yeni Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları Sunumu. İzmir. Erişim Adresi: https://www.slideshare.net/eibsunum/ekonom-bakanlii-yatirim-tevkler

Ergin, Ö. (2018). *Türkiye'nin Yeni Yatırım Teşvik Sistemi ve Ar-ge Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Eser, E. (2011). *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler.* Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlık tezi. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Ankara.

European Comission. (2008a). Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union,* 115, 91-92. Erişim Adresi: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2008/art_107/oj

European Commission. (2008b). Vademecum Community Law on State Aid. Erişim Adresi:https://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/vademecum_on_rules_09_2008_en.pdf

European Commission. (2013a). Competition: State Aid Procedures. Erişim Adresi: https://ec.europa.eu/competition/publications/factsheets/state_aid_procedures_en.pdf

European Commission. (2013b). *State Aid Manual of Procedures: Internal DG Competition Working Documents on Procedures for The Application of Articles 107 and 108 TFEU.* European Union: Luxembourg. Erişim Adresi: https://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/sa_manproc_en.pdf

European Commission. (2013c). On the Application of Articles 107 and 108 of The Treaty to on The Functioning of the European Unionto De Minimis Aid. *Official Journal of the European,* 352, 1–8. Erişim Adresi: http://data.europa.eu/eli/reg/2013/1407/oj

European Commission. (2016). Notices From European Union Institutions, Bodies, Offices and Agencies. *Official Journal of the European Union*, 262. Erişim Adresi: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719(05)&from=EN

European Commission. (2019a). Commission Staff Working Document. Report from The Commission to The European Parliamnet, The Council, The European Economic and Social Commitee and The Commitee of The Regions. Report on Competition Policy 2018. Brüksel. Erişim Adresi; https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019SC0297

European Commission. (2019b). *State Aid Scoreboard 2018: Results, trends and observations regarding EU28 State Aid expenditure reports for 2017*. Erişim Adresi:https://ec.europa.eu/competition/state_aid/scoreboard/state_aid_scoreboard_2018.pdf

Geçgel, G. (2010). *1923-1950 arası Cumhuriyet Dönemi Kobileri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Gelir İdaresi Başkanlığı, (2009). GATT Bilgilendirme Rehberi (Yayın No:95).

Ghosal, V. ve Nair-Reichert, U. (2009). Investments in Modernization, Innovation and Gains in Productivity: Evidence from Firms in The Global Paper Industry. *Research Policy,* 38(3), 536–547. doi:10.1016/j.respol.2008.10.010

Green, A. ve Trebilcock, M. (2010). The Enduring Problem of World Trade Organization Export Subsidies Rules. Bagwell, K. W, Bermann, G. A. ve Mavroidis, P. C. (yay.haz.) *Law and Economics of ContingentProtection in International Trade içinde* (s.116-167). Cambridge University Press.

Güven, A. (2007). Türkiye'de İller Arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikasının Rolü: Bir Ayrıştırma Analizi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 14, 20-38.

Hamurcu, Ç. (2015). *Yatırım kararlarının davranışsal finans açısından incelenmesi bilgi teknolojileri ve iletişim sektörü çalışanları üzerine bir inceleme.* Yayımlanmamış doktora tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırıkkale.

Hazman, G. G. ve Kaya, P. B. (2018). Bölgesel Teşvik Uygulamaları ile İhracat İlişkisinin Afyonkarahisar İli Örneğinde Regresyon Analizi ile Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 5(5), 41-60.

Hofmann, H.C.H. ve Micheau, C. (2016). *State Aid Law of the European Union.* United Kingdom: Oxford University Press.

İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Rekabet Politikasında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu. *Sayıştay Dergisi*, 76, 101-132.

İncekara, A. (1995). *Türkiye'de Teşvik Sistemi: Genel Değerlendirme.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

James, S. (2009). Incentives and investments: Evidence and policy implications. World Bank.

Kabukçuoğlu, M.S. (2005). *Herkes için Fizibilite*. Ankara: Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası.

Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı Teşvik Uygulamalarında Etkinlik Çalışma Grubu Raporu (Yayın No: 2996).

Kandemir, O ve Ergin, Ü. (2018). Bölgesel Gelişme Bağlamında Kalkınma Ajanslarının Faaliyetleri: TR82 Bölgesi (Kastamonu, Sinop, Çankırı) Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 2646-2671.

Karabıçak, M. (2013). Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 18(3), 263-280.

Karaca, N. (2003). GATT' tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye Dergisi*, 144, 84-99.

Karaş, E ve Karaş, G. (2019). Mali Teşvik Sisteminde Yer Alan Amaç ve Araçlara İlişkin Genel Bir Değerlendirme. Taytak, M. ve Şaşmaz, Ü. N. (yay. haz.) *Türkiye'de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları içinde* (s. 3-26). Bursa: Ekin Yayınevi.

Kesmen, B. (2001). Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları. *Maliye Dergisi*, 137, 87-96.

Kılıç, A. (2015). *Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik politikaları ve Çorum ilinde bir uygulama.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla.

Kılıçer, E. ve Peker, İ. (2019). Bir Yatırım Teşvik Kurumu Olarak Özel Endüstri Bölgeleri. *Vergi Sorunları Dergisi*, 371, 130-137.

Kołodziejski, M. (2020). *Regional state aid.* Erişim Adresi: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/101/regional-state-aid

Köseoğlu, A. (2019). *Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamalarının Konya İli Ölçeğinde Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Kutbay, H. ve Aslan, R. (2015, Mayıs). *Türk Mali Mevzuatında Yatırımları Teşvik Eden Yasal Düzenlemeler ve Ekonomik Etkileri (ss. 737-765).* 30. Türkiye Maliye Sempozyumunda sunulmuş bildiri, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Kutlu, E. ve Hacıköylü, C. (2007). Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Devlet Yardımları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(1), 367-390.

Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar. (1996, 16 Ekim). *Resmi Gazete*. (Sayı: 22789). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22789.pdf

Küçükoğlu, M. (2005). *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama*. Yayımlanmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.

Laprévote, F. ve Kang, S. (2011). Subsidies Issues in the WTO - an Update. *European State Aid Law Quarterly,* 10(3), 445-456. Erişim Adresi: www.jstor.org/stable/26686640

Leblebici, F. (2002). *Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi.* Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Başkanlığı.

Nicolaides, P. (2002). The New Frontier in State Aid Control. *Intereconomics,* 37(4), 190–197.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2001). *Competition Policy in Subsidies and State Aid.* Paris: OECD.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2004). *International Investment Perspectives*. Paris: OECD.

Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (1998, 23 Ocak). *Resmi Gazete.* (Sayı: 23239). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23239.pdf

Onay, A. (2016). Muhasebe Standartları Kapsamında Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 8(3), 31-45.

Ökçün, A. G. (1975). Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı,1913. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 1(30). 25-44.

Öz, E. ve Buyrukoğlu, S. (2018). Investment Incentives in the European Union and Selected World Countries. *Sosyoekonomi,* 26(37), 147-170.

Özçalık, M. (2016). Makro İktisadi Açıdan Yatırım ve Yatırım Harcamaları. Güler, S. ve Kayalı, N. (yay. haz.) *Ekonomi ve İşletme Biliminde Yatırım içinde* (s. 9-22). Bursa: Ekin Kitabevi.

Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 253-266.

Özkarabüber, M. M. (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Devlet Yardımlarının Kontrolü.* Uzmanlık tezi. Rekabet Kurumu, Ankara.

Özkumur, N. (2008). *Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu.* AB uzmanlık tezi. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Daire Başkanlığı, Ankara.

Özsoylu, A. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 21(1), 41-64.

Poole, K. E., George A. E., Donald T. I., Nancy M. and Pofen S. (1999). *Evaluating Business Development Incentives.* Washington, D.C.: National Association of State Development Agencies.

Rodrik, D. (2004). Industrial Policy in the Twenty-first Century. Erişim Adresi: http://j.mp/2nRcNXi

Salahuddin, M., ve Islam, M.R. (2008). Factors Affecting Investment in Developing Countries: A Panel Data Study. *The Journal of Developing Areas*, 42(1), 21-37. doi:10.1353/jda.0.0011.

Sarı, R. ve Güven, A. (2007). Kalkınmada Öncelikli Yöreler Uygulamasının İller Arası Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34(1), 77-96.

Sarıaslan, H. (2014). *Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Selen, U. (2011). *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Sevinç, H. (2014). *Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri ve Gelişme Etkileri: Türkiye Örneği.* Yayımlanmamış doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

Susam, E. (2010). *Osmanlı Sanayileşme Hareketleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.

Şahin, M.Y. (2019). Yatırım Destek Programları. Erişim Adresi: https://www.denizticaretodasi.org.tr/Media/SharedDocuments/SektorelEgitim/yatirim_destek_uygulamalari.pdf

Şener, S. (2007). Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3(9), 56-90.

Takım, A. ve Ersungur Ş. M. (2018). Türkiye'de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer mi? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 3(32), 725-744.

T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. Teşvik Sistemi ve Kastamonu. Kastamonu. Erişim Adresi: https://www.kuzka.gov.tr/paylasim///destekler/tesvik_uygulamalari/01_kastamonu_tesvik_brosur_WEB.pdf

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020a). Yatırım Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları Sunumu. Erişim Adresi: https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020b). Proje Bazlı Teşvik Sistemi Sunumu. Erişim Adresi: https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 30/11/2019 Tarihli Yatırım Teşvik Belgesi Verileri Raporu, Erişim Adresi: https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615

Tekin, A. (2005). 4842 Sayılı Yasa Işığında Yatırım İndirim Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 13, 393-407.

Tekin, A. (2006). Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 16, 301-316.

Teşebbüs, Müessese ve Bağlı Ortaklıklara Konuları ile İlgili Görev verilmesi, Doğan Zarar ve Mahrum Kalınan Karın Hazinece Karşılanması Hakkında Karar (1997, 24 Ekim). *Resmi Gazete.* (Sayı: 23150). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23150.pdf

Tezel, M. (2014). Türkiye'de 1980-2010 Yılları Arasında Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İBBS Çerçevesinde Bölgesel ve Sektörel Dağılımı ve Bölgesel Gelişme Farkları ile İlişkisi. Bozdoğan, M. N. (yay. haz.) *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları içinde* (s. 289-340). Ankara: Nobel Yayınevi.

TDK. (2020). Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr/

Topal, M. H. (2006). *Uluslararası Kuruluşların Teşviklere Bakışı ve Türk Teşvik Sisteminin Bu Çerçevede Analizi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Trabzon.

Topal, M. H. (2016). Teşvik Politikalarının Gerekçeleri ve Etkinliği: Kuramsal Bir Yaklaşım. *The Journal of International Scientific Researches*, 1, 35-51.

United Nations Conference On Trade and Development. (2000). *Tax Incentives and Foreign Direct Investment. A Global Survey.* New York: United Nations.

United Nations Conference On Trade and Development. (2004). *Incentives.* New York: United Nations.

Uslu, M. Z. ve Önal, Y. B. (2007). *Yatırım Projeleri.* İstanbul: Karahan Yayıncılık.

World Trade Organization. (2006). World Trade Report 2006 Exploring The Links Between Subsidies, Trade and The WTO. Erişim Adresi: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report06_e.pdf

World Trade Organization. (2020). Subsidies and Countervailing Measures Overview: Agreement on Subsidies and Countervailing Measures ("SCM Agreement"). Erişim Adresi: https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/subs_e.htm#top

Yarım Kalmış veya İşletme Sermayesi Yetersizliği Nedeniyle İşletmeye Geçememiş Yatırımların Ekonomiye Kazandırılmasına Dair Karar. (1996, 24 Aralık). *Resmi Gazete.* (Sayı: 22857). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22857.pdf

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar. (2009, 16 Temmuz). *Resmi Gazete.* (Sayı: 27290). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar. (2012, 19 Haziran). *Resmi Gazete.* (Sayı: 28328). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar. (2019, 7 Ağustos). *Resmi Gazete.* (Sayı: 30855). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/08/20190807.pdf

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ. (2009, 28 Temmuz). *Resmi Gazete.* (Sayı: 27302). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/Tebli%C4%9F%20hazine.htm

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ. (2012, 20 Haziran). *Resmi Gazete.* (Sayı: 28329). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120620-8.htm

Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar. (2016, 26, Kasım). *Resmi Gazete.* (Sayı: 29900). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161126-1.pdf

Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2004, 06 Şubat). *Resmi Gazete.* (Sayı: 25365). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/02/20040206.htm#1

Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Genel Tebliği. (2005, 04 Haziran). *Resmi Gazete.* (Sayı: 25835). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050604-11.htm

Yavan, N. (2011a). *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği.* Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı.

Yavan, N. (2011b). Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi: Ankara. 27-28 Ocak 2011 içinde (s. 125-154)*. Ankara: TEPAV.

Yavuz, A. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 83-101.

Yayar, R.ve Demir, Y. (2012). Bölgesel Kalkınma ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39, 119-146.

Yıldız, A. (2011). *İstihdamın Geliştirilmesi Bağlamında Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında 2006 ve 2009 Kararlarının ve İstihdamı Teşvik Paketlerinin Şanlıurfa İlinde Ortaya Çıkardığı Sonuçların Değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Yücel, H. (2017). *Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi.* Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

Zolt, E. M. (2015). *Tax Incentives: Protecting the tax base.* UN.